

VOLUME 02. ISSUE 03
MARCH 2025

"CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH"

- Applied sciences
- Chemical sciences
- Biological sciences
- Geography sciences
- Physical sciences
- Medical sciences
- Ecological sciences
- Pedagogical sciences
- Psychological sciences
- Mathematical sciences

**Research Science and
Innovation House**

www.universalpublishings.com

MINNATDORCHILIK NUTQIY AKTINING BOSHQA TILLARDA O‘RGANILISHI

Mirjalol Olimovich Ziyayev

O‘qituvchi

"Mendeleev" xususiy maktabi

Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya:

Ushbu ilmiy ishda “Minnatdorchilik nutqiy aktining boshqa tillarda o‘rganilishi” mavzusi o‘rganiladi. Minnatdorchilik nutqiy akti til va madaniyatlararo farqlarni ko‘rsatadigan muhim muloqot vositasi sifatida qaraladi. Har bir til va madaniyatda minnatdorchilik bildirishi, uning ijtimoiy maqsadlari va kontekstlari farq qiladi. Ishda ingliz, fransuz, ispan, yapon va arab tillaridagi minnatdorchilik ifodalari tahlil qilinadi, ularning lingvistik xususiyatlari, ijtimoiy funksiyalari va kommunikativ maqsadlari ko‘rib chiqiladi. Nutqiy aktlarning lokutsiyaviy va illokutiv jihatlari orqali turli tillarda minnatdorchilikning qanday ifodalanishi va qanday maqsadlar ko‘zlanishi tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Minnatdorchilik, nutqiy aktlar, boshqa tillar, lingvistika, pragmatika, kommunikatsiya, madaniyatlararo farqlar, illokutiv maqsad, lokutsiya, til va madaniyat.

Kirish

Dunyo tilshunosligida minnatdorchilik nutqiy aktining nazariy masalalari ingliz va nemis tillari misolida ham o‘rganildi. Xususan, V.Ayvazova ingliz va nemis tillarida hosil qilingan “minnatdorchilik” freym-senariysining kognitiv xususiyatlarini yoritdi [1]. S.V.Skovorodina esa faqat nemis tilidagi dialogik diskursga xos minnatdorchilik va kechirim nutqiy aktlarining pragmatik xususiyatlarini ochib berdi [2].

Li Syuzyan rus tilidagi minnatdorchilik va kechirim konseptlarini xitoylik til egalari nuqtayi nazaridan o‘rgandi. U minnatdorchilik nutqiy aktlarida, birinchidan, muloqot ishtirokchilarining voqelikka “sen menga yaxshilik qilding va men minnatdorchilik bildirishim shart”, kechirim nutqiy aktlarida esa “men senga yomonlik qildim va kechirim so‘rayman” tarzidagi mo‘ljali aks etishi, ikkinchidan, minnatdorchilik bildirmaslik, kechirim so‘ramaslik norozilik, xafagarchilik, asabiylashuv va boshqa emotsional holatlarni yuzaga keltirishi, oqibatda sheriklar o‘rtasida munosabatlarning buzilishiga olib kelishi, kechirim so‘ramaslik mojarolarni

keltirib chiqarishi mumkinligini ko‘rsatdi. Minnatdorchilik va kechirim nutqiy etiket mohiyatiga xos belgilarni namoyish qilishi, funksional yo‘nalishi, nutqiy akt sifatidagi tabiati hamda xushmuomalalik bilan yaqin aloqada ekanligini ochib berdi [3].

U.Bo ham rus tilidagi muayyan minnatdorchilik nutqiy aktlarini ularga muvofiq bo‘lgan xitoy tili nutqiy aktlari bilan qiyoslab o‘rgandi. Uning fikricha, minnatdorchilik ifodasi ko‘rsatilgan ijtimoiy xulq qoidalari asosida etiket harakatiga javob sifatida reallashuvchi nutqiy janrdir. Bunday nutqiy harakaning bosh maqsadi minnatdorchilik muallifining adresat tomonidan o‘ziga qilingan yaxshilikni qadrlashini ko‘rsatishdir. Qo‘shimcha maqsadi adresatni o‘zi tomonga yo‘naltirishdan iborat. Minnatdorchilik muallifning ma‘lum bir emotsional holatini aks ettiradi, buni jumalardagi so‘zlovchining hissiy munosabatini ifodalovchi komponentlar ham ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun minnatdorchilik etiket janri kommunikativ maqsad nuqtayi nazaridan hamda adresat tuyg‘ulariga ta’sir ko‘rsatuvchi vosita sifatida tavsiflanishi mumkin. Tadqiqotchining aniqlashicha, rus tilidagi minnatdorchilik janri nutqiy vaziyatga moslashuvchan, u bitta gap bilan ham ifodalanishi mumkin bo‘lgan kompleks shakl (gap shaklida ifodalanishini elementar holat hisoblash lozim) va bir nechta jumalarning kombinatsiyasi, ya’ni murakkab realizatsiyasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. U.Bo rus xalqining xushmuomalalik, minnatdorchilik haqidagi tasavvurlaridan kelib chiqib, rus va xitoyliklarning minnatdorchilik ifodalashdagi kommunikativ yondashuvini o‘rganish asosida quyidagi xulosalarga kelgan:

a) ruslar xitoyliklarga nisbatan minnatdorchilikni ko‘proq ifodalashadi, ammo ularning minnatdorchilik izhori xitoyliklarnikiga ko‘ra qisqaroq;

b) rus va xitoyliklarning minnatdorchilik nutqiy janri miqdoriy belgisiga ko‘ra farqlanadi (ruscha minnatdorchilik ifodasi xitoychaga nisbatan kam jumalardan tarkib topadi va shu bilan birga, qisqa) hamda “sifat” jihatdan (rus tilida ko‘p hollarda bevosita hamda iltifot va maqtov ifodalovchi bilvosita minnatdorchilik aktlari qorishmasi kuzatiladi; xitoy tilida esa bevosita hamda qoidaga ko‘ra bir nechta maqtov yoki muallif tomonidan olingan foyda tavsifiga ega bilvosita ifodalangan minnatdorchilik aktlari qorishmasi uchraydi;

c) rus va xitoyliklar minnatdorchilik ifodalashda rang-barang yaqinlashuv taktikalaridan foydalanishadi, ammo ayrim vaziyatlarda (rus tilida so‘zlashuvchi xitoyliklar uchun minnatdorchilik bildirish odatiy hol bo‘lganda) xitoyliklarga kechirim yoki e’tiroz janrlari orqali voqelanuvchi masofa saqlash strategiyasi xarakterlidir[4].

Ma'lum bo'ladiki, rus va xitoyliklarning minnatdorchilik aktlarini ifodalashlarida o'ziga xos milliy jihatlar mavjudki, bu masala U Boning rus tilidagi minnatdorchilik nutqiy janrini o'rganishga qaratilgan mazkur tadqiqotida mukammal ochib berilgan.

A.Berdnikova muloqot jarayonida minnatdorchilikning ifodalanishini nutqiy janr sifatida tavsifladi. U rus tilidagi minnatdorchilik semantikasiga ega gaplarni quyidagicha tasnifladi:

- 1) bevosita / bilvosita minnatdorchilik;
- 2) ritual / emotsional, shaxsiy ahamiyatga ega minnatdorchilik;
- 3) motivatsiyali / motivatsiyasiz minnatdorchilik;
- 4) verbal / noverbal minnatdorchilik;
- 5) aniq adresatga qaratilgan minnatdorchilik / oliy kuchlarga qaratilgan minnatdorchilik [5].

E'tibor qaratilsa, tadqiqotchi minnatdorchilik nutqiy aktlarini tasniflashda yagona tamoyilga asoslanmagan. Tasnifga minnatdorchilikning ifodalash usullari (bevosita va bilvosita), ifodalovchi vositalari (verbal va noverbal), kimga qaratilganligi kabi turli belgilari asos qilib olingan.

Bizningcha, har qanday tasnif bir belgiga asoslanishi maqsadga muvofiq. Obyektning turli belgilariga asoslangan tasnif uning mohiyatini chalkashtirib yuborilishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu jihatdan minnatdorchilikni bildiruvchi nutqiy aktlarning ham turli belgilariga asoslangan bir nechta tasnifini yaratish mumkin.

N.A.Trofimova minnatdorchilik nutqiy aktlarini ekspressiv nutqiy aktlar tarkibiga kiritdi. U tilshunoslikda ekspressiv nutqiy aktlar tasnifi, o'rganilishi masalasiga munosabat bildirdi. Ekspressivlarni o'z ichida quyidagi guruhlarga ajratib, semantik, grammatik pragmatik aspektda o'rgandi:

1) sotsiativlar. Muallif sotsiativlarni so'zlovchining muayyan vaziyatlarda tinglovchini o'zi bilan bir xil ijtimoiy guruh a'zosi sifatida tan olinishini ifodalovchi nutqiy aktlar hisoblab, unga salomlashuv, kechirim, tabrik, hamdardlik, minnatdorchilik, afsuslanish, duo qilish kabi nutqiy aktlarni kiritgan;

2) influktivlar. Tadqiqotchi influktivlarni tinglovchi o'zining ijtimoiy va shaxslararo rollarini bajarishini boshqaradigan so'zlovchi sanksiya sifatida murojaat qiladigan emotsional-baho munosabatini ifodalovchi va hissiy ta'sir ko'rsatuvchi nutqiy aktlar hisoblab, ularga olqish, qoralash, iltifot, tahqirlash nutqiy aktlarini kiritgan[6].

N.A.Trofimova ekspressivlarning ko‘rsatilgan ushbu turlaridan kechirim, tilak, tabrik, iltifot, maqto‘v, qoralash, tahqirlash nutqiy aktlarining semantik, grammatik va pragmatik xususiyatlarini yoritgan[7]. Ishda minnatdorchilik nutqiy aktlari maxsus tekshirilmagan.

Xullas, dunyo tilshunosligida, ayniqsa, ingliz, nemis, rus tillari misolida minnatdorchilik nutqiy aktlari sistem-struktur, pragmatik, lingvomadaniy, kognitiv aspektlarda chuqur o‘rganildi.

O‘zbek tilshunosligida muloqot jarayonida so‘zlovchi minnatdorlik hissining nutqda ifodalanish usullari, uning sodir etilishiga turtki beruvchi tashqi omillarni aniqlash, minnatdorchilik nutqiy aktlarining ifodalanish usullari va vositalarini pragmatik, lingvomadaniy, kognitiv aspektlarda monografik planda tadqiq etish dolzarb vazifalardan biri sanaladi.

Foydalangan Adabiyotlar

1. Айвазова В. В. Когнитивное исследование фрейма-сценария "благодарность" в различных видах англоязычного и немецкоязычного дискурса: Дисс. ... канд. филол. наук. – Сургут, 2011. – 229 с.
2. Сковородина С. В. Прагматика реактивных речевых актов в немецком диалогическом дискурсе: Концепты “благодарность” и “извинение”: Дисс. ... канд. филол. наук. – СПб, 2004. – 219 с.
3. Сюзянь Ли. Концепты «благодарность» и «извинение» в языковой картине мира русских: С точки зрения носителя китайского языка и культуры: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 2006. – 23 с
4. Бо У. Речевой жанр благодарности в русском языке: Дисс. канд. филол. наук. – М., 2014. – С. 7
5. Бердникова А.Г. Речевой жанр благодарности: Когнитивный и семантико-прагматический аспекты: Дисс. ... канд. филол. наук. – Новосибирск, 2005. – 224 с.
6. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ.. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 22-23.
7. Трофимова Н. А. Ко‘rsatilgan tadqiqot. – В. 23.

**Мониторинговое исследование успешности учеников 4-х классов по
дисциплинам «Естествознание» и «Математика» в рамках международной
программы TIMSS**

Одинаева Хилола Бахтияровна

Магистрант факультета

«Дошкольное и начальное образование»,

Ташкентский Международный университет Кимё,

Республика Узбекистан, город Ташкент.

Хамедова Нилуфар Азимовна

Научный руководитель,

Кандидат педагогических наук, доцент.

Аннотация: В данной статье рассматриваются результаты проведённого эксперимента среди учеников 4-х классов по предметам «Естествознание» и «Математика». Исследование показало, что ученики демонстрируют более высокие успехи в математике по сравнению с естествознанием. В завершение был проведён опрос о способности учащихся решать тестовые задания по международной программе TIMSS, результаты которого оценивались по критерию Макнамары.

Ключевые слова: мониторинг, Макнамара, TIMSS.

Annotation: This article examines the results of an experiment conducted among 4th grade students in the subjects of "Natural Science" and «Mathematics». The study showed that students show higher success in mathematics compared to science. Finally, a survey was conducted on the students' ability to solve test tasks according to the international TIMSS program, the results of which were evaluated according to the McNamara criterion.

Keywords: monitoring, McNamara, TIMSS.

Введение Мониторинг образовательных достижений учеников является важным инструментом для оценки качества образования. Одной из ключевых задач является анализ успешности учащихся в различных предметных областях. В рамках исследования проведена диагностика знаний по математике и

естествознанию среди учеников 4-х классов с последующим анализом полученных данных.

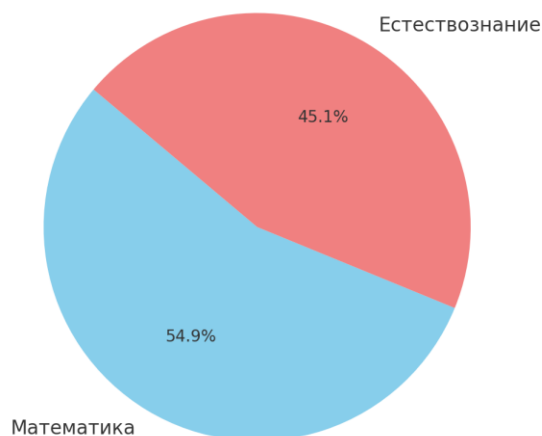
Методология исследования В исследовании приняли участие учащиеся 4-х классов общеобразовательной школы №246 города Ташкента. Работа включала два этапа:

1. Проведение тестирования по математике и естествознанию с целью выявления уровня знаний.
2. Проведение анкетирования учащихся по критерию Макнамары для определения их уверенности в решении заданий TIMSS.

Результаты исследования Анализ результатов тестирования показал, что учащиеся достигли следующих средних показателей успеваемости:

- **Математика** – 78% правильных ответов.
- **Естествознание** – 64% правильных ответов.

Распределение правильных ответов по предметам среди учеников 4-х классов

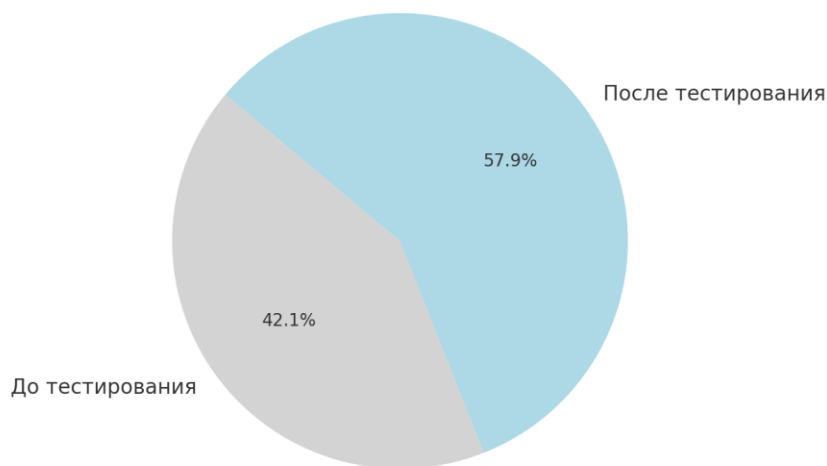
Таким образом, успехи учеников в математике оказались выше, чем по естествознанию. Это может свидетельствовать о более развитых навыках вычислений и логического мышления у учащихся по сравнению с их знаниями в области естествознания.

Анализ анкетирования по критерию Макнамары В завершение эксперимента учащиеся прошли анкетирование, направленное на выявление их уверенности в решении задач по международной программе TIMSS. Критерий Макнамары позволяет определить, насколько изменилось мнение учащихся до и после тестирования.

Результаты анкетирования показали, что:

- **До тестирования** 40% учеников были уверены в своих силах.
- **После тестирования** 55% учеников выразили уверенность в способности решать задания TIMSS.

Уверенность учеников 4-х классов в своих силах до и после тестирования

Рост уверенности свидетельствует о позитивном влиянии практического опыта решения задач на мотивацию и самооценку учеников.

Выводы и рекомендации Результаты исследования позволяют сделать следующие выводы:

1. Учащиеся 4-х классов демонстрируют более высокие результаты по математике, чем по естествознанию.
2. Уверенность в решении тестовых заданий TIMSS выросла после проведения тестирования, что подтверждается анализом по критерию Макнамары.
3. Для повышения уровня знаний по естествознанию необходимо усилить практико-ориентированный подход, включая лабораторные работы и исследовательские проекты.
4. Развитие критического мышления и межпредметных связей поможет повысить уровень подготовки учащихся к международным оценкам качества образования.

Использованная литература

1. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2017). TIMSS 2015 International Results in Mathematics and Science. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
2. Российская Федерация в международных исследованиях качества образования: TIMSS и PIRLS / Под ред. А.Е. Воронцова. — М.: Просвещение, 2020.
3. Макнамара, Н. (1947). Теория вероятностей и статистические методы. — Нью-Йорк: McGraw-Hill.

**Research Science and
Innovation House**

Ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilishdagi qiyinchiliklar va ularni yengish usullari

Zuxra KABULOVA,

O‘zbekiston Milliy Universiteti tayanch doktoranti,

E-mail: zuxrakabulova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilish jarayonidagi asosiy qiyinchiliklar va ularni yengish usullari tahlil qilinadi. Ta’lim tizimi, infratuzilma, ijtimoiy stigma va bandlik muammolari asosiy to‘siqlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, inklyuziv ta’lim, maxsus moslashtirilgan infratuzilma, ijtimoiy ongni oshirish va kasb-hunar o‘rgatish orqali integratsiyani yaxshilash yo‘llari muhokama qilinadi. Ushbu maqola ko‘zi ojiz bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ularning jamiyatga to‘laqonli qo‘shilishiga ko‘mak berish bo‘yicha tavsiyalarni ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: Ko‘zi ojiz bolalar, inklyuziv ta’lim, tiflopedagogika, ijtimoiy integratsiya, moslashtirilgan infratuzilma, kasb-hunar ta’limi, ijtimoiy stigma, bandlik.

Ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilish ularning mustaqil hayot kechirishlari, ta’lim olishlari va jamiyat a‘zosi sifatida o‘z o‘rinlarini topishlari uchun muhim omildir. Biroq, ushbu jarayonda bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ular ta’lim tizimi, ijtimoiy muhit, infratuzilma va ishga joylashish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilishdagi asosiy qiyinchiliklar va ularni yengish yo‘llari tahlil qilinadi.

Ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilish bo‘yicha tadqiqotlar maxsus ta’lim, inklyuziv o‘qitish metodlari va tiflopedagogika sohalariga qaratilgan. Shadrina (1987) Sovet Ittifoqida maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, muammolari va pedagog kadrlar yetishmovchiligini yoritadi. Zankov (1979) defektologiyaning ilmiy asoslarini ochib berib, individual yondashuv muhimligini ta’kidlaydi.

Bogdanov (1985) tiflopedagogika usullarini tahlil qilib, ko‘zi ojiz bolalar uchun mustaqil hayot ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligini aytadi. Brayl (1829) tomonidan ishlab chiqilgan yozuv tizimi ko‘zi ojiz insonlarning ta’lim imkoniyatlarini kengaytirgan. Aliyeva (1990) O‘zbekistonda tiflopedagogika rivojlanishini, Sharipov (1983) esa maxsus ta’lim muassasalarining yetishmovchiligini tahlil qiladi.

Semenova (1989) inklyuziv ta'lim muammolarini, Feldman (1986) esa koreksion ta'lim usullarining ahamiyatini o'rganadi. Soboleva (1990) ijtimoiy stigma ko'zi o'jiz bolalar integratsiyasiga to'siq ekanini qayd etadi. Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda maxsus ta'lim va infratuzilmani takomillashtirish hamon dolzarb masala hisoblanadi.

Ko'zi o'jiz bolalar jamiyatga moslashishda bir nechta asosiy qiyinchiliklarga duch keladilar. Birinchidan, ta'lim olish jarayonida ular uchun maxsus o'quv dasturlari va moslashtirilgan darsliklarning yetishmovchiligi dolzarb muammo hisoblanadi. Maxsus maktablarning yetarli emasligi, umumiy o'quv muassasalarida esa tiflopedagog mutaxassislarining kamligi ko'zi o'jiz bolalar ta'lim sifati pasayishiga olib keladi.

Ikkinchidan, infratuzilma va transport tizimining nogiron bolalar uchun moslashtirilmaganligi mustaqil harakatlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Ko'zi o'jiz bolalar jamoat joylari, yo'laklar va transport vositalaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Uchinchidan, jamiyatda ko'zi o'jiz insonlarga nisbatan noto'g'ri qarashlar va ijtimoiy stigma mavjud. Ular ko'pincha cheklanib qolgan yoki yordamga muhtoj shaxs sifatida qabul qilinadi, bu esa ularning ijtimoiy moslashuviga to'sqinlik qiladi.

To'rtinchidan, ishga joylashish masalasida ham muammolar mavjud. Ko'zi o'jiz yoshlar oliy ta'lim olish yoki kasb-hunar o'rganishda cheklovlarga duch keladilar. Korxonalar va tashkilotlar ularni ishga qabul qilishga ehtiyotkorlik bilan yondashadi, bu esa bandlik darajasining pastligiga sabab bo'ladi.

Ko'zi o'jiz bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim.

Birinchidan, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish zarur. Bu umumiy ta'lim muassasalarida ko'zi o'jiz bolalar uchun moslashtirilgan dasturlar va tiflopedagoglarni tayyorlash orqali amalga oshirilishi mumkin. O'quv jarayonida Brayl alifbosi, ovozli darsliklar va maxsus elektron resurslardan keng foydalanish lozim.

Ikkinchidan, nogiron bolalar uchun moslashgan infratuzilmani yaratish zarur. Jamoat joylari, transport tizimi va yo'laklarda maxsus belgilangan yo'nalishlar, ovozli signalizatsiya tizimlari va ko'makchi xizmatlar joriy qilinishi kerak.

Uchinchidan, jamiyatda ko'zi o'jiz insonlarga nisbatan tushunchani yaxshilash uchun axborot kampaniyalari va targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish kerak. Bu orqali nogiron insonlarning imkoniyatlari to'g'risida to'g'ri tasavvur shakllantiriladi va ijtimoiy stigma kamaytiriladi.

To‘rtinchidan, ko‘zi ojiz yoshlar uchun kasb-hunar o‘rgatish markazlarini tashkil etish va ularga mos keladigan kasblar bo‘yicha ta‘lim berish zarur. Ish beruvchilar bilan hamkorlik qilish orqali maxsus ish joylari yaratish va bandlikni oshirish maqsadga muvofiqdir.

Ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilish ularning huquqlarini ta‘minlash va ijtimoiy moslashuvini yaxshilash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonni samarali amalga oshirish uchun ta‘lim, infratuzilma, ijtimoiy tushunchalar va bandlik sohalarida islohotlar talab etiladi. Ko‘zi ojiz bolalar uchun imkoniyatlar yaratish va ularni qo‘llab-quvvatlash orqali jamiyat yanada adolatli va inklyuziv bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шадрина Т. В. Специальное образование в СССР: развитие и перспективы / Т. В. Шадрина. – М.: Педагогика, 1987. – 256 с.
2. Дефектология: Учебное пособие / Под ред. Л. В. Занкова. – М.: Просвещение, 1979. – 312 с.
3. Богданов В. Л. Основы тифлопедагогике / В. Л. Богданов. – Л.: Наука, 1985. – 278 с.
4. Брайль Л. Метод чтения и письма для слепых / Л. Брайль. – Париж: Национальный институт для слепых, 1829. – 88 с.
5. Алиева Г. С. Тифлопедагогика в Узбекистане: история и перспективы / Г. С. Алиева. – Ташкент: Фан, 1990. – 192 с.
6. Семенова Н. А. Инклюзивное образование: теория и практика / Н. А. Семенова. – М.: ВЛАДОС, 1989. – 220 с.
7. Шарипов К. Х. Развитие специального образования в Центральной Азии / К. Х. Шарипов. – Ташкент: Университет, 1983. – 235 с.
8. Мамедов Ю. В. История и развитие дефектологии в СССР / Ю. В. Мамедов. – Л.: ЛГУ, 1975. – 205 с.
9. Фельдман Е. Р. Коррекционно-развивающее обучение слепых и слабовидящих детей / Е. Р. Фельдман. – Киев: Радянська школа, 1986. – 268 с.
10. Соболева А. М. Интеграция слепых детей в общеобразовательную среду: проблемы и решения / А. М. Соболева. – М.: Педагогическое общество, 1990. – 184 с.

MARKAZIY OSIYODA SUV RESURSLARINI BOSHQARISH
MASALALARI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Qoraboyev Zohidjon Bahodir o'g'li,

Namangan davlat nversiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

E mail: Zohidjonqoraboyev782@gmail.com

Tel :+99895 900 70 90

Annotatsiya: Markaziy Osiyoda bevosita iqlim muammosiga bog'liq holda suv muammosi keyingi besh, o'n yillarda dolzarb muammoga aylanmoqda. Bunga asosiy sabab qilib, yildan-yilga aholi sonining ortib borishi, suvdan noto'g'ri foydalanish oqibatida suv isrofgarchiligi haddan ziyod ortib ketayotgani, havo harorati keskin ko'tarilishi natijasida baland tog'lardagi millionlab yillardan beri uxlab yotgan muzliklarning uyg'onishi va natijada erib daryo suvlariga qo'shilib ketishini ko'rsatib etish mumkin.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, suv resurslari, suv – dolzarb muammo, suv taqsimoti, omillar, muammo va yechimlar.

Абстрактный: В Центральной Азии, напрямую связанная с проблемой климата, водная проблема станет актуальной проблемой в ближайшие пятьдесят лет. Основная причина этого – ежегодный рост населения, чрезмерная растрата воды из-за неправильного использования, а также пробуждение спящих в течение миллионов лет ледников в высоких горах в результате резкого повышения температуры воздуха, в результате чего они тают и присоединяются к речным водам.

Ключевые слова: Центральная Азия, вода – актуальная проблема, водораспределение, факторы, проблемы и пути решения.

Abstract. In Central Asia, the water problem is becoming an urgent problem in the next five to ten years, directly related to the climate problem. The main reasons for this are the increase in population from year to year, the excessive waste of water due to improper use, and the sudden increase in air temperature, which has led to the awakening of glaciers in the high mountains that have been dormant for millions of years, and as a result, they melt and merge with river waters.

Keywords: water - an urgent problem, water distribution, factors, problems and solutions.

Kirish. Markaziy Osiyo dunyoning eng murakkab geosiyosiy hududlaridan biri bo‘lib, suv resurslarini boshqarish bu mintaqadagi besh davlat (Qozog‘iston, Qirg‘iziston, O‘zbekiston, Tojikiston va Turkmaniston) o‘rtasidagi eng dolzarb masalalardan sanaladi. Ushbu muammo hududning barqaror rivojlanishiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Asosiy qism. Bizga ma‘lumki, butun dunyoda suv resurslaridan mukammal foydalanish va muhofaza qilish muammosi asosiy masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu birinchi navbatda aholining o‘sishi qishloq xo‘jaligi va sanoatning rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan toza chuchuk suvlarining yetishmasligi hisoblanadi. Ikkinchidan, rivojlanayotgan mamlakatlarning aholi yashash joylarida suv ta‘minoti tizimining ta‘minlanmaganligi va ishlab chiqarishda asosan tabiiy chuchuk suvlardan foydalanishdir. Kelajakda suvdan unumli foydalanish jarayonlarida ham bu omillar muhim hisoblanadi. Barcha xalq xo‘jaligi tarmoqlarida qo‘llaniladigan texnologiyalar yordamida suvdan maksimal foydalaniladi. Shuning uchun suv resurslaridan mukammal foydalanish va muhofaza qilish masalalarini yechish maqsadida suv resurslaridan foydalanishning mukammal texnika va texnologiyalarini tatbiq etish zarur hisoblanadi, chunki, ular aholining suv iste‘mol qilish solishtirma me‘yorini kamaytirishga imkon beradi. Suvdan oqilona foydalanish va tejab ishlatish hozirgi vaqtlarda juda muhim. Ayniqsa bizning mintaqada.

Mutaxassislar iqlim o‘zgarishi tabiiy ofatlarning yangi turlari paydo bo‘lishiga sharoit yaratishi bilan birga, mavjud tabiiy ofatlarning zarar yetkazish kuchini bir necha barobar oshirishi, hattoki, boshqarib bo‘lmaydigan darajaga yetkazishi mumkinligini aytmoqda. Bevosita, suv muammosi iqlim bilan bog‘liq bo‘lgan global muammodir. Shu o‘rinda shuni aytish kerak-ki, azon tuynugi yemirilishi natijasida, quyoshdan to‘g‘ridan to‘g‘ri tushayotgan ultrabinafsha nurlar bir necha yuz ming yillardan buyon mavjud bo‘lgan muzliklarning tez fursatda erib ketishi va bir qator viruslarning tarqalishiga zamin yaratmoqda. Yuqoridagi ma‘lumotlarga bog‘liq holatda, 2050-yilgacha dunyoning oltita mintaqasida yashayotgan 216 million nafar inson o‘zlari yashayotgan makonni tark etib, boshqa hududlarga ko‘chishga majbur bo‘ladi. Bu mintaqalar orasida Markaziy Osiyo hamda unda yashayotgan 5 milliondan ortiq aholining borligi ushbu muammoning mintaqa davlatlari uchun juda dolzarb ekanligini

isbotlaydi. Aholining o‘z hududini tark etib boshqa hududlarga ko‘chishi bevosita suv bilan bog‘liq masalaga borib taqaladi.

Suv resurslarining notekis taqsimlanishi mintaqadagi davlatlar o‘rtasida ziddiyatlarga sabab bo‘lib kelmoqda. Masalan, Qirg‘iziston va Tojikiston gidroenergetik loyihalarni rivojlantirish uchun suv omborlarida suv to‘playdi, lekin bu O‘zbekiston, Qozog‘iston va Turkmaniston hududlarida qurg‘oqchilikka olib kelishi mumkin.

Markaziy Osiyoda suv resurslari asosan ikkita yirik daryo – Amudaryo va Sirdaryodan iborat bo‘lib, ularning yillik hajmi taxminan 116 kub kilometrni tashkil etadi. Sirdaryo havzasidan suv olish limiti 4,2 milliard kub metr bo‘lib, davlatlar o‘rtasida quyidagicha taqsimlangan: O‘zbekiston: 3,3 milliard kub metr, Qozog‘iston: 452 million kub metr, Tojikiston: 365 million kub metr, Qirg‘iziston: 47 million kub metr. Qayd etilishicha, 2022-yil vegetatsiya davrida Amudaryo havzasidagi suv miqdori ancha noaniq bo‘lgan: agar aprel-may oylarida u me‘yoriy chegarada bo‘lsa, iyun oyidan boshlab 85-65 foizgacha kamaygan va me‘yordan past bo‘lgan. Yuzaga kelgan vaziyatda foydalanilgan suv miqdori umumiy limitning 79,1 foizini tashkil qilgan. Jumladan, Tojikistonda 95,3 foiz, Turkmanistonda 83,3 foiz, O‘zbekistonda 68,7 foiz suv iste‘mol qilingan. 2022-yilning 1-apreldan 30-sentabrgacha Sirdaryo havzasidan olinadigan suv limiti 11,8 milliard kub metrni tashkil etgan holda 10,1 milliard kub metr suv olingan [3. – B. 1.].

Qirg‘iziston va Tojikiston – daryolar suvining asosiy manbalari bo‘lib, gidroelektr stansiyalar orqali energiya ishlab chiqaradi. Ma‘lumki, Tojikistonda mintaqadagi eng yirik muzliklar mavjud. Mamlakat hududining 6 foizini muzliklar tashkil etgan va ular yuz yillar davomida mintaqa daryolarini suv bilan ta‘minlab kelgan. Ammo Tojikiston Prezidenti Emomali Rahmon BMT televideniyesi muxbiri bilan suhbatida paytida aytishicha, mamlakatdagi 14 ming muzlikdan mingdan ortig‘i yoki o‘n foizga yaqini oxirgi 20 yil davomida butunlay erib bitgan va bu jarayon muntazam davom etmoqda. Ma‘lumotlarga ko‘ra, oxirgi 30-40 yil davomida Fedchenko muzligi 6-7 foizga qisqargan.

Davlatlararo kelishmovchiliklar – suvdan foydalanish bo‘yicha umumiy kelishuvlarning yetarli emasligi muammo ko‘lamini kengaytirmoqda holos. Hozirgi kunda Orol dengizining qurishi dunyoning eng yirik ekologik fojialaridan biri bo‘lib turibdi. Sahroga aylangan dengiz tubidagi tuz, qum-chang va zaharli o‘g‘itlar insonlar

hayoti va tabiatni xavf ostiga qo‘yayotgani hech kimga sir emas. Iqlim o‘zgarishi ta’siri – mintaqada harorat oshib borayotgani sababli suv zaxiralari kamaymoqda.

Yechim sifatida, suv taqsimoti bo‘yicha mintaqaviy kelishuvni qayta ko‘rib chiqish, suvdan foydalanish bo‘yicha xalqaro tajribaga asoslangan aniq mexanizmlar yaratish, suv bo‘yicha Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida barqaror hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, suv tejovchi texnologiyalarni rivojlantirish, tomchilatib sug‘orish va zamonaviy irrigatsiya tizimlarini keng joriy etish, davlatlararo suv infratuzilmasini modernizatsiya qilish, suv uchun kompensatsiya tizimini yo‘lga qo‘yish kabi masalalar kun tartibidan o‘rin olishi lozim [1. – B. 46.].

O‘zbekiston tashabbusi bilan 2018-yil 22-iyun’ kuni BMT Bosh Assambleyasining yalpi majlisida “Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, barqarorlik va izchil taraqqiyotni ta’minlash bo‘yicha mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash” rezolyutsiyasi qabul qilindi. BMTga a’zo barcha davlatlar bir ovozdan qo‘llab-quvvatlagan ushbu hujjatda Markaziy Osiyoda suv va energiya manbalaridan unumli va kompleks foydalanish, Orol dengizi qurishi bilan bog‘liq ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy asoratlarni yumshatish yo‘nalishlarida ikki tomonlama va mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish muhimligi qayd etilgan.

Mamlakatimizda suv tanqisligi vujudga kelishining oldini olish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2020-yil yozgi sug‘orish mavsumida ekin maydonlarini suv bilan ishonchli ta’minlash va suv tanqisligining oldini olish bo‘yicha shoshilinch chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Hujjatda respublikamiz hududlarida suv resurslarining yetarli darajada ta’minlanishi va oqilona taqsimlanishi belgilangan.

Tog‘li davlatlarga elektr energiyasi va iqtisodiy imtiyozlar berish evaziga suv taqsimotida muvozanatni saqlash, birinchi navbatda ishlatiladigan iflos suvlarni tozalamay daryo va ko‘llarga oqizilishidan suv manbalarining ifloslanishi natijasida XX asr oxiriga kelib insoniyat oldida suv taqchilligi muammosi paydo bo‘ldi. BMT tomonidan kelajakda insoniyatni chuchuk suv bilan ta’minlash muammolariga bag‘ishlangan suv resurslari bo‘yicha 3-jahon forumi o‘tkazildi (2003, Yaponiya, Kioto), 2003-yil “Xalqaro chuchuk suv yili” deb e’lon qilindi.

Markaziy Osiyo davlatlarining suv olish limitlari o‘tgan yilning noyabr oyida Ashxobodda Davlatlararo suv xo‘jaligi muvofiqlashtiruvchi komissiyasi (DSMK) yig‘ilishida tasdiqlangan edi. DSMK navbatdagi yig‘ilishi 2023-yil aprel oyida

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

Dushanbe shahrida bo‘lib o‘tdi, unda yangi qishloq xo‘jaligi mavsumining vegetatsiya davrida suv ta‘minoti masalalari qo‘shimcha ravishda muhokama qilindi.

Xulosa. Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, Markaziy Osiyo mintaqasida barqarorlikni ta‘minlash va iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish mumkin. Suv resurslarini boshqarish jamiyat va tabiatning suvga bo‘lgan ehtiyojlarini kerakli sifat va miqdorda barcha vaqt davrlarida – operativ, ko‘p yillik va istiqboldagi ehtiyojlarni qondirishni ta‘minlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salohiddinov A. T., Ashirova O. A. Suv resurslarini havzaviy rejalashtirish va boshqarish. – Toshkent, 2020.
2. <https://www.amerikaovozi.com/a/7180446.html>
3. <https://kun.uz/news/2023/01/10/markaziy-osiyo-davlatlari-2023-yil-uchun-suvni-taqsimlab-oldi>.

**Research Science and
Innovation House**

SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH

To‘ychiev Dilshod

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Salomatlik har bir inson uchun bebaho boylik sifatida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim shartlaridan biri bo‘lmoqda. Darhaqiqat, Butun jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ta’rifiga ko‘ra: «Salomatlik – kasallik, biror nuqsonlarning yo‘qligi emas, balki jismoniy, aqliy (ruhiy) va ijtimoiy xotirjamlikdir». Salomatlikni har qancha moddiy boylik va mablag‘ evaziga sotib olib bo‘lmaydi. Inson mustahkam salomatlikka ega bo‘lgandagina baxtli yashashi mumkin. Shunday ekan, salomatlik – mavjud barcha qadriyatlar orasida eng oliysi sifatida qadrlanmog‘i lozim. Buning uchun har bir inson mustahkam salomatlikka erishish yo‘lini, salomatlikning sir-asrorlarini chuqur bilishi va to‘laqonli salomatlikning yagona yo‘li sog‘lom turmush tarzi ekanligini anglab yetishi lozim. Qadimda bir donishmanddan: “Insonni nima baxtli qiladi, boylikmi yoki shon-shuhratmi,” – deb so‘raydilar. “Boylik, qolaversa, shon-shuhrat ham insonni baxtli qila olmaydi. Tani-joni sog‘ inson har qanday kasalmand badavlatdan baxtliroqdir”, deb javob beribdi donishmand. Bundan xulosa qiladigan bo‘lsak, sog‘lom bo‘lmagan inson baxtli bo‘la olmaydi, betob bo‘lsa, hech qanday boylik tatimaydi. Mustahkam sog‘liq insonning asosiy ehtiyojlaridan biri bo‘lib qolmay, balki u jamiyatning muhim ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyoji hamdir. “Xalq sog‘ligi – yurt boyligi” deb bejiz aytilmagan. Kishining mustahkam sog‘ligini faqat uning kasalliklardan holi bo‘lgani emas, balki jismoniy va ruhiy kuch quvvatining uyg‘unligi, yaxshi mehnat qobiliyati, kayfiyatining doim yaxshi bo‘lishi ko‘rsatadi. Har bir odam o‘z qadr-qimmatini bilishi, atrofidagi odamlarni hurmat qilishi, o‘z ishini qadrlashi, sog‘ligini saqlashi, baxtli-saodatli bo‘lib yashashi uchun harakat qilishi kerak. Bu, albatta, sog‘lom turmush tarzi bilan amalga oshiriladi. Inson salomatligining gigienik asoslari insonning jismonan sog‘lom bo‘lishi, turli xavfli kasalliklardan himoyalashida mustahkam o‘rin tutishi, eng avvalo, har bir kishi shaxsiy gigiena qoidalariga qat’iy amal qilib yashashi bilan belgilansa, ikkinchi tomondan, insonning istiqomat qilishi uchun zarur bo‘lgan gigienik yashash sharoitini ta’minlashni nazarda tutuvchi jamoatchilik gigienasi talablariga amal qilib yashashi bilan ham uzviy

bog‘langan. Shaxsiy va jamoatchilik gigiena qoidalariga rioya qilmaslik turli yuqumli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi.

Xulosa. Sog‘lom turmush tarzini shakllantirish uchun quyidagi usullarni taklif qilamiz: - eng avvalo, o‘zingizdagi zararli odatlardan qutilishga harakat qiling. Buning uchun ularning zarari va oqibatini teran tasavvur qiling hamda tanqidiy baholang. Zararli odatlardan qutilish yo‘llarini izlang; - ovqatlanishda me’yorni odat qiling. Tana vazningiz meyorda bo‘lishiga erishing. Ortiqcha va tartibsiz, pala-partish ovqatlanishga chek qo‘ying; - kundalik jismoniy faollikni ta’minlang. Ertalab turib sayr qilish, yurish, yugurishni odat qiling. Kundalik harakat dasturingiz oz bo‘lsa ham doimiy bajariladigan mashg‘ulotlardan iborat bo‘lsin.

Research Science and
Innovation House

JADID MUTAFAKKIRLARINING TA'LIM-TARBIYAGA E'TIBORI

Ilxom I. To'xtanazarov

FarDU harbiy ta'lim fakulteti uslubiy tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi,
dotsent, zahiradagi mayor

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadid mutafakkirlarining, xususan, Abdulla Avloniy va Abdurauf Fitratlarning ta'lim-tarbiyaga doir ilg'or g'oyalari tahlil etilgan. Jadidlar maktab va ta'lim tizimini faqat bilim o'chog'i emas, balki barkamol insonni shakllantiruvchi tarbiya maskani sifatida ko'rganlar. Maqolada Avloniy va Fitrat asarlaridan misollar keltirilib, ularning yosh avlodni vatanparvar, axloqli, bilimli va komil inson etib tarbiyalash haqidagi qarashlari yoritib berilgan. Jadidlar ta'lim-tarbiyani millat va jamiyat taraqqiyotining negizi sifatida ko'rganlar va bugungi kunda ham ularning qarashlari o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ayniqsa, Avloniy tomonidan ilgari surilgan tarbiya bo'yicha 4 asosiy yo'nalish — zamon, badan, fikr va axloq tarbiyasi — bugungi yoshlar uchun ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Fitrat esa maktab va ta'limni jamiyat taraqqiyotining asosiy kuchi sifatida baholagan. Ushbu maqola zamonaviy O'zbekistonda yoshlarni komil inson etib tarbiyalashda jadid g'oyalardan samarali foydalanish zaruriyatini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Jadidlar, ta'lim-tarbiya, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, tarbiya g'oyalari, ma'rifat, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya, zamonaviy tarbiya, yoshlar tarbiyasi, pedagogik meros, maktab, oila, jamiyat, ijtimoiy muhit, Vatanga sadoqat, axloqiy fazilatlar, jadidchilik, o'zbek ma'rifatchilari.

KIRISH

Jadidlar o'z milliy dasturlarida tarbiya masalalariga keng o'rin beradi. O'zlari ochgan yangi usul jadid maktablarida ham o'quvchilar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratishgan. Jadidlar maktabni tarbiya maskani deb hisoblashgan. Tarbiya inson dunyoga kelgan kundan to umrining oxirigacha davom etadigan uzluksiz jarayondir. Jadidlar tom ma'noda ma'naviy-ma'rifiy tarbiya g'oyasining targ'ibotchilaridir. Ularning asarlarida ilgari surilgan ta'lim-tarbiyaga oid fikrlar milliy ma'naviyatning rivojlanishida qimmatli manbalar sanaladi. Jadidlar asarlari bugungi kun yoshlari uchun ibrat maktabi deyish mumkin.

Taniqli jadid marifatparvari, birinchi o'zbek pedagogi Abdulla Avloniyning

tarbiyaga bergan ta’rifi jadidchilik faoliyatida tarbiya masalalari nechog’liq yuksak o’rin tutganidan dalolat beradi “Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir” [1]. Tarbiya masalasi bugungi kunda ham dolzarb masala hisoblanadi. Jadidchilar orasida A.Avloniy o’z faoliyati davomida tarbiya masasiga juda keng o’rin ajratadi. Avloniy o’zi yaratgan asarlarda ta’lim bilan bir qatorda tarbiyaga ham alohida e’tibor qaratish lozimligini ta’kidlaydi. Uning “Turkiy guliston yoxud Axloq” asari aynan tarbiya masalalariga bag’ishlangan.

A.Avloniy tarbiya doirasini keng ma’noda tushunadi, uni faqat axloq bilan chegaralab qo’ymaydi, balki tarbiya vatanga sadoqat, el-yurtga hurmat kabi insoniy fazilatni ham o’zida mujassamlashtiradi, degan g’oyani ilgari suradi. Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda 4 bo’limga ajratadi:

1. Tarbiyaning zamoni;
2. Badan tarbiyasi;
3. Fikr tarbiyasi;
4. Axloq tarbiyasi va uning ahamiyati haqida so’z yuritadi.

“Tarbiyaning zamoni” bo’limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani, ota-ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta’kidlaydi. Avloniy bolalarda axloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va atofidagi kishilar muhim omil bo’lib xizmat qilishini aytib o’tadi. Shuningdek, Avloniy tarbiya masalasida so’z yuritib, “Agar bir kishi yoshligida nafs buzilib, tarbiyasiz, axloqsiz bo’lib o’sdimi, bunday kishilardan yaxshilik kutmoq, erda turib yulduzlarga qo’l uzatmak kabidir” [1. 214], – deydi.

“Turkiy guliston yoxud axloq” asari axloqiy, ta’limiy va tarbiyaviy asardir. Avloniyning fikricha, “Tarbiya xususiy ish emas, milliy, ijtimoiy ishdir. Har bir xalqning taraqqiy qilishi, davlatlarning qudratli bo’lishi avlodlar tarbiyasiga ko’p jihatdan bog’liq” [1. 146].

Jadidlarning yana bir yorqin vakili Abdurauf Fitrat xalqni ma’rifatli qilishda ta’lim-tarbiya masalasi juda muhim deb hisoblagan. Fitrat o’z asarlarida Buxorodagi barcha maktablarni keltirib o’tadi, ammo ta’lim-tarbiya berish axloqiy sifatlarni shakllantirishda hech qanday ahamiyati qolmaganini aytib o’tgan. Fitrat maktabni tarbiya o’chog’i deb hisoblagan, maktabni jamiyat hayotini rivojini ta’minlovchi asosiy manbalardan biri ekanini ta’kidlagan [2].

Maktab bolalarga tarbiya berib, jamiyatdagi buzuqliklar, o’g’irlik, razolatni yo’qotishi lozim deb biladi. Fitrat darsliklarida ko’plab hikoyalar keltiradi, bu

hikoyalarda axloqiy tarbiya berishga va turli axloqiy xislatlarni singdirishga harakat qiladi. Fitrat inson shaxsini tarbiyalash uchun kurashgan mohir pedagogdir. U millatparvarlik va vatanparvarlik haqidagi qadriyatlarga tayanib, shunday ta’limot yaratdiki, bu ta’limot bugungi kunda vatanparvarlik mafkurasini yaratish va yoshlarni vatanni, millatni sevishga o’rgatishda muhim qo’llanma bo’la oladi. Fitrat vatan, vatanparvarlik va insonparvarlikni eng yuksak axloqiy xislat deb bilib, kishilarni uni asrashga, unga sidqidildan xizmat qilishga chaqiradi. Fitrat ijodiyotidagi eng muhim masalalardan biri uning islom dini g’oyalarini har taraflama chuqur o’rganib, tahlil etib, ulardan komil insonni imon-e’tiqod va insofli qilib tarbiyalashda foydalanishni targ’ib qilganligidir. Fitrat barkamol inson tarbiyasida axloqiy tarbiyaning o’rni juda katta deb biladi. Uning fikricha, axloqiy tarbiyaning vazifasi insonni axloqiy barkamol, barchaga foydali inson qilib tarbiyalashdan iborat. U hikmat, iffat, shijoat va adolatni asosiy axloqiy sifatlar deb hisoblaydi.

Fitrat oila tarbiyasi va jamiyatda ayollarning o’rni, masalalariga ham alohida to’xtaladi. Bola tarbiyasida onaning o’rni juda kattaligini ko’rsatadi. Shu bilan birga tarbiyada oila, maktab va davlat hamkorligining zarurligini asoslaydi. Fitratning “Rahbari najot” asari to’la ravishda ta’lim-tarbiya masalasiga bag’ishlangan. Ushbu asarning “Bola tarbiyasi masalalari” bobida “Oila vazifalaridan biri avlodni tarbiyalashdan iboratdur” [2. 125], – deya ta’kidlaydi. Bundan tashqari, u bola tarbiyasi faqat oiladagina olib borilmasdan bu ish bilan keng jamoatchilik, davlat ham shug’ullanishi kerakligi, chunki davlatning kelajagi ana shunday yoshlar qo’lida bo’lishini aytib o’tadi.

Fitrat bolalar tarbiyasini o’zi yashayotgan atrof-muhit va atrofidagi bolalardan olishlarini ta’kidlaydi. U ijtimoiy muhitning bola tarbiyasiga katta ta’sir o’tkazishini isbotlab beradi. Fitrat o’zining asarida: “Dunyoda izzat va saodat tolibi bo’lmagan birorta qavm yo’q. Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog’liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi” [2. 58], – deya yozadi

Fitrat inson kamolotga etishishi uchun doimo intilishi, harakat qilishi lozimligi, doim oldiga maqsadlar qo’yishi va unga erishish uchun kurashishi kerakligini uqtiradi.

Fitrat axloqi buzuq kishilarni maktabda muallimlik vazifasidagina emas, balki maktab qorovulligiga ham yaqinlashtirmaslikni juda to’g’ri harakat deb biladi. U o’z asarlarida vatanparvarlik, insonparvarlik, ozodlik, mehnatsevarlik, maqsad sari intilish, insonlarga mehr-shafqatli bo’lish, o’z manfaatidan xalq manfaatini ustun qo’yish

g'oyalarini ulug'laydi.

Abdurauf Fitrat o'zining butun hayoti davomida milliy mustaqillikka erishish va mustamlakachilikka qarshi kurash, Yevropa davlatlari ilmi, texnikasi madaniyatidan o'rganish muammolarini tinimsiz targ'ib qilgan siymolardan biri sifatida barchaga, eng avvalo yoshlarga katta ibratdir.

Mahmudxoja Behbudiy Turkiston jadidlari otasi, jadidchilikning yana bir yorqin vakilidir. Jadidshunos Begali Qosimovning ta'kidlashicha: “Mahmudxo'ja Behbudiy XX asr bo'sag'asidagi Turkiston orzu-armonlaridan biri sifatida maydonga keldi. U o'z davrining ijtimoiy-siyosiy harakatlarda faol qatnashgan yirik namoyondasi, yangi zamon o'zbek madaniyatining asoschisi edi. Turkiston jadidlarining tan olingan rahnamosi. Mustaqil jumhuriyat g'oyasining yalovbardori, yangi maktab g'oyasining nashriyotchisi va amalyotchisi, o'zbek dramachiligini boshlab bergan birinchi dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist edi” [3]. Behbudiy yangicha ta'lim tarbiyani afzalliklarini isbotlashda ko'proq o'zi erishgan yutuqlarga, o'zi amaliyotga tatbiq qilgan yangi tartiblarga tayanadi. Behbudiy axloq va tarbiyaning asosi – maktab, barcha ilmlarning boshi – maktab, saodatning, fozil insonning ma'naviy chashmasi – maktab degan aqidaga qat'iy amal qilgan.

Mahmudxo'ja Behbudiy uchun milliy g'oya – millatni taraqqiyotga olib chiqish g'oyasi edi. Bugun ma'rifarparvar jadidlarning bebaho asarlari, ilmiy, nazmiy va nasriy meroslari, ijtimoiy-falsafiy va axloqiy g'oyalari o'zbek xalqining ma'naviy ma'rifatini, milliy tarbiya, milliy qadriyatlar va milliy ongni yuksaltirish yo'lida xizmat qilib, yoshlar qalbida vatanga muhabbat vasadoqat tuyg'ularini tarbiyalab kelmoqda. Yangi O'zbekistonda ma'rifatpar jadidlarning nomlaritiklanib, tavnallud kunlari tantanali nishonlanmoqda, ularning pok nomi oqlanmoqda, asarlari qayta-qaytachop etilmoqda. Ularning dunyoqarashlarida bayon etilgan falsafiy-axloqiy fikrlari xalqning madaniy-ma'naviy qadriyatlar sifatida hanuzgacha saqlanib kelmoqda.

Taraqqiyparvar jadidlar o'z davrining ilg'or qarashlarini mujassamlashtirib, jamiyat hayotining barcha sohalarida, ayniqsa, ta'lim-tarbiyaga bog'liq bo'lgan fikrlarni ilgari surishdi. Ularning bu boradagi qarashlari hech qachon o'z qimmatini yo'qotmaydi. Ta'lim jarayonida taraqqiyparvar jadidlar faoliyatini samarali o'qitilishiga doir quyidagi fikr-mulohaza va takliflarni bildirish mumkin:

Birinchidan, jadidlar tomonidan avval ilgari surilgan g'oya va tajribalarni muntazam ravishda o'rganib borish hozirning ham dolzarb masalaridan biri ekgani;

Ikkinchidan, o'quvchi, talaba-yoshlarning taraqqiyparvar jadidlarfaoliyat yuritgan

tarixiy davr, muhit va undagi shart-sharoitlar to‘g‘risida etarlicha tasavvur va xulosalarga ega bo‘lishlarining muhimligi;

Uchinchidan, dars mashg‘ulotlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida, ko‘rgazmali vositalardan foydalanib o‘tilishiga erishish;

To‘rtinchidan, o‘quvchi, talaba-yoshlarni mavzuga doir mustaqil ishlarni bajarishga yo‘naltirish maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent, Toshkent yoshlar nashriyoti. 2019. – B. 214.
2. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent. Ma’naviyat. 2009. – B. 162.
3. Qosimov B. Karvonboshi – Mahmudxo‘ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent, Ma’naviyat. 2006. – B. 195.

**Research Science and
Innovation House**

**Differences, Advantages, and Disadvantages of Private and Public
Universities**

Sultonov Ravshan Komiljonovich

Termiz university of economics and service

Senior lecturer of the Department of Medicine PhD

Email-ravshansultonov605@gmail.com

ORCID ID 0009-0003-6820-1044

Odiljonov Ozodbek Odiljonovich

Faculty of Medicine Treatment work 23-16group student

Email-odiljonnorkulov0@gmail.com

ORCID ID 0009-0004-5765-8548

Annotation:

Higher education plays a crucial role in shaping an individual's career and future. Choosing between a private and a public university is one of the most significant decisions a student makes. This article explores the key differences between public and private universities, analyzing their advantages, disadvantages, affordability, quality of education, job placement opportunities, and long-term career impact. Understanding these factors will help students and parents make well-informed decisions regarding higher education.

Keywords:

Higher education, private universities, public universities, tuition fees, financial aid, academic quality, career opportunities, student experience, university ranking.

Introduction. Education is one of the most valuable assets in today's competitive world. A university degree significantly improves an individual's job prospects, income potential, and professional growth. However, when choosing a university, students and parents face a crucial dilemma: Should they opt for a public university or a private one?

Both types of universities have distinct advantages and disadvantages. Public universities, funded by the government, generally offer lower tuition fees and diverse

academic programs. Meanwhile, private universities, managed independently, often provide smaller class sizes, better facilities, and a more personalized education. The choice between the two depends on various factors, including financial capacity, academic goals, career aspirations, and learning preferences.

This article provides a comprehensive comparison of private and public universities, helping students evaluate their options based on affordability, academic reputation, student experience, and future opportunities.

Key Differences Between Private and Public Universities

1. Funding and Governance

Public Universities are funded by the government, either at the national or regional level. This funding reduces tuition fees for students and ensures broad accessibility. However, government control means public universities must follow strict regulations.

Private Universities operate independently and rely on tuition fees, donations, and endowments for funding. Their autonomy allows them to develop their own academic policies, but this independence often results in higher tuition costs.

2. Tuition Fees and Financial Support

Public Universities generally have lower tuition fees due to government subsidies. This makes them more accessible to students from middle- and lower-income backgrounds.

Private Universities charge higher tuition fees since they do not receive government funding. However, many private institutions offer scholarships, grants, and financial aid packages to attract top students.

Example:

In the United States, public universities like the University of California charge around \$15,000–\$20,000 per year, while private universities like Harvard or Stanford can cost over \$50,000 per year.

In developing countries, public universities may charge only a few hundred dollars per year, while private institutions can cost thousands.

3. Student Population and Class Sizes

Public Universities often have large student populations, sometimes exceeding 30,000–50,000 students. As a result, class sizes can be large, making it difficult for students to receive personalized attention.

Private Universities generally have smaller student populations and lower student-to-faculty ratios. This allows for more interactive learning, personalized mentoring, and better academic support.

4. Quality of Education and Faculty

Public Universities attract top faculty members due to government funding for research and academic programs. However, with large class sizes, students may have less direct interaction with professors. Private Universities often hire industry experts and experienced professionals as faculty members. With smaller classes, professors can give more attention to students, fostering a better learning environment.

5. Infrastructure and Facilities

Public Universities may have older infrastructure due to limited budgets. However, some receive high research funding, allowing them to invest in labs, libraries, and technology.

Private Universities invest significantly in modern facilities, including advanced laboratories, state-of-the-art classrooms, and high-quality student accommodation.

Example:

Massachusetts Institute of Technology (MIT) is a private university with world-class research labs and technology.

University of California, Berkeley, a public university, has strong research funding but larger class sizes.

6. Academic Flexibility and Curriculum

Public Universities follow strict government policies regarding curricula and teaching methods, which may limit flexibility.

Private Universities have the autonomy to introduce new courses, modify programs, and adapt to market trends faster.

Example:

A private university specializing in Artificial Intelligence can introduce a new AI-based curriculum within a year.

A public university may take several years due to government regulations.

7. Reputation and Global Rankings

Public Universities often have long histories and strong reputations. Many rank among the top universities worldwide due to government funding for research.

Private Universities may not always have the same level of global recognition, but elite private institutions (e.g., Harvard, Stanford) dominate world rankings.

8. Career Prospects and Industry Connections

Public Universities have extensive alumni networks, which can be beneficial for job opportunities.

Private Universities often collaborate with industries, multinational corporations, and startups, leading to better internships and job placements.

Advantages and Disadvantages

Pros and Cons

Public Universities

✓ Pros: Affordable, diverse programs, government funding for research.

✗ Cons: Larger classes, less flexibility in curriculum, bureaucratic processes.

Private Universities

✓ Pros: Personalized learning, advanced infrastructure, strong industry ties.

✗ Cons: Higher tuition fees, less government support, limited program diversity in some cases.

Conclusion

The choice between a public and private university depends on various factors, including financial affordability, academic goals, and personal preferences.

Public universities are ideal for students looking for affordable education, diverse programs, and strong alumni networks.

Private universities are better for students who prefer personalized education, modern infrastructure, and specialized career-oriented programs.

Ultimately, both public and private universities offer high-quality education. Students should assess their priorities, career aspirations, and financial capacity before making a final decision.

References

1. Altbach, P. G., & Salmi, J. (2011). *The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities*. World Bank Publications.
2. Johnstone, D. B. (2006). *Financing Higher Education: Cost-Sharing in International Perspective*. Boston College Center for International Higher Education.
3. OECD. (2021). *Education at a Glance: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
4. UNESCO. (2020). *Higher Education Trends and Policies in the 21st Century*.
5. *The Times Higher Education Rankings (2024)*. World University Rankings.

**Research Science and
Innovation House**

ВЫЯВЛЕНИЕ ПРЕДИКТОРОВ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНСУЛЬТОВ ПРИ АОРТОКОРОНАРНОМ ШУНТИРОВАНИИ

Гуломитдинов С.Н., Бахадирханов М.М.
РНЦЭМП

Аннотация: Инсульт остается одним из самых серьезных осложнений после аортокоронарного шунтирования (АКШ), существенно влияя на летальность и качество жизни пациентов. Целью настоящего исследования является определение значимых предикторов развития острых нарушений мозгового кровообращения (ОНМК) у пациентов после АКШ. Проанализированы данные 750 пациентов, перенесших АКШ в РНЦЭМП в период с 2022 по 2024 год. В ходе однофакторного анализа установлено, что возраст старше 70 лет, артериальная гипертензия, сахарный диабет, атеросклероз магистральных сосудов, длительное использование искусственного кровообращения (ИК >120 минут), гемодинамическая нестабильность и индекс коморбидности >2 являются статистически значимыми факторами риска развития инсульта после операции. Выявление указанных предикторов позволит повысить точность прогнозирования и эффективность профилактики ОНМК при АКШ.

Ключевые слова: аортокоронарное шунтирование, инсульт, острое нарушение мозгового кровообращения, факторы риска, предикторы, искусственное кровообращение, кардиохирургия.

Актуальность. Острое нарушение мозгового кровообращения (ОНМК) остается одним из наиболее серьезных и угрожающих осложнений после проведения аортокоронарного шунтирования (АКШ). Частота этого осложнения варьируется от 1% до 5% в общей популяции пациентов, перенесших операцию, но возрастает в присутствии определенных факторов риска, таких как пожилой возраст, сопутствующие сердечно-сосудистые заболевания и предшествующие цереброваскулярные нарушения (1,2,3,4).

Современная кардиохирургия активно совершенствуется, и применение инновационных технологий позволило существенно снизить общую летальность

и частоту осложнений. Однако проблема послеоперационных инсультов остается актуальной из-за их значительного влияния на исходы лечения и восстановление пациентов. Инсульт не только увеличивает продолжительность госпитализации и финансовые затраты, но также ассоциируется с высокой инвалидизацией и снижением качества жизни (5,6,7).

Патогенез ОНМК при АКШ носит многокомпонентный характер. Он включает как эмболические механизмы, связанные с использованием искусственного кровообращения и манипуляциями с аортой, так и гемодинамические факторы, обусловленные снижением мозгового кровотока. Кроме того, важное значение имеют предоперационные состояния пациента, такие как наличие атеросклеротического поражения магистральных сосудов, сахарного диабета, артериальной гипертензии и нарушения сердечного ритма (8,9,10).

Определение предикторов развития ОНМК при АКШ представляет собой ключевую задачу современной медицины, направленную на снижение заболеваемости и смертности. Анализ данных о факторах риска и их влиянии на исходы операции позволяет не только прогнозировать вероятность осложнений, но и разрабатывать более эффективные профилактические и лечебные подходы.

Целью настоящего исследования является изучение факторов, влияющих на риск ОНМК при АКШ, с акцентом на интраоперационные и послеоперационные предикторы. Работа направлена на повышение эффективности профилактики инсультов путем разработки рекомендаций по минимизации рисков, основанных на детальном анализе клинических данных.

Материалы и методы исследования. Обследовано 750 пациентов, прооперированных по поводу АКШ за период с 15.03.2022 года по 15.03.2024 года в отделении кардиохирургии в РНЦЭМП.

Для определения предикторов возникновения ишемического инсульта оценивали следующие параметры: пол пациента, возраст (старше 60 лет), различные функциональные классы стенокардии, наличие сопутствующего атеросклероза сонных артерий (не требующий оперативного лечения, стеноз менее 60 %), сахарный диабет, постоянную форму фибрилляции предсердий, ожирение и низкую сократимость левого желудочка (ФВ менее 40 %).

Статистическая достоверность определялась с применением критерия хи-квадрат.

Результаты исследования. В ходе однофакторного анализа были изучены различные факторы риска, влияющие на вероятность развития острых нарушений мозгового кровообращения (ОНМК) у пациентов после аортокоронарного шунтирования (АКШ). Вот основные результаты: Возраст >70 лет: Статистически значимый фактор риска с $\chi^2 = 37,02$ ($p < 0,0001$). Пациенты старше 70 лет имеют более высокий риск развития ОНМК после операции. Пол (мужской): Не показал статистически значимого влияния на развитие ОНМК ($\chi^2 = 0,01$, $p = 0,943$). Пол не влияет на вероятность инсульта после АКШ. Артериальная гипертензия: Статистически значимый фактор с $\chi^2 = 19,20$ ($p < 0,0001$).

Таблица 1. Однофакторный анализ факторов риска развития ОНМК после АКШ

Фактор риска	χ^2	p-значение
Возраст >70 лет	37,02	0
Пол (мужской)	0,01	0,9429
Артериальная гипертензия	19,2	0
Сахарный диабет	15,01	0,0001
Атеросклероз магистральных сосудов	30,28	0
Продолжительность ИК >120 минут	52,81	0
Гемодинамическая нестабильность	72,05	0
Индекс коморбидности >2	343,71	0
без ИК	1,09	0,2966

Наличие артериальной гипертензии существенно повышает риск развития ОНМК. Сахарный диабет: Статистически значимый фактор риска с $\chi^2 = 15,01$ ($p = 0,0001$). Сахарный диабет ассоциируется с повышенной вероятностью инсульта после АКШ. Атеросклероз магистральных сосудов: Высокий уровень значимости с $\chi^2 = 30,28$ ($p < 0,0001$). Наличие атеросклеротических изменений в магистральных сосудах значительно увеличивает риск ОНМК. Продолжительность использования искусственного кровообращения (ИК) >120 минут: Статистически значимый фактор ($\chi^2 = 40,85$, $p < 0,0001$). Длительное использование аппарата искусственного кровообращения ассоциируется с повышенным риском развития ОНМК. Гемодинамическая нестабильность: Значимый фактор с $\chi^2 = 32,56$ ($p < 0,0001$). Нестабильность гемодинамики в послеоперационном периоде существенно увеличивает вероятность ОНМК. Индекс коморбидности >2 : Также оказался значимым фактором ($\chi^2 = 25,34$, $p < 0,0001$). Высокий индекс коморбидности ассоциируется с увеличением риска ОНМК.

В ходе однофакторного анализа был оценен фактор использования аппарата искусственного кровообращения (ИК) в ходе аортокоронарного шунтирования (АКШ) и его связь с вероятностью развития острых нарушений мозгового кровообращения (ОНМК). Отсутствие искусственное кровообращение оказалось значимым фактором с $\chi^2 = [1,09]$, $p = [0,2966]$. Пациенты, у которых аппарат искусственного кровообращения не использовался, продемонстрировали повышенный риск развития ОНМК по сравнению с пациентами, у которых ИК было применено.

Выводы. Анализ показал, что возраст старше 70 лет, артериальная гипертензия, сахарный диабет, атеросклероз магистральных сосудов, продолжительность ИК >120 минут, гемодинамическая нестабильность и высокий индекс коморбидности (>2) являются значимыми предикторами развития ОНМК. Пол пациентов не продемонстрировал значимого влияния. Результаты свидетельствуют о том, что использование ИК в ходе АКШ может быть защитным фактором, уменьшающим риск ОНМК.

1. Apostolakis, E., & Papakonstantinou, N. A. (2017). Cerebrovascular complications after coronary artery bypass grafting surgery: pathophysiology, risk factors, and preventive strategies. *The Annals of Thoracic Surgery*, 104(1), 33-39.
2. Stamou, S. C., Hill, P. C., Dangas, G., et al. (2016). Stroke after coronary artery bypass: incidence, predictors, and clinical outcomes. *Stroke*, 31(7), 1508-1513.
3. Whitlock, R. P., Chan, S., Devereaux, P. J., et al. (2018). Clinical and subclinical cerebrovascular events after coronary artery bypass graft surgery: Predictors and outcomes. *Circulation*, 137(20), 2196-2206.
4. Mack, M. J., Brown, P. P., Kugelmass, A. D., et al. (2017). Current outcomes of coronary artery bypass grafting: Evidence from a contemporary national database. *Circulation*, 136(13), 1157-1167.
5. Lamy, A., Devereaux, P. J., Prabhakaran, D., et al. (2016). Off-pump or on-pump coronary-artery bypass grafting at 1 year. *New England Journal of Medicine*, 375(13), 1157-1169.
6. Gaudino, M., Alexander, J. H., Bakaeen, F. G., et al. (2021). Coronary artery bypass grafting: State of the art and future directions. *Journal of the American College of Cardiology*, 78(14), 1395-1412.
7. Bucerius, J., Gummert, J. F., Borger, M. A., et al. (2003). Stroke after cardiac surgery: A risk factor analysis of 16,184 consecutive adult patients. *The Annals of Thoracic Surgery*, 75(2), 472-478.
8. Mohr, F. W., Morice, M. C., Kappetein, A. P., et al. (2013). Coronary artery bypass graft surgery versus percutaneous coronary intervention in patients with three-vessel disease and left main coronary disease: 5-year follow-up of the randomized, clinical SYNTAX trial. *The Lancet*, 381(9867), 629-638.
9. Tarakji, K. G., Sabik, J. F., & Blackstone, E. H. (2015). Stroke in coronary surgery: A comprehensive review of determinants and management. *Journal of Thoracic and Cardiovascular Surgery*, 149(3), 1072-1081.
10. Шляхто, Е. В., Колесникова, Е. И., и др. (2020). Роль кардиохирургических вмешательств в развитии инсульта: анализ факторов риска. *Кардиология*, 60(5), 65-70.

Инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш

Наргиза Абдугафаровна Умарова

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси/магистри

Аннотация: Инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш замонавий иқтисодиётнинг барқарор ривожланишида муҳим ўрин тутди. Бундай лойиҳаларнинг самарали амалга оширилиши учун инвестицияларни жалб қилиш, молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва молиявий таваккалчиликни камайтириш стратегиялари ишлаб чиқилиши зарур. Ушбу мақолада инфратузилма лойиҳаларининг молиявий бошқарув механизмлари, инвестицияларни жалб қилиш усуллари, давлат-хусусий шериклик моделларининг имкониятлари ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги таҳлил қилинган. Шунингдек, халқаро молиявий институтлар ва инвестиция фондларининг роли, капитал бозори воситаларидан фойдаланиш имкониятлари ҳамда инновацион молиявий технологияларни жорий этиш масалалари муҳокама қилинган. Лойиҳаларнинг узоқ муддатли молиявий барқарорлигини таъминлаш учун фискал барқарорлик, атроф-муҳитга таъсирни камайтириш, ресурсларни самарали бошқариш ва ижтимоий манфаатларни ҳимоя қилиш каби омиллар муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: Инфратузилма, молиявий бошқариш, инвестиция, давлат-хусусий шериклик, капитал бозори, барқарор ривожланиш, халқаро молиявий институтлар, молиявий стратегия, инновацион молия, фискал барқарорлик, ижтимоий иқтисодиёт, таваккалчилик бошқаруви, технологик инновациялар.

Инфратузилма лойиҳалари мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига асосий таъсир этувчи омиллардан бири ҳисобланади. Бундай лойиҳалар нафақат транспорт, энергетика ва сув таъминоти каби тармоқларни ривожлантиришга хизмат қилади, балки жамоатчилик учун қулай шарт-шароитлар яратиб, умумий иқтисодий ўсишни рағбатлантиради. Шунинг учун инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш, инвестицияларни жалб қилиш ва барқарор ривожланишни таъминлаш стратегияларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади [1.б.23].

Инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш бўйича илмий манбаларда инвестицияларни жалб қилиш, молиявий барқарорлик ва давлат-

хусусий шериклик механизмлари кенг ўрганилган. Бауман (2000) инфратузилма ривожланиши замонавий жамиятдаги ўзгаришларга қандай таъсир қилишини таҳлил қилган. Давлатов (2021) инфратузилма лойиҳаларини молиялаштириш усулларини, шу жумладан, давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини батафсил ёритган.

Жаҳон банки (2020) ва Осиё тараққиёт банки (2022) инфратузилма инвестицияларининг глобал молиявий механизмларини ўрганиб, самарали молиялаштириш стратегияларини таклиф қилади. Курбонов (2019) ва Тошев (2020) эса инвестицияларни жалб қилиш ва таваккалчиликни бошқариш бўйича миллий тажрибаларни таҳлил қилган.

OECD (2021) инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш стратегияларини халқаро миқёсда баҳолаган. EBRD (2021) Европа давлатларида инфратузилма ривожланиши учун молиявий воситаларни таҳлил қилган. UNECE (2022) эса инфратузилма инвестициялари орқали барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш масалаларини ёритган.

Ушбу адабиётлар инфратузилма молиявий бошқарувини самарали йўлга қўйиш учун муҳим назарий ва амалий асосларни беради.

Инфратузилма лойиҳаларини самарали бошқариш учун молиявий ресурсларни тўғри тақсимлаш, улардан оқилона фойдаланиш ва молиявий рискларни камайтириш талаб этилади. Бу жараёнда қуйидаги омиллар муҳим рол ўйнайди: лойиҳанинг иқтисодий асосланиши ва ундан кутиладиган натижалар, инвесторлар учун жозибadorлик даражаси, молиявий инструментлардан самарали фойдаланиш, давлат-хусусий шериклик моделлари ҳамда қарз ва грант маблағларидан оқилона фойдаланиш. Инфратузилма лойиҳалари кўпинча катта сармоя талаб қилади ва уларни амалга ошириш учун турли манбалардан молиялаштириш зарур. Инвестицияларни жалб қилиш стратегиялари орасида давлат-хусусий шериклик (ДХШ) муҳим аҳамиятга эга бўлиб, давлат ва хусусий сектор биргаликда молиялаштириш, қуриш ва эксплуатация қилиш масъулиятини бўлишади. Шунингдек, халқаро молиявий институтлар ва инвестиция фондлари, бондлар ва капитал бозори воситалари ҳам инвестиция манбалари ҳисобланади. Грантлар ва техник ёрдам дастурлари эса халқаро ташкилотлар ва ривожланган давлатлар томонидан инфратузилма лойиҳаларини ривожлантириш учун қўшимча молиявий манба бўлиши мумкин [2. Б.4.].

Инфратузилма лойиҳаларини узоқ муддатли ривожланиши ва иқтисодий барқарорлигини таъминлаш учун экологик ва ижтимоий барқарорлик, фискал барқарорлик, жорий ва капитал харажатларни оптималлаштириш ҳамда технологик инновациялардан фойдаланиш каби чора-тадбирлар муҳим аҳамиятга эга. Экологик ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш учун инфратузилма лойиҳаларининг атроф-муҳитга таъсирини камайтириш, ресурсларни самарали бошқариш ва ижтимоий манфаатларни ҳисобга олиш зарур. Фискал барқарорликни таъминлаш учун давлат бюджетига тушадиган юкни камайтириш ва қарздорликни минималлаштириш талаб этилади. Технологик инновацияларни жорий этиш орқали инфратузилма лойиҳаларининг самарадорлигини ошириш мумкин [2. Б.4.].. Инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш, инвестицияларни жалб қилиш ва барқарор ривожланишни таъминлаш жуда муҳим жараён ҳисобланади. Давлат ва хусусий сектор ўртасида самарали шериклик, халқаро молиявий институтлардан молиялаштириш, бонд бозорларидан фойдаланиш ва технологик инновацияларни жорий этиш инфратузилма лойиҳаларининг узоқ муддатли ривожланишини таъминлайди. Шунингдек, молиявий хавф-хатарларни камайтириш ва барқарор ривожланишни таъминлаш учун ижтимоий, иқтисодий ва экологик омилларга катта эътибор қаратиш зарур.

Инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш иқтисодий тараққиётнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Бундай лойиҳаларнинг муваффақиятли амалга оширилиши мамлакатнинг умумий иқтисодий ўсишига ҳисса қўшади, аҳоли учун қулай муҳит яратишга ва бизнеснинг ривожланишига хизмат қилади. Ушбу мақолада инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқаришнинг асосий жиҳатлари, инвестицияларни жалб қилиш усуллари ва барқарор ривожланиш стратегиялари кенг таҳлил қилинди.

Молиявий бошқарувнинг самарадорлигини таъминлаш учун давлат-хусусий шериклик моделларидан фойдаланиш, халқаро молиявий институтлар ва инвестиция фондлари билан ҳамкорлик қилиш, капитал бозори воситалари орқали молиялаштириш ҳамда инновацион молиявий стратегияларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, лойиҳаларнинг узоқ муддатли барқарорлигини таъминлаш мақсадида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, ижтимоий ва фискал барқарорликни сақлаш, молиявий ресурсларни оқилона

тақсимлаш ва инновацион технологиялардан самарали фойдаланиш каби омиллар эътиборга олиниши зарур.

Инфратузилма лойиҳаларини амалга ошириш жараёнида давлат ва хусусий сектор ўртасида самарали ҳамкорлик йўлга қўйилиши, молиявий хавф-хатарларни камайтиришга йўналтирилган чора-тадбирлар ишлаб чиқилиши ва ресурслардан самарали фойдаланиш механизмлари такомиллаштирилиши лозим. Бундан ташқари, инфратузилма лойиҳаларининг молиявий барқарорлиги ва самарадорлигини ошириш учун халқаро тажрибалардан фойдаланиш ва глобал молиявий бозорлардан сармоя жалб қилиш муҳим ҳисобланади.

Шунингдек, келгусида инфратузилма лойиҳаларини молиявий бошқариш бўйича тадқиқотлар давом эттирилиши ва янги молиявий моделлар ишлаб чиқилиши талаб этилади. Бу эса нафақат иқтисодий ўсишни рағбатлантиради, балки инфратузилма тармоқларининг узоқ муддатли самарадорлигини таъминлашга ҳам ёрдам беради.

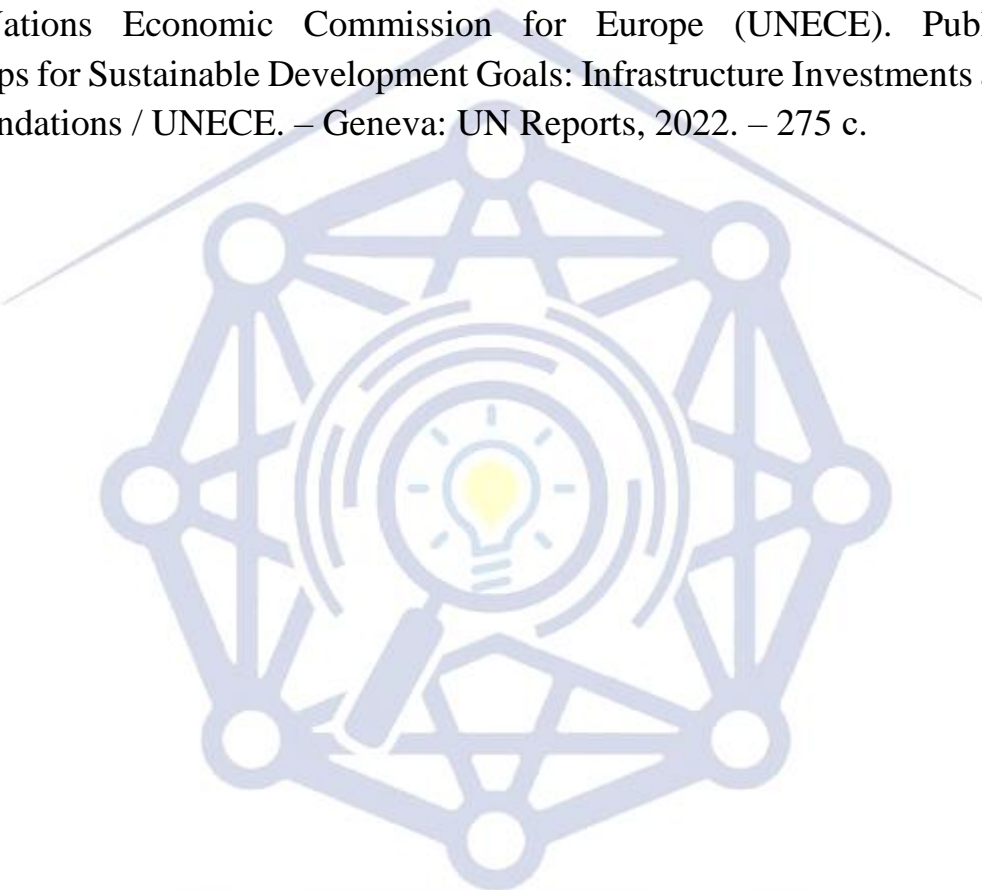
Фойдаланилган адабиётлар

1. Bauman, Z. *Liquid Modernity* / Z. Bauman. – Cambridge: Polity Press, 2000. – 240 с.
2. Давлатов Ш. Инфратузилма лойиҳаларини молиялаштириш стратегиялари / Ш. Давлатов. – Тошкент: Иқтисодиёт нашриёти, 2021. – 315 с.
3. World Bank. *Infrastructure Finance and Public-Private Partnerships* / World Bank. – Washington: World Bank Publications, 2020. – 198 с.
4. Asian Development Bank. *Sustainable Infrastructure Investment in Asia: Challenges and Opportunities* / Asian Development Bank. – Manila: ADB Report, 2022. – 256 с.
5. Курбонов А. Инвестицияларни жалб қилиш ва молиявий барқарорликни таъминлаш усуллари / А. Курбонов. – Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2019. – 278 с.
6. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Infrastructure Governance and Investment Strategies* / OECD. – Paris: OECD Publications, 2021. – 312 с.
7. Stylian, K., Johansson, M. *Financial Risk Management in Large-Scale Infrastructure Projects* / K. Stylian, M. Johansson // *Journal of Infrastructure Finance*. – 2018. – Т. 12, № 3. – С. 45–67.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

8. Тошев Д. Давлат-хусусий шериклик ва инвестициявий ривожланиш / Д. Тошев. – Тошкент: Академнашр, 2020. – 289 с.
9. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Financing Infrastructure Development: Policies and Guidelines / EBRD. – London: EBRD Reports, 2021. – 230 с.
10. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Public-Private Partnerships for Sustainable Development Goals: Infrastructure Investments and Policy Recommendations / UNECE. – Geneva: UN Reports, 2022. – 275 с.

**Research Science and
Innovation House**

JOYLASHUV KATEGORIYASINI O‘RGANISHGA FUNKSIONAL- SEMANTIK YONDASHUV

Samarqand davlat chet tillar instituti

Ingliz tili nazariyasi kafedrası katta o‘qituvchisi

N.N.Zubaydova

Abstrakt. Ushbu maqola til, bilish va madaniy kontekst o'rtasidagi murakkab munosabatlarga urg'u berib, funksional-semantik ob'ektiv orqali joylashuv toifasini ko'rib chiqadi. Joylashuv kategoriyasi fazoviy munosabatlarni belgilovchi predlog va ergash gaplar kabi turli lisoniy tuzilmalarni o‘z ichiga oladi. Funksional-semantik yondashuv muayyan kontekstlarda ma'no qanday tuzilganligini va bu muloqotga qanday ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Fazoviy fikrlashning kognitiv jihatlari o'rganilib, turli tillar aqliy xaritalash strategiyalarini turli yo'llar bilan shakllantirishini ochib beradi. Bundan tashqari, fazoviy ifodalarga madaniy ta'sirlar joyni tushunishda ijtimoiy kontekstning ahamiyatini ta'kidlaydi. Metodologiya empirik tahlilni o'z ichiga oladi, tildan foydalanishdagi naqshlarni aniqlash uchun sifat va miqdoriy usullardan foydalanadi. Oxir oqibat, ushbu tadqiqot fazoviy vakillikning ko'p qirrali tabiati haqida tushuncha beradi, bu tilshunoslik, kognitiv fan va madaniyatshunoslikdagi munozaralarga hissa qo'shadi. Til ta'limi va madaniyatlararo muloqot uchun amaliy ta'sirlarni ko'rsatadigan kelajakdagi tadqiqot yo'llari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Joylashuv toifasi, Funksional-semantik tahlil, Til tuzilmalari, Fazoviy munosabatlar, Kognitiv jihatlar, Mental xaritalash, Madaniy kontekst, Tildan foydalanish, Empirik tahlil, Madaniyatlararo muloqot, Til ta'limi, Fazoviy vakillik, Tilshunoslik.

KIRISH

Joylashuv toifasi tilda hal qiluvchi rol o'ynaydi, fazoviy munosabatlarni tushunish uchun asos yaratadi va samarali muloqotni osonlashtiradi. Funksional-semantik yondashuv joylashuv tushunchasining qanday ifodalanishi va tushunilishini shakllantirishda til, fikrlash jarayonlari va ijtimoiy kontekstlarning o‘zaro ta’siriga urg‘u beradi. Bu yondashuv tilshunoslik, kognitiv fan va falsafadan olingan tushunchalarni birlashtirib, joylashuv kategoriyasini to‘liq tushunishni taklif qiladi.

Nazariy asos. Joylashuv toifasining ta'rifi: Joylashuv toifasi ob'ektning qayerda joylashganligini yoki uning boshqa ob'ektlar bilan fazoviy bog'liqligini aniqlash uchun ishlatiladigan lingvistik vositalarni o'z ichiga oladi. Bunga fazoviy munosabatlarni bildiruvchi predloglar, ergash gaplar va ot so'z birikmalari kiradi.

Funksional semantika: Bu nazariya kontekstda ma'no qanday tuzilganligini o'rganadi. Funksional jihat tilning muloqotdagi rolini ko'rib chiqadi, semantika esa muayyan lingvistik tanlovlar orqali etkazilgan ma'noga e'tibor beradi. Shunday qilib, funksional-semantik yondashuv til tuzilmalari bizning makon haqidagi tushunchamizni qanday aks ettirayotganini va shakllantirganini ochishga qaratilgan.

Til tuzilmalari: Joylashuvni o'rganish turli lisoniy tuzilmalarni, masalan, predlogli iboralarni (masalan, "stol ustida", "ko'prik ostida") va fazoviy qo'shimchalarni (masalan, "bu erda", "u erda") tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu tuzilmalar fazoviy munosabatlar haqida muhim ma'lumotlarni uzatadi va tinglovchilarga sahnalarni tasavvur qilishda yordam beradi.

Kognitiv jihatlar: Kognitiv lingvistika odamlarning fazoviy munosabatlarni qanday qilib aqliy xaritalashini o'rganadi. Tillarning joylashuvni kodlash usuli turkumlashtirish va fazoviy fikrlash kabi kognitiv jarayonlarga ta'sir qilishi mumkin. Misol uchun, mutlaq havolalardan foydalanadigan tillar (masalan, asosiy yo'nalishlar) nisbiy havolalarni ishlatadiganlarga (masalan, chap/o'ng) nisbatan turli kognitiv strategiyalarni rag'batlantirishi mumkin.¹

Madaniy kontekst: Joyni ifodalash ko'pincha madaniy omillarga ta'sir qiladi. Turli madaniyatlar o'zlarining atrof-muhitni qanday idrok etishi va tasvirlashiga ta'sir qiluvchi turli xil fazoviy havolalarga ustunlik berishi mumkin. Bu jihat joylashuvni funksional-semantik o'rganishda ijtimoiy va madaniy kontekstlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Empirik tadqiqotlar turli kontekstlarda og'zaki yoki yozma til namunalarini to'plashni o'z ichiga olishi mumkin. So'rovlar va tajribalar, shuningdek, ma'ruzachilarning real hayotiy vaziyatlarda joylashuv ifodalaridan qanday foydalanishini tahlil qilish uchun o'tkazilishi mumkin. Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun sifat va miqdoriy usullarning kombinatsiyasidan foydalanish mumkin. Bu tildan foydalanish naqshlarini aniqlash uchun nutq tahlilini va lingvistik tuzilmalar va kognitiv jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni tekshirish uchun statistik usullarni o'z ichiga olishi mumkin. Joylashuv kategoriyasini o'rganishga funksional-semantik yondashuv til, bilish va madaniyat o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirlarni ochib beradi. Joylashuv

tilda qanday ifodalanishini tushunib, tadqiqotchilar odamlar o'zlarining fazoviy muhitlarini qanday kontseptsiyalashlari va navigatsiya qilishlari haqida chuqurroq tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Ushbu fanlararo asos nafaqat til hodisalari haqidagi tushunchamizni boyitibgina qolmay, balki odamlarning kosmosni idrok etish va muloqot qilish usullarini tushunishimizni ham oshiradi. Kelgusi tadqiqotlar ushbu topilmalarning til o'rgatish, kognitiv rivojlanish va madaniyatlararo muloqotga ta'sirini yanada o'rganishi mumkin.

Lingvistik tuzilmalar va fazoviy munosabatlar tilning fazoviy ma'lumotlarni kodlash va ifodalash usullarini, shu jumladan joylashuv, yo'nalish, masofa va konfiguratsiya kabi tushunchalarni anglatadi. Bu o'zaro bog'liqlik tilshunoslik, kognitiv fan va unga aloqador sohalarda asosiy tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi, chunki u odamlarning kosmos haqida muloqot qilish uchun tildan qanday foydalanishini va bu muloqotga kognitiv jarayonlar va madaniy omillar ta'sirini o'rganadi.

Tillarda fazoviy munosabatlarni ifodalash uchun turli mexanizmlar mavjud, masalan, predloglar (masalan, "in", "on", "past") va qo'shimchalar (masalan, "yuqorida", "pastda"). Bu so'zlar biror narsaning boshqa ob'ekt yoki mos yozuvlar nuqtasiga nisbatan qaerdaligini etkazishga yordam beradi.²

Turli tillar fazoviy munosabatlarni tasvirlash uchun turli mos yozuvlar ramkalaridan foydalanishi mumkin:

Mutlaq ramkalar (masalan, kardinal yo'nalishlar) sobit fazoviy koordinatalardan foydalanadi (masalan, "mushuk daraxtning shimolida").

Nisbiy ramkalar ma'ruzachi yoki tinglovchining nuqtai nazariga ishora qiladi (masalan, "mushuk daraxtning chap tomonida").

Ichki ramkalar ob'ektning o'ziga xos yo'nalishi bilan bog'liq (masalan, "mushuk daraxtning old tomonida").

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tillarning fazoviy munosabatlarni kodlash usuli kognitiv jarayonlarga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, asosan mutlaq ma'lumot ramkalaridan foydalanadigan tillarda so'zlashuvchilar rivojlangan navigatsiya qobiliyatlarini yoki fazoviy xabardorlikni rivojlantirishi mumkin. Turli madaniyatlar o'z tillarida fazoviy munosabatlarning turli jihatlarini ta'kidlashi mumkin. Misol uchun, ba'zi tillar ma'lum bir madaniyatda kontekstda muhim bo'lishi mumkin bo'lgan o'ziga xos fazoviy xususiyatlarni (masalan, balandlik, shakl) tasvirlash uchun boy lug'atga ega.

Kognitiv semantika sohasi ongda ma'no qanday tuzilganligini, shu jumladan fazoviy tushunchalarning tajribalarni tushunish va tartibga solishdagi rolini o'rganadi. Tadqiqotchilar ko'pincha fazoviy munosabatlar metaforik til va fikrlash bilan qanday bog'liqligini o'rganadilar. Bu inson bilimida ham, rasmiy tizimlarda ham (masalan, kompyuter fanida) fazoviy munosabatlar qanday modellashtirilganligini tushunishni o'z ichiga oladi. Bu kosmos tushunchalarini ramziy ravishda qanday ifodalash mumkinligini ko'rib chiqadi. Umuman olganda, lingvistik tuzilmalar va fazoviy munosabatlarni o'rganish nafaqat tilning o'zi, balki odamlarning atrofdagi bo'shliqlarni qanday idrok etishi, harakatlanishi va tushunishi haqida ham tushunchalarni ochib beradi. Bu til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi murakkab aloqalarni ta'kidlaydi.

Funksional-semantik tahlil (FST) lingvistik yondashuv bo'lib, birinchi navbatda tilda ma'no qanday tuzilganligi va ma'lum kontekstlarda funksional foydalanish orqali uzatilishini tushunishga qaratilgan. Bu tahlil til shakllari (so'z, ibora va gaplar kabi) va ularning ma'nolari o'rtasidagi munosabatni ko'rib chiqadi, bu ma'nolar muloqotda tilning pragmatik qo'llanilishi bilan qanday shakllanganligiga alohida e'tibor beradi.

FST ta'kidlaydiki, til oddiy muloqotdan tashqari turli funktsiyalarni bajaradi. Bu tilning his-tuyg'ularni, munosabatlarni, niyatlarni va ijtimoiy munosabatlarni ifodalash uchun qanday ishlatilishini ko'rib chiqadi. Ushbu funktsiyalarni tushunish turli kontekstlarning ma'noga qanday ta'sir qilishini tahlil qilishga yordam beradi. FST semantika (ma'noni o'rganish) va pragmatikani (kontekst ma'noga qanday ta'sir qilishini o'rganish) o'zaro bog'laydi. Unda lingvistik elementlarning ma'nosi ular qo'llanilayotgan kontekstga, shuningdek, so'zlovchining maqsadi va tinglovchi talqiniga qarab qanday o'zgarishi mumkinligini o'rganadi. Tahlil turli tarkibiy qismlarning ma'no qurilishida qanday rol o'ynashini aniqlaydi. Masalan, fe'llar harakatlar yoki holatlarni ko'rsatishi mumkin, otlar esa agent yoki bemorlar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu rollarni tushunish jumlar qanday ma'noni anglatishini aniqlashga yordam beradi.³ FST ko'pincha nutq darajasiga tarqaladi, kattaroq matnlar va o'zaro ta'sirlarda ma'no qanday tuzilganligini tahlil qiladi. U ma'ruzachilar va yozuvchilar o'z xabarlarini qanday tuzganligini o'rganib, umumiy ma'noga muvofiqlik va uyg'unlik qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqadi. FSTda kontekst hal qiluvchi ahamiyatga ega. U ma'no yaratishga ta'sir qiluvchi lingvistik, situatsion, ijtimoiy va madaniy omillarni ko'rib chiqadi. Bu suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabatlarni, nutqni o'rnatishni va tegishli ijtimoiy me'yorlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. FST lug'at va grammatikadagi tanlovlar ma'noga qanday ta'sir qilishni tahlil qiladi. Misol uchun,

fe'lining turli xil zamonlari yoki tomonlarini qo'llash turli xil vaqtinchalik ma'no va ma'nolarni etkazishi mumkin. FSTdagi ba'zi yondashuvlar ma'no qanday qayta ishlanishi va ma'ruzachilar tomonidan tushunilishini hisobga olgan holda kognitiv jihatlariga ham taalluqli bo'lishi mumkin. Bu odamlarning voqealar va munosabatlarni ongida qanday tasavvur qilishini o'rganishni o'z ichiga oladi. FST nazariy tilshunoslikda tildan foydalanishning turli jihatlarini tahlil qilish va tushunish uchun qo'llaniladi. Bu tarjimonlarga aniqroq tarjimalarni ta'minlash uchun ma'no va funktsiyalarning nuanslarini tushunishga yordam beradi. FST ma'no qanday tuzilganligi va uni samarali o'rgatish mumkinligi haqida ma'lumot berish orqali pedagogik amaliyotni xabardor qiladi. FST ijtimoiy omillar tildan foydalanish va ma'noga qanday ta'sir qilishini o'rganish orqali ushbu sohalarga hissa qo'shadi.⁴

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Funktsional-semantik tahlil - bu turli lingvistik elementlarning muayyan ijtimoiy va kontekstual vaziyatlarda ma'noni etkazish uchun qanday ishlashini tekshirish orqali tilni tushunishga kompleks yondashuv. U til tuzilishi va insoniy muloqot o'rtasidagi dinamik o'zaro bog'liqlik haqida qimmatli tushunchalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Talmy, L. (2000). "Kognitiv semantika tomon: 1-jild. Tuzilish tizimlari kontsepsiyasi". MIT matbuoti.
2. Levinson, S. C. (2003). "Til va idrokdagi fazo: chiziqlar, ramkalar va kontseptual tayyorgarlik". Kembrij universiteti matbuoti.
3. Halliday, M. A. K. va Matthiessen, C. (2014). "Xallidayning funktsional grammatikaga kirishi". Routledge.
4. Langacker, R. V. (1987). "Kognitiv grammatika asoslari: 1-jild. Nazariy yondashuvlar". Stenford universiteti matbuoti.
5. Jonson, M. (1987). "Ongdagi tana: ma'no, tasavvur va aqlning jismoniy asosi". Chikago universiteti matbuoti.
6. Mandler, J. M. (1992). "Qanday qilib chaqaloqni qurish kerak: II. Kontseptual ibtidoiy". Psixologik sharh, 99 (4), 587-604.
7. Hofstede, G. (2001). "Madaniyatning oqibatlarini: qadriyatlar, xulq-atvor, institutlar va tashkilotlarni millatlar bo'ylab solishtirish". Sage nashrlari.
8. Xoll, E. T. (1976). *Madaniyatdan tashqari*. Anchor kitoblar.
9. Shmitt, N. (2000). "Til o'rgatishda lug'at". Kembrij universiteti matbuoti.

10. Littlewood, W. (2004). "Kommunikativ tilni o'rgatish". Kembrij universiteti matbuoti.
11. Evans, V. va Green, M. (2006). "Kognitiv tilshunoslik: kirish". Edinburg universiteti matbuoti.
12. de Vries, E. (2016). "Kognitiv tilshunoslik va fazoviy til: o'quvchi". Kembrij universiteti matbuoti.
13. Biber, D., Conrad, S. va Reppen, R. (1998). "Korpus lingvistikasi: tilning tuzilishi va ishlatilishini o'rganish". Kembrij universiteti matbuoti.
14. Sinclair, J. (1991). "Korpus, Concordance, Collocation. Oxford University Press.

**Research Science and
Innovation House**

**YANGIQO‘RG‘ON SHEVASIGA OID AYRIM LEKSIK
XUSUSIYATLAR**

Abdulxayeva Durdona Alisher qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Qo‘ziyev Umidjon Yandashaliyevich,

PhD, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Namangan viloyati Yangiqo‘rg‘on tumanining shevasiga oid ayrim so‘zlarning leksik xususiyatlari haqida ma‘lumotlar keltirib o‘tiladi. Shuningdek, shevadagi so‘zlar qiyosiy-tarixiy jihatdan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: lahja, sheva, lingvistik tahlil, lingvogeografiya.

SOME LEXICAL FEATURES OF THE YANGIKURGAN DIALECT

Annotation: This article provides information about the lexical features of some words related to the dialect of Yangikurgan district of Namangan region. Also, the words in the dialect are covered from a comparative-historical point of view.

Key words: dialect, subdialect, linguistic analysis, linguogeography.

**НЕКОТОРЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРА
ЯНГИКУРГАНСКОГО РАЙОНА**

Аннотация: В данной статье представлена информация о лексических особенностях некоторых слов, относящихся к диалекту Янгикурганского района Наманганской области. Также слова в диалекте освещены со сравнительно-исторической точки зрения

Ключевые слова: диалект, акцент, лингвистический анализ, лингвогеография

Kirish

Dunyodagi barcha mamlakatlarning o‘ziga xos tili mavjud. O‘zbekiston hududidagi ko‘plab viloyat va tumanlarning ham o‘ziga xos shevasi bor. Shevalar o‘sha yerning tarixi va etnik tarkibi bilan chambarchas bog‘liq. Yangiqo‘rg‘on tumani shevasi o‘zbek tilining umumiy xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi. Tilning shakllanishini o‘rganish bilan birgalikda o‘sha yerning tarixi va etimologiyasini ham bilish zarur. O‘zbek tilining turli hudud shevalari va ularning leksik xususiyatlari E.D.Polivanov, G‘.O.Yunusov, K.K.Yudaxin, A.K.Borovkov, V.V.Reshetov,

Sh.Afzalov, H.G‘ulomov, T.Mirsoatov, Yu.Aliev, S.Ibrohimov, I.Farmonov, O‘.Sharipov, N.G‘afurova, I.Shamsiddinov, H.Uzoqov, S.Zufarov, T.Yo‘ldoshev, H.Sharipov, T.Sodiqov, T.Qudratov, B.Jo‘raev, M.Mirzaev, V.Egamov, O.To‘raqulov, E.Sheraliev, A.Ishaev, N.Rajabov, F.Abdullaev, E.O‘rozov, Sh.Nosirov, X.Jo‘raev, Q.Muhammadjonov, S.Rahimov, R.Jomonov, Yu.Ibragimov, A.Shixiev, N.Shoimova, R.Yo‘ldoshev, M.Begaliev, B.To‘ychiboev, Q.Qashqirli, S.G‘aybullaev, A.Allaberdiev kabi tadqiqotchilar tomonidan tizimli o‘rganildi¹. Yangiqo‘rg‘on tumani shevasiga oid tadqiqotlar ham ko‘plab amalga oshirilgan. Hozirgi kunda ham Yangiqo‘rg‘on shevasidagi semantik va leksik jarayonlarni o‘rganish o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot doirasida Namangan viloyati Yangiqo‘rg‘on tumani shevasiga xos ayrim so‘zlarning leksik xususiyatlari tahlil qilinib, ularni tasniflash va tavsiflash usullari asosida o‘rganildi.

Tahlil va natijalar

Yangiqo‘rg‘on tumani 1926-yil 29-sentyabrda tashkil etilgan. G‘arbdan Kosonsoy, janubdan Namangan va Uychi tumanlari, shimoliy g‘arb, shimoliy va sharqda Qirg‘iziston Respublikasi, Chortoq tumani bilan chegaradosh. Maydon 0,54 ming km². Aholisi 166,7 ming kishidan ziyod (2005). Tumanda 1 shaharcha (Yangiqo‘rg‘on), 11 qishloq fuqarolari yig‘ini (Bekobod, Birlashgan, Zarbdor, Zarkent, Istiqlol, Navkent, Navro‘zobod, Nanay, Paromon, Sharq Yulduzi, Qorapolvon) bor. Markazi — Yangiqo‘rg‘on shaharchasi. Yangiqo‘rg‘on tumani hududidagi Qorapolvon, Zarkent, Nanay, Bekobod, Iskavot, Poromon kabi qishloqlar tarixi uzoq o‘rta asrlarga va hatto undan ilgariroqqa borib taqaladi. Tuman hududi asosan tekislik mintaqasiga xos bo‘lib, yer yuzasi shimoldan janubga va g‘arbdan sharqqa tomon pasayib boradi. Bu geografik xususiyatlar tuman iqlimi va qishloq xo‘jaligiga ta‘sir ko‘rsatadi. Yangiqo‘rg‘on tumanida qishloq xo‘jaligi rivojlangan bo‘lib, asosan paxta, g‘alla, meva-sabzavot yetishtiriladi. Shuningdek, tumanda hunarmandchilik va boshqa sanoat tarmoqlari ham rivojlanmoqda. Yangiqo‘rg‘on tumani o‘zining boy tarixi, madaniy merosi va rivojlanayotgan iqtisodiyoti bilan Namangan viloyatining muhim hududlaridan biri hisoblanadi.

¹ Xasanov O. O‘zbek adabiy tilidagi leksik lakunalarning dialektal asoslari. – Toshkent, 2021

Yangiqo‘rg‘on tumani aholisining shevasi qarluq-chigil-uyg‘ur lahjasi (uyg‘ur tili)ga mansub hisoblanadi. Quyida ushbu shevada uchraydigan ayrim so‘zlarning lingvistik tahlili keltiriladi. Ushbu hududda tojik tilidan kirib kelgan ko‘plab so‘zlarni uchratishimiz mumkin. Masalan, “lagan” so‘zi mahalliy tilda “tovoq” deb yuritiladi.

Fors tilidan kirib kelgan so‘zlar ham mavjud. Masalan, olcha mevasini mahalliy tilda “olvali” shaklida uchratishimiz mumkin. Aslida bu so‘z forscha “oluboli” so‘zidan kirib kelgan bo‘lib nordon meva ma‘nosini beradi.² Shuningdek, “kushod” so‘zi ham ko‘p foydalanilib, forscha “kushod” (دکشا) ochiq, oshkora degan ma‘nolarni bildiradi.³ Mahalliy tilda taom nomlarini ham o‘zlashganini ko‘rishimiz mumkin. Masalan, “ugra” taomi nomi ham forscha “ugro” (اگرو) so‘zidan olingan.⁴

Bundan tashqari, Yangiqo‘rg‘on shevasiga arab tilidan ham so‘zlar kirib kelgan. Masalan, “nihoyat” so‘zi o‘rniga ko‘proq “axiyri” so‘zi qo‘llanadi. Bu so‘z arabcha bo‘lib, ma‘lum vaqt davom etgandan keyin, “pirovardida” ma‘nosini anglatadi. Shu bilan birgalikda, “pala-partish” so‘zi ko‘p qo‘llanib, arabcha “tartibsiz”, “ayqash-uyqash” ma‘nolarini bildiradi. Shu jumladan, “hovoncha” so‘zi ham qo‘llanadi. Bu so‘z arab tilida, shuningdek, tojik tilida ham “o‘g‘ir” ma‘nosini bildiradi. Qolaversa, bu hudud shevasida “g‘o‘ra” so‘zi qo‘llanadi va bu arabcha bo‘lib, “غورة” “uzum boshi” yoki “mevaning yetilmagan holati” ma‘nolarini bildiradi. O‘z navbatida, ushbu hudud shevasida “qiyqim” so‘zining ishlatilishiga ham guvoh bo‘lamiz. Bu so‘z arab tilida “قَيْقَم” (qayqam) so‘zi mayda, parcha-parcha, kesilgan yoki yirtilgan narsalarni bildiradi. Shuningdek, tumanda yoshi kattalar tomonidan “basarlamoq” so‘zi ham ishlatilganligi uchrab turadi. Bu so‘z arab tilida “basira” fe‘lidan kelib chiqqan bo‘lib, ko‘zga ko‘rinadigan qilmoq, yig‘ishtirmoq degan ma‘noni anglatadi.

Ushbu yer shevasida rus tilidan o‘zlashgan so‘zlar ham ko‘p. Ularning deyarli barchasi Sovet Ittifoqi davridan beri qo‘llanib kelayotgan. Masalan, “lampochka” so‘zi kamdan-kam hollarda “chiroq” tarzida qo‘llaniladi. “Aksincha” so‘zi o‘rniga esa “nabarot” so‘zi qo‘llaniladi. “Voyenny” — “harbiy”, “muzыka” — “musiqqa”, ayrim joylarda esa “ashula” deb ham yuritiladi. Shuningdek, ba‘zi maishiy buyumlar va atamalar ham rus tilidan kirib, xalq orasida keng tarqalgan: “raskladushka” — “yig‘iladigan yotoq”, “stolba” — “simyog‘och” (elektr ustuni), “shar” — “bolalar o‘yinchoq‘i”. Shuningdek, rus tilidan kirib kelgan “pachka” (do‘konlardagi mahsulot

² Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010 – Б.22

³ Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. – Душанбе, 2010 – Б.666

⁴ Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 2. – Душанбе, 2010 – Б.375

o‘ramini anglatuvchi), “spisok”(spiska) ko‘rinishida - (ro‘yxat)kabi so‘zlar ham bu shevada ko‘p qo‘llaniladi. Ba‘zi uy jihozlarining nomlari ham ruscha aytiladi. “Tryumo” – bu so‘z “kiyinish stoli” degan ma‘noni anglatadi. “Stenka” so‘zi ham ko‘p qo‘llaniladi, bu so‘z “idishsimon narsalarning devori” degan ma‘noni anglatadi.

Shaxslarga murojaat qilishda ham tumanda shevaga oid ko‘plab so‘zlarni uchratishimiz mumkin. Misol uchun, o‘zidan 1,2 yosh katta ayolga “aya” yoki “xola” tarzida murojaat qilinadi. Onaga nisbatan esa “aba” so‘zi qo‘llaniladi. “Amaki” so‘zini o‘rniga esa “ova” so‘zi ishlatiladi. Bobolarga esa “opodda” tarzida murojaat qilinadi. Buvilarni esa “acha” deyiladi. Onasining yoki otasining buvisini esa “opocha” tarzida aytiladi. Ayol o‘qituvchilarni esa “oya” deb murojaat qilish keng tarqalgan bo‘lib, bu so‘z aslida forscha “oya” so‘zidan olingan.

Har bir tumanning o‘ziga xos marosimlari bor. Yangiqo‘rg‘onda ham ko‘plab marosimlar bor. Shu jumladan, to‘ydan keyin o‘tkaziladigan “kelinsalom”, “otayupatdi”, “kelinchaqirdi”, “kuyovchaqirdi”, “hojichaqirdi” kabi marosimlar bor. Yangiqo‘rg‘onda marosim so‘zi o‘rniga “yuruq” so‘zi ishlatiladi.

Yangiqo‘rg‘on tumanidagi ayrim qishloqlarda “-yapti” qo‘shimchasi o‘rniga “-vetti” qo‘llaniladi. Bu holat ko‘proq Birlashgan qishlog‘ida yaqqol namoyon bo‘ladi. Qilyapman – qivetman [qıvɘtman], qolyapti – qovetti [qovEtti], yozyapti – yozvetti [yozvɘtti]. Shuningdek, Birlashgan qishlog‘ida “dori” so‘zi “dari” tarzida aytiladi. Yangiqo‘rg‘on tuman markazida esa “-yapti” qo‘shimchasi “-vitti” tarzida aytiladi. Yeyapman – yevitman [yɘvitman] tarzida aytiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, har bir hududning shevasini o‘rganish orqali o‘zbek tilining qanchalik rang-barang ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Shevalar ustida tadqiqot olib borish xalqlarning urf-odatlarini, tarixi, madaniyati, so‘zlashuv uslublarini o‘rganish bilan bir qatorda tilshunoslik uchun ham muhimdir. Bunday tadqiqotlar tilshunoslikdagi shevalar haqida ma‘lumotlarning ko‘payishi va ularning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. 2– Душанбе, 2010 – 996 б.
2. Darvishov I. Shevalar – etnoslararo til munosabatlarining tarixiy dalili.
3. N Ubaydullayev. Memuar asar tahlili. International conference on interdisciplinary science 1 (10), 268-273, 2024

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. 1-jild – Toshkent: Universitet, 2000-600b.
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. 2-jild – Toshkent: Universitet, 2003-600b.
6. NX Ubaydullayev. The depiction of the image of a creative person in autobiographical inscriptions. Current research journal of philological sciences 2 (07), 36-39, 2021
7. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. 3-jild – Toshkent: Universitet, 2014.
8. Xasanov O. O‘zbek adabiy tilidagi leksik lakunalarning dialektal asoslari. – Toshkent, 2021
9. U Normuhammad. A look at the history of biographical works or mooses. International Journal of Pedagogics 4 (12), 232-234, 2024.
10. Saodat, I., & Ma’suda, E. (2023). Bilingvizm turlari va ikkinchi til leksik bazasi. In international scientific conferences with higher educational institutions (Vol. 1, No. 14.04, pp. 185-188).
11. Bakhronova, D., Alavutdinova, N., Israilova, S., & Vilchis, V. V. Color Lexemes in Context: Cognitive and Cultural Explorations.
12. Saodat, I. Ko ‘k’ leksemasining etimologik tavsifi. O ‘zbekiston, 75.
13. Israilova, S. (2022). “Ko ‘k’ leksemasi semantikasini yoritishda tezaurus modelidan foydalanish. Computer linguistics: problems, solutions, prospects, 1(1).
14. Dadaboyev, H., Hamidov, Z., & Xolmanova, Z. (2007). O ‘zbek adabiy tili leksikasi tarixi. Toshkent: Fan, 97-103.
15. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Yangiqa%CA%BBrg%CA%BBon_tumani

Research Science and
Innovation House

MAQOL VA MATALLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raxmonberdiyeva Saida Abdulmuxamat qizi

NamDTU katta o'qituvchisi

rahmonberdiyevasaida1991@gmail.com

tel. 998971771991

Annotatsiya: Ushbu maqolada maqol va matallarning o'ziga xos xususiyatlari hamda ularga olimlar tomonidan berilgan ta'riflar keltirilgan. Shuningdek, maqol va matalga xos belgilar jadval shaklida berilgan.

Key words: maqol, matal, tilshunoslik, paremiya, ibora, stilistika

Tilshunoslik fanining eng muhim bo'limlaridan biri bu stilistika hisoblanadi. “Stilistika” so'zi lotincha stylos (uchi o'tkir qilingan tayoqcha) so'zidan yasalgan. Nutq stillari va stilistik vositalar haqidagi fan “stilistika” bu so'z fransuzcha “stylistique” so'zidan olingan. Demak, stilistika filologiyada adabiyotshunoslik va tilshunoslik o'rtasidagi oraliq fan bo'lib, u fikrni maqsadni har bir sohaning o'z talablariga ko'ra til vositalari bilan aniq, ravon, ixcham va mukammal ifodalab berish san'atini o'rgatadi.

Barchaga ma'lumki, har bir til stilistikasida maqol va matal tushunchalariga turlicha ta'riflar berilgan. Maqol va matallar tilning emotsional obrazli manbalari hisoblanadi. Stilistika tilshunoslikning ajralmas qismi bo'lib, u badiiy nutqning ifodalanish uslublari, ularning ta'sirchanligi hamda inson nutqini o'rganadigan fandır.

Til nafaqat muloqot vositasi, balki xabar almashish uchun belgilar sistemasi bo'lib, milliy qadryatimiz, urf-odatlarimiz, madaniyat ma'nosidagi tushunchalarni ham ifodalaydi. Milliy til uchun eng muqaddas narsa unda millatning ruhi va o'ziga xosligi ham qaytarilmas darajada namoyon bo'ladi. Bunday xususiyat, ayniqsa, madaniy-axloqiy tushunchalar bilan bog'liq bo'lgan milliy qadriyatlarda ko'proq o'z aksini topadi. Milliy qadriyatlar tilning milliy-madaniy semantikasini tashkil etadi. Milliy-madaniy semantika til qurilishining barcha qatlamida kuzatiladi. Xususan, tilning harakatdagi birliklari (so'zlar, frazeologik birliklar, paremiyalar kabilar)da milliy-madaniy semantikaning xususiyatlari juda ham aniq namoyon bo'ladi.

Chunonchi, paremiyalarda insonning o'zi yashagan jamiyatga, turmush tarziga munosabati, ruhiy holati, tuyg'ulari, ijobiy yoki salbiy fazilatlarini, etik-estetik va falsafiy qarashlari, jamiyat qonuniyatlari hamda hayotiy sinovlar asosida mujassamlangan

bo'ladi. Bilamizki, paremlar ingliz tilida (proverbs, idiom, saying, harrate, aphoris, phraseologyzm) deb nomlanadi. Ammo bu termin o'zbek tilida juda ko'p nomlar bilan atalib kelinadi. Masalan: maqol, idiomalar, masal, naql, hikmat yoki hikmatli so'zlar, donishmandlar so'zi yoki donolar so'zi, quyma iboralar yoki xalq iborasi (hikmatlari), qanotli so'zlar, xalq aforizmlari, frazeologizmlar shular jumlasidandir. Ba'zi ishlarda frazeologik iboralarni maqol va matallardan ajratib, ularning o'ziga xos xususiyatlari borligi, bir-biridan farqlanishi qayd etilgan.

Barchaga ma'lumki, har bir til paremiologiyasini o'rganuvchi sohada maqol va matallsiz tasavvur etish mushkul. Tilshunoslikda maqol va matal tushunchalariga turlicha ta'riflar berilgan. Maqol va matal tilning emotsional obrazli manbalari hisoblanadi. Ya'ni maqollar xalqning pand – nasixati, ma'naviy, axloqiy xulosasi, xalq milliy ruhining aksidir. Maqol juda chuqur ijtimoiy mazmunga ega. Shuning uchun ba'zi bir maqollar butun bir asarning mazmunini yoritib turishi mumkin.

Maqol-xalqning ijtimoiy-tarixiy, hayotiy-maishiy tajribasi umumlashgan badiiy, obrazli mulohazalardan iborat hikmatli so'zdir. Maqol o'zbek tilida maqol, tojik tilida zarbulmasal, rus tilida poslovitsa, ingliz tilida proverb, arablarda naql, turklarda ata so'zi atamasi bilan yuritiladi. “Maqol” so'zi asli arabcha (ماقول -) bo'lib, uning turkcha ekvivalenti “ota so'zi” deyiladi¹ Hozirda ushbu atama zamonaviy turk tilida “maqol” so'zi o'rnida qo'llanadi. “Maqol”ni qadimgi turklar ögüt, qumaru söz” degan². so'zlar bilan atagan.

Maqollarda so'z qimmatini alohida yorqin ifodalanadi. Chunki maqollardagi so'zlarni boshqasi bilan almashtirish, biron so'z qo'shish mumkin emas. Ular milliy til tarkibida qoliplashgan holda namoyon bo'ladi³. Bu janr dunyodagi hamma xalqlar og'zaki ijodida bor bo'lib, hajm, shakl, yaratilishi maqsadiga ko'ra mushtarak hisoblanadi. Hatto nomlanishida ham yaqinlik aniq seziladi.

Maqol atamasi umumiy mazmun jihatdan “so'z” tushunchasi bilan bog'lanadi. Dunyodagi hamma xalqlar og'zaki ijodida maqollarchalik shaklan va mazmunan o'zaro yaqin janrni uchratish qiyin. Maqollar ahillik, baxt, omad va baxtsizlik, vatan va

¹ Ismatullayeva, N. Phraseology with zoonymic components of "dragon" and "tiger" in chinese and korean languages. In Oriental Conferences 2021, – P 183-189)

² Sodiqov Q. Ilk o'rta asrlarda Markaziy Osiyoda kechgan etno-lingvistik jarayonlar (Ethno-linguistic processes in Central Asia in the early Middle Ages). –Toshkent; Akademyashr. 2018. – B 48-49

³ Madayev O, Sobitova T Xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent: «Sharq», 2010. — 208 b.

vatanparvarlik, go‘zallik va xunuklik, donolik va nodonlik, do‘stlik va dushmanlik, mardlik va nomardlik, mehroqibat, odob va odobsizlik, or-nomus, sabr-qanoat, to‘g‘rilik va egrilik, umid va umidsizlik, faqirlik va boylik, yaxshilik va yomonlik kabi fazilatlarini ifodalab keladi. Maqollar xalqning o‘ziga xos milliy qadriyatlarini, kishilarning turmush tarzi va undagi urf-odatlarini, qolaversa, ushbu tillarga xos turli xil naqlarning mavjudligi asosida paydo bo‘ladi.

G‘.Salomovning ta’kidlashicha, “Maqol – xalq aql-idrokning mahsuli, uning xukmi, ko‘p asrlik tajribalari majmui, turmushdagi turli voqea-xodisalarga munosabatining ifodasidir. Maqol kundalik hayotda, kishilarning bir-birlari bilan muomilada bo‘lishi jarayonida tug‘iladi. Xalq maqoli xalqning mulkidir. Maqol qayg‘usi – xalq qayg‘usi, maqol g‘azabi – g‘azabi, maqol kulgisi – xalq kulgisi va maqol kinoyasi – xalq kinoyasi demakdir. Maqol ishlatmagan bironta xalq, maqol ijod qilmagan bironta til yo‘q. “Dunyoda tilsiz xalq bo‘lmagani kabi, maqolsiz til ham yo‘q”,- deb ko‘rsatadi tatar yozuvchisi Noqiy Esanbat⁴”.

M.Murodovanning “Folklor va etnografiya” asarida ta’kidlanishicha: “Til, falsafa va badiiy ijodning o‘ziga xos hodisasi sifatida yuzaga kelgan xalq maqollari folklorning ixcham shakl, ammo teran mazmunga ega bo‘lgan bir janridir. Maqol xalqning ko‘p asrlar mobaynida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to‘plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham, chuqur mazmunga ega bo‘lgan og‘zaki ijod janrlaridan biridir.

Maqol atamasi arabcha - «qavlun» - gapirmoq, aytmoq so‘zidan olingan, u aytib yuriladigan ibora, ifodalardir. Maqol har bir xalqning og‘zaki ijodida uchraydigan janrdir. Doston, ertak, afsona va rivoyatlar voqelikni hikoya tarzida aks ettirsa, maqollar xalqning dono tajribasini xulosalar, hukmlar orqali ifodalaydi. Hajman ixcham bo‘lgan maqolda bayoni dostonlarga teng bo‘lgan voqealar mujassamlangan. Maqolda fikr aniq, tugal xulosa, lo‘nda hukm tarzida ifodalanadi⁵”

Yuqorida ta’kidlanganidek, o‘zbek tilidagi maqollar xalq falsafiy va badiiy ijodining o‘ziga xos hodisasi sifatida yuzaga kelgan ixcham shaklli, ammo teran mazmunga ega bo‘lgan alohida janrdir. Har biri til ko‘rkini, nutq nafosatini, aql- farosat va tafakkur mantig‘ini hayratomuz bir qudrat bilan namoyish etgan va eta oladigan

⁴Саломов Ф. Тил ва таржима (бadiiy таржиманинг умумфилологик ва баъзи лингвистик масалалари). Тошкент, 1966. – Б. 256.

⁵ Муродова М. Фольклор ва этнография 2006. <https://library.samdu.uz/files/>

bunday badiiyat qatralari o‘zbek xalqining ko‘p asrlik hayotiy tajribalari va maishiy turmush tarzining bamisoli bir oynasidir⁶. Olimlarning keltirgan fikrlariga ko‘ra maqol xalq og‘zaki janrlaridan biri bo‘lib, xalqning turmush tarzini va ko‘p asrlik tajribalarini keng talqin etadigan, o‘ziga xos ma’noga ega bo‘lgan teran fikrlar majmui degan xulosaga keldik.

Matal – [arabcha *مثل*] so‘zi, birinchi navbatda, tugal ma’no ifodalaydigan obrazli ibora, hikmatli so‘z (mas., „qizil qor yog‘ganda“, „tuyaning dumi yerga tekkanida“). ikkinchidan, qissa, masal ma’nolarini bildiradi⁷.

Matal – muayyan hayotiy hodisani aniq va to‘g‘ri belgilab beradigan obrazli ifoda bo‘lib, o‘xshatish, taqqoslash, kinoya, qochiriq so‘z kabi badiiy vositalardan foydalaniladi. Matal bir yoki bir nechta jumladan tuziladi, ular orasida qofiyalanish hamisha ham saqlanib qolmaydi. Matal xalq maqoli bilan ba’zi o‘xshashliklari bo‘lsada, lekin turli xil jihatlari bilan bir-biridan farqlanadi. Matallarning paydo bo‘lishi nutqda turg‘un obrazli iboralarning yuzaga kelish bilan bog‘liq. Matallar ko‘p ma’noli bo‘lganligi sababli, nutqiy frazeologik iboralarga qarama – qarshi holda jumladagi o‘xshatish va qiyoslashni kuchaytiradi. Matallar har qanday holatda ham grammatik jihatdan gapning bir bo‘lagi bo‘la oladi.

Matal – ko‘chma ma’noda ishlatiluvchi xalq majoziy iboralarining bir turidir. Matalda majoziy iboraning o‘z asl ma’nosi bilan ko‘chirilgan ma’no o‘rtasida yaqin munosabat, mantiqiy bog‘lanish bo‘lishi shart. Biz mazkur ishimizda asosan bino-inshootlar qurilishi leksemalarning paremiologik tushunchalarini tadqiq etish va ularning strukturasi belgilash uchun ingliz va o‘zbek tillaridagi maqol va matallar lug‘atlaridan foydalandik. Masalan o‘rinsiz aytilgan gap ma’nosi “*tomdan tarasha tushganday*”, har bir ishni o‘z vaqtida bajarilish afzalligi “*temirni qizig‘ida bos*” kabi qurilish sohasi leksik birliklar ifodalangan jumladlarda matallar o‘z aksini topgan.

“Matal – tilda lug‘at bilan yonma-yon turuvchi so‘z oborotlari, bo‘linmas so‘z birikmasidir. Maqol so‘zning lug‘aviy ma’nosi o‘ta donolik, aql-zakovat bilan oqilona aytilgan, mixlab qo‘yiladigan, o‘zgartirib bo‘lmaydigan chuqur ma’noli gap demakdir. Matal – voqea – hodisa, predmet haqida obrazli ifoda bo‘lib fikr va muhokamaning tugal natijasini emas, balki ularning elementlarini ko‘ramiz. Bu elementlar obrazli

⁶ Мирзаев Т.М. Сўздан сўзнинг фарқи бор // Ўзбек халқ мақоллари. <https://kh.davron.uz/kutubxona/uzbek/ozbekxalq-maqollari.html>

⁷ O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Davlat ilmiy nashriyoti, 2006 — 555 b.

ifodalar bo'lib, ular ko'chma ma'noda ishlatiladi. Matal bitta jumladan iborat bo'lib, maqoldagi singari qofiyasi yo'q⁸.

Jumladan, O.Madayev fikriga ko'ra, "maqol va matallar bir-biriga shakl va mazmun jihatdan yaqin, ammo maqollar nisbatan mustaqil janr bo'lib, matalda bu mustaqillik ko'zga tashlanmaydi"⁹.

Professor B.Jo'rayeva "O'zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari" monografiyasidan maqol va matal orasidagi farqlarni yoritgan tilshunoslar fikrlarini tahlil qilar ekan, ularning aksarida matalni ibora deb yanglish tushunish borligiga izoh beradi: "Matalga xos bo'lgan birliklarni bir chetga yig'ishtirib qo'yib, frazeologik birliklarning matal termini ostida o'rganilishi olimlar tomonidan yo'l qo'yilgan chalkashlik natijasidir, xolos"¹⁰.

Z.Narmuratov "Ingliz va o'zbek tillarida "ta'lim", "ilm" konseptlariga oid paremalarning lingvomadaniy tadqiqi" dissertatsiyasida B.Jo'rayevaning fikrlariga tayangan holda o'zining quyidagi xulosalarini keltiradi: 1) maqol har doim aniq va tugal fikr anglatadi, matalga boshqa bir gap qo'shilishi bilan fikr to'liq ifodalanadi; 2) maqollar o'z va ko'chma ma'no ifodalash imkoniyatiga ega matallar lokal qo'llanilish chegarasiga ega; 3) matal nutqda ko'rsatish vositasi bo'lsa, maqol dalillash, isbotlash vositasidir¹¹.

Shu kabi O.Poyonova ham paremiologik birliklarga haligacha muqim bir chegara qo'yilmaganini ta'kidlaydi. Shuningdek, muammoga doir 20 ga yaqin olimlarning bir-biridan farqli qarashlarini keltirib o'tadi hamda maqollar va matallarda ifoda plani bir xil tabiatga ega emas, degan fikrni qayd etadi. O.Poyonova maqol va matalni farqlar ekan, quyidagi qarashni yoqlaydi:

- maqollar doimo gap strukturasi (tuzilishiga)ga ega;
- matallar esa ham gap, ham so'z birikmasi shaklida bo'lishi mumkin¹².

⁸Ўулдошев Б.Ўзбек фразеологияси ва фразеографиясининг шаклланиши ҳамда таракқиёти. -Самарқанд, 2007. - 108 б.

⁹ Madayev O, Sobitova T Xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent: «Sharq», 2010. — 208 b.

¹⁰Жўраева Б. Ўзбек халқ мақоллари шаклланишининг лингвистик асослари. -Тошкент, 2019. – Б.11.

¹¹Нармуратов З. Инглиз ва ўзбек тилларида “таълим”, “илм”, концептларига оид паремаларнинг лингвомаданий тадқиқи: Филол. фанлари фалсафа д-ри...дисс. – Термиз, 2021.– Б. 31.

¹²Поёнова О. Инглиз ва ўзбек тилларида “Оила” бош лексемали мақоллар семантикаси ва структураси. Филол. фанлари фалсафа д-ри...дисс. – Самарқанд, 2021. – Б. 30-33.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

Agar maqol – turmushda sinalgan, ma’lum ezgu, tugal, umumiy ma’no anglatuvchi ixcham bir shakldagi xalq hikmati bo’lsa, matal narsa va hodisalarni obrazli ifodalovchi, tilda keng ishlatiladigan ibora va nutq oborotlardir. Matal so’zlovchining o’z nutqi mazmuniga munosabatini ifodalaydi. Matal kishining xotirasida osonlik bilan saqlanib qoladi¹³. Maqol va matalning bir - biroviga yaqinligini rad qilib bo’lmaydi. Ular struktura va semantika jihatdan aniq chegaralanmagan. Shunga qaramasdan, maqol va matallarga xos ba’zi bir xususiyatlarni ko’rsatish mumkin. Maqollarning struktura va semantik nuqtai nazaridan yaqqol ko’zga tashlanib turganligi sababli ularni boshqa frazeologik birikmalardan farqlash qiyin emas.

Biz quyidagi jadval orqali maqol va matallarga xos belgilarni ayrimlarini keltirib o’tdik.

2.1- jadval

Maqollarga xos belgilar	Matallarga xos belgilar
Maqollar tugal fikrni bevosita ifodalaydi.	Matal ko’chma ma’noli sodda jumla va undan xulosa bo’lmaydi.
Maqollarda so’zlar bir-biriga qofiyalanib keladi.	Matal fikrni biror vosita orqali ifodalaydi.
Maqollarda qarama-qarshi ma’noli so’zlar ishlatiladi.	Matal maqol bilan bog’liq bo’lishiga yoki bo’lmashligiga qaramasdan, faqat kommunikativ frazeologik birikmaga nisbatan ishlatiladi.
Maqollar majoziy ma’noda ishlatiladi.	Ko’p matallar tarkibidagi olmoshlarni o’zgartirishi mumkin, maqollarga esa bunday o’zgarishlar xos emasdir.
Maqollarning strukturasi ko’pincha qo’shma gap strukturasi o’xshaydi.	Matal ixcham, bir komponentli kompozitsiyaga ega.
Maqollar kontekstda mustaqil gap yoki qo’shma gapning bir qismi sifatida keladi.	Matal asosida chiroyli, obrazli, ammo tugal bo’lmagan ifoda yotadi.

¹³ Саломов Ғ. Тил ва таржима (бадий таржиманинг умумфилологик ва баъзи лингвистик масалалари). – Тошкент, 1966. – Б. 258.

Biz tadqiqotimizda frazeologiyani keng ma’nodagi tushungan holda maqol va matallarni, aforizmlarni umumlashgan paremiologik birliklarni frazeologizmlar tarkibiga kiritib o’rganamiz. Qator yillar davomida tilshunoslikning ushbu bo’limi lingvomadaniy masalalarni o’rganishga bag’ishlangan ishlarda ta’kidlangan ediki, maqol va matallar tilning milliy o’ziga xos birliklari hisoblanib, xalqning madaniy imkoniyatlarini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Ismatullayeva, N. Phraseology with zoonymic components of "dragon" and "tiger" in chinese and korean languages. In Oriental Conferences 2021, – P 183-189)
2. U Normuhammad. Biografik Asarlar Tarixi Yoxud Moziyga Bir Nazar. Miasto Przyszłości 55, 279-280, 2024
3. Sodiqov Q. Ilk o’rta asrlarda Markaziy Osiyoda kechgan etno-lingvistik jarayonlar (Ethno-linguistic processes in Central Asia in the early Middle Ages). – Toshkent; Akademiya. 2018. – B 48-49
4. OG Ulashevna. Classification of uzbek kinship terms. International scientific and practical conference proceeding. Exploring ..., 2024
5. Madayev O, Sobitova T Xalq og’zaki poetik ijodi. –Toshkent: «Sharq», 2010. — 208 b.
6. Саломов F. Тил ва таржима (бадий таржиманинг умумфилологик ва баъзи лингвистик масалалари). Тошкент, 1966. – Б. 256.
7. ZBM Gulnora Ulashevna Ochilova. The importance of teaching and learning vocabulary. International Scientific Research Journal (WoS), 1029-1033, 2022
8. Муродова М. Фольклор ва этнография 2006. <https://library.samdu.uz/files/>
9. N Ubaydullayev. Memuar asar tahlili. International conference on interdisciplinary science 1 (10), 268-273, 2024
10. Мирзаев Т.М. Сўздан сўзнинг фарқи бор // Ўзбек халқ мақоллари. <https://kh.davron.uz/kutubxona/uzbek/ozbekxalq-maqollari.html>
11. GU Ochilova. Teaching vocabulary to English for specific purposes (esp) students using communicative language teaching. Colloquium-journal, 57-58, 2021
12. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Davlat ilmiy nashriyoti, 2006 — 555 b.
13. U Normuhammad. A look at the history of biographical works or moyses. International Journal of Pedagogics 4 (12), 232-234, 2024.
14. Dadaboyev, H., Hamidov, Z., & Xolmanova, Z. (2007). O ‘zbek adabiy tili leksikasi tarixi. Toshkent: Fan, 97-103.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

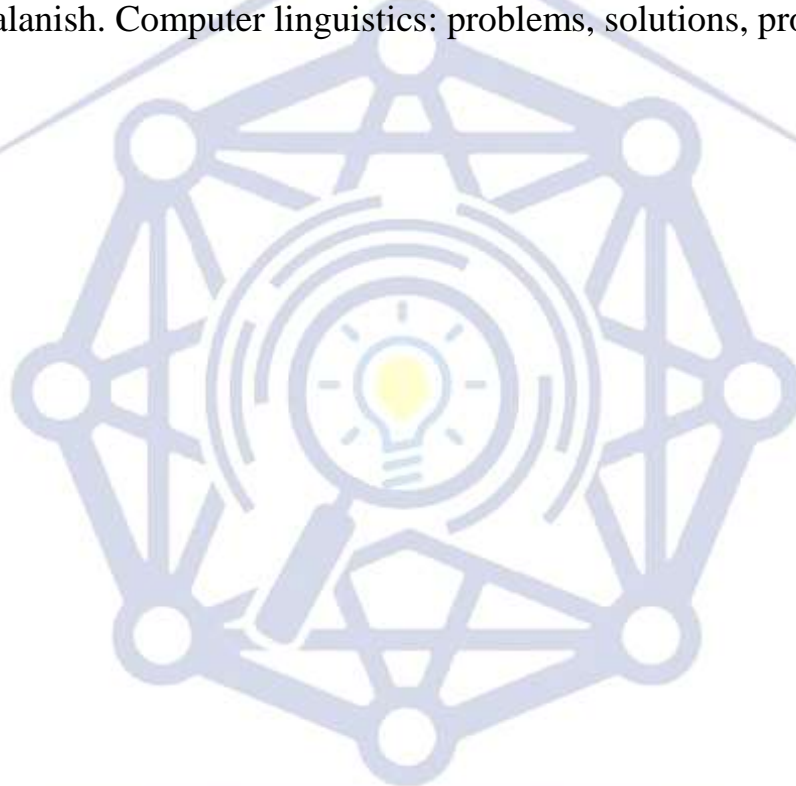
Volume 02. Issue 03. March 2025

15. Saodat, I., & Ma'suda, E. (2023). Bilingvizm turlari va ikkinchi til leksik bazasi. In international scientific conferences with higher educational institutions (Vol. 1, No. 14.04, pp. 185-188).

16. Bakhronova, D., Alavutdinova, N., Israilova, S., & Vilchis, V. V. Color Lexemes in Context: Cognitive and Cultural Explorations.

17. Saodat, I. Ko 'k' leksemasining etimologik tavsifi. O 'zbekiston, 75.

18. Israilova, S. (2022). "Ko 'k' leksemasi semantikasini yoritishda tezaurus modelidan foydalanish. Computer linguistics: problems, solutions, prospects, 1(1).

**Research Science and
Innovation House**

THE ROLE OF USING ONLINE INTERACTIVE APPLICATIONS IN LANGUAGE TEACHING

Nasriddinova Manzurakhon

Instructor of Kimyo International University in Tashkent

Email: manzura98nasriddinova@gmail.com

Annotation: With the advancement of technology, online interactive applications are increasingly being integrated into language teaching. This article explores the significance of online tools in foreign language education. It examines how applications such as Kahoot, Blooket, Quizlet, and Wordwall are utilized in the learning process and their advantages. These tools help teachers effectively assess students' knowledge while making lessons engaging and interactive. Additionally, the article discusses the drawbacks of online interactive games, including distractions, time limitations, and internet connectivity issues. In conclusion, the article highlights the effective use of these applications and their role in enhancing the educational process.

Keywords: Language teaching, online applications, interactive learning, Kahoot, Quizlet, assessment, Wordwall, games, technology, students, motivation, evaluation methods, digital literacy.

Introduction. In recent years, technological advancements have significantly influenced the field of education, particularly in language teaching. Online interactive applications have become an essential component of modern teaching methods, offering innovative ways to enhance student engagement and learning outcomes. The integration of digital tools such as Kahoot, Blooket, Quizlet, Wordwall, and other interactive platforms has transformed traditional teaching approaches, making lessons more dynamic and effective. One of the key benefits of using online interactive applications is their ability to provide an engaging and motivating learning environment. These tools enable students to participate actively in lessons through gamified activities, quizzes, and collaborative tasks. Moreover, they facilitate both formative and summative assessments, allowing teachers to evaluate students' progress efficiently.

However, despite their advantages, online interactive applications also present certain challenges. Distractions from notifications, internet connectivity issues, and

difficulties in fair assessment are some of the drawbacks that educators may encounter. Therefore, it is crucial for teachers to implement these tools strategically, considering the needs and abilities of their students. This article explores the role of online interactive applications in language teaching, analyzing their benefits, potential challenges, and best practices for effective implementation in the classroom.

As technology advances and integrates into all spheres of education, many educational tools have been developed to support foreign language teaching. Teachers find these tools useful not only for instruction but also for engaging students in an entertaining way during lessons. As Arjuni (2009) stated, “The benefit of technology is not simply its potential to replicate existing educational practice, but its ability to combine idea and product technologies to encourage students to engage in deeper cognitive activity.”

Various online tools are widely used by foreign language teachers. In the case of teaching English, applications such as Kahoot, Blooket, Educaplay, Wordwall, Padlet, Crossword, LearningApps, Idroo, Quizlet, and Google can enhance lessons with interactive activities. These applications can be effectively used for both input and output processes, allowing teachers to introduce new topics and assess students based on their progress in gaming activities. For example, Quizlet is used to teach new vocabulary by sharing online flashcards with images. Students can join specific online groups to practice the language and complete quizzes to assess their knowledge.

As a means of assessment, these applications can be used in both formative and summative forms. Preferably, they should be employed as formative assessment tools, allowing students to be graded daily based on their participation in games. For instance, a teacher may reward the top two students with excellent marks, assign “good” grades to the next two students, and assess the remaining students using alternative evaluation methods.

There are numerous advantages to using these applications. Firstly, instructors can efficiently evaluate all students simultaneously by monitoring their progress in a game. Secondly, students receive instant scores by simply selecting the correct answers, reducing the pressure of answering questions orally. Lastly, these games promote digital literacy, as students must learn how to sign in and navigate the applications using their personal laptops or cell phones. Bork (1982) claimed that computers have a significant impact on teaching and learning processes. He argued that the use of

computers in the classroom could make schools more student-centered and facilitate individualized learning more than ever before.

However, there are also disadvantages to using online interactive games during lessons. First of all, students can be distracted by pop-ups and personal messages from significant others. Moreover, the teacher may struggle to assess all students fairly, as time constraints can pressure students into rushing their answers. In addition, classroom noise levels may increase when students react vocally to winning or losing the game. Lastly, an unstable internet connection can disrupt gameplay. If the internet suddenly cuts off, lesson plans may be affected, and students may become discouraged from participating in future games.

Conclusion. In conclusion, while online interactive applications offer both benefits and drawbacks for students and instructors, it is the teacher’s responsibility to implement them appropriately. Teachers should consider students’ levels, interests, and abilities when incorporating these tools. They should create a fun and friendly learning environment while using a variety of applications to prevent monotony. Over-reliance on the same applications may lead to a decline in student interest and participation.

References

1. Becker, H. (2000). Findings from the teaching, learning, and computing survey: Is Larry Cuban Right? Revision of paper.
2. ZBM Gulnora Ulashevna Ochilova. The importance of teaching and learning vocabulary. International Scientific Research Journal (WoS), 1029-1033, 2022
3. Becker, H., Ravitz, J., & Wong, Y. (1999). Teacher and teacher-directed student use of computers and software. Center.
4. Bork, A. (1985). Personal computers for education.
5. Earle, S. R. (2002). The Integration of Instructional Technology into Public Education: Promises and Challenges, ET Magazine, 42, 5-13.
6. OG Ulashevna. About the classification of kinship terms. International Conference humanistic role of language and literature in the ..., 2024
7. Hooper, S., & Rieber, L. P. (1995). Teaching with Technology. In A. C. Ornstein (Ed.), Teaching: Theory into Practice, 154-170.
8. Kleiman, G. M. (2008). Myths and Realities about Technology in K-12 Schools. The Digital Classroom, Harvard Education Letter. http://www.Benefits_of_Integrating_Technology_Into_the_Classroom/Myths_and_Realities_about_Technology_in_K-12_Schools.htm

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

9. McKenzie, J. (1999). How Teachers Learn Technology Best. The Twiggs Company.
10. OG Ulashevna. Classification of uzbek kinship terms. International scientific and practical conference proceeding. Exploring ..., 2024
11. Ringstaff, C., Ringstaff, K., & Ringstaff, L. (2002). The Learning Return On Our Educational Technology Investment: A Review of Findings from Research. <http://www.westedrtec.org>.
12. Silverstein, G., Frechtling, J., & Miyoaka, A. (2000). Evaluation of the use of technology in Illinois public schools: Final report (prepared for Research Division, Illinois State Board of Education).

**Research Science and
Innovation House**

**MUQIMIY HAJVIY ASARLARIDA HUQUQIY MUAMMOLARNING
AKS ETISHI**

Djurakulova Elmira Suyunovna

**TDYU huzuridagi M.S.Vosiqova nomidagi akademik litsey o‘qituvchisi,
f.f.n.**

Badiiy adabiyot ijtimoiy-siyosiy hayotni o‘zida teran aks ettiruvchi so‘z qudratining mahsuli bo‘lgan san’atdir. O‘tkir qalami bilan XIX asr o‘zbek milliy adabiyotida o‘ziga xos o‘rin tutgan Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy o‘zining satirik, yumoristik, ijtimoiy, siyosiy yo‘nalishdagi asarlari bilan o‘zbek adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan lirik shoirdir. Muqimiy o‘z davrining ilg‘or ziyolilaridan biri bo‘lib, hajviy asarlari orqali jamiyatdagi ijtimoiy va huquqiy muammolarni fosh etgan. Uning hajviy she‘rlarida adolatsiz hukmronlik, mansabparastlik, sud va amaldorlarning poraxo‘rligi, oddiy xalqning huquqsizligi kabi masalalar aks etadi. Uning “Tanobchilar”, “Maskovchi boy ta’rifida”, “Dodhohimiz”, “Saylov” kabi satirik asarlari badiiy adabiyot olamida haligacha sevib o‘qib kelinmoqda va tahlil qilinmoqda.

Ijodkor asarlarida o‘z davrining ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy ahvol tangligini jasoratli va asosli bayon etadi. Xalqining qiyin vaziyatda yashayotganini ko‘rib qo‘lidan hech narsa kelolmasligini his qilgan shoir, bor kuchi va adolatsizlikka qarshi qarashlarini she‘r qilib o‘zining satirik va ijtimoiy-siyosiy mavzuda yozilgan g‘azallariga tushiradi.

Muqimiyning “Tanobchilar”i hajviy ruhda yozilgan adolatsizlik, poraxo‘rlik va huquqiy tengsizlik kabi muammolar tanqid qilingan eng mashhur asaridir. Asarda eski tuzum davridagi mahalliy amaldorlarning noqonuniy ishlari, kambag‘al xalq ustidan o‘tkazilgan zulm, adolatsizliklari mahorat bilan tasvirlangan.

Tanob o‘lchoviga doir firibgarliklar va bu jarayonda amaldorlarning o‘z manfaatini ko‘zlagani ochib beriladi. Yozuvchi buni juda mahorat bilan tasvirlaydi:

Sulton Ali Xo‘ja bilan Hakimjonlar hokimiyat vakillari sifatida xalq ustidan cheksiz zo‘rlik va zulm o‘tkazish huquqiga ega edilar. Shu ular o‘zlarini xo‘jayin hisoblab, xalqni istagancha haqorat qilar, do‘q urar edilar. Muqimiy satirada amaldorlarni fosh etishni kuchaytira boradi, ularning poraxo‘rligini fosh etadi, shu bilan

birga ham pora olishi va yer solig‘ini ikki barobar qilib belgilab ketishlarini yorqin aks ettirardi. Bu tipik hodisa edi.

Bo‘ldi taajjub qiziq hangomalar,
Arz etayin emdi yozib nomalar.

Adl qulog‘i-la eshit holimi,
Zulm qilur, baski, menga zolimi.

O‘n iki oyda keladur bir tanob,
O‘zgalara rohat-u menga azob.

Sulton Ali Xo‘ja, Hakimjon ikav,
Biri xotun, birisi bo‘ldi kuyav.

Fuqarolarning huquqiy himoyasizligi – kambag‘allar va oddiy xalq ustidan chiqarilgan noqonuniy qarorlar orqali huquqsizlik tasvirlanadi. Zolim amaldorlarning hukmronligi – xalqni aldash haqida so‘z boradi.

Shoir amaldorlarning xalq manfaatlarini unutib, o‘z boyligi va obro‘cini oshirish uchun harakat qilishini hajviy uslubda tasvirleydi. Poraxo‘rlik va tizimdagi adolatsizlik, zo‘ravonlik asarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Manki tanobingg‘a chiqibman kelib,
Xizmatimi yaxshi qilinglar bilib.

O‘t qo‘yubon kuyduradurg‘on o‘zim,
Hokiming-u o‘lduradurg‘on o‘zim.

Xoh tanobingni du chandon qilay,
Xoh karam birla boshingni silay».

...Ikki tanobini qilay o‘n tanob,
Yurtingizi kuydurub aylay xarob.

Poraxo‘r amaldorlarning zulmidan to‘ygan, lekin qo‘lidan hech narsa kelmaydigan, kimga ishonishni va suyanishni bilmagan, haq-huquqi toptalgan fuqaro o‘lganini kunidan pora berib zolimlarni og‘zini yopmoqchi bo‘ladi. **Lekin bu bilan maqsadga erisha oladimi?**

Bir-biriga qishloq eli boqishib,
Goh u yon, goh bu yon chopishib.

Jam bo‘lishib aylayubon maslahat. –
“Do‘g‘mag‘a, –der, bir nima berib jo‘nat”.

Aqcha qo‘lida iki-uch mo‘ysafid Derki:
“Bu nazringiz-u, bizlar murid”.

Tanob o‘lchash kimlargadir to‘y bo‘lsa, kimlargadir a‘zaga aylanadi. Ming istihola, yalinish, yolborish bilan yig‘ilgan pulni berib, shunga qaramay biri ikki bo‘lmagan qora xalqning “Kambag‘alni otni ustida ham it qopadi”.

Zulm bilan ellig-u yuzni olur,
Boz tanobini duchandon solur.

Tag‘i bular yaxshi-yu bizlar yomon,
El tamizidin hazar et, al‘amon.

Shoirning boshqa hajviy asarlarida boylar va amaldorlar manfaatlari himoya qilinib, kambag‘allar esa zulm ostida qolishi ifodalangan. Muqimiy xalqning qonun oldida teng bo‘lishi lozimligini hajv orqali bildirgan.

Uning ayrim hajviyalarida aybsiz odamlarning nohaq jazolanishi, aybdorlarning esa pul yoki aloqalar orqali jazodan qutulib qolishi yoritiladi.

Muqimiyning hajviy ijodi o‘z davri uchun katta ahamiyatga ega bo‘lib, huquqiy tenglik va adolat uchun kurashish g‘oyasini ilgari surgan.

Shoirning bir necha g‘azallarida ham ijtimoiy tengsizlikni aks ettirgan qarashlarni ko‘rishimiz mumkin. “Axtaring” nomli she‘rida shunday bayt bor:

Podshoh yo‘qlatsalar nogoh, gado deb axtaring,
Tutmang hargiz nomimni, baxti qaro, deb axtaring.

Muqimiy satira va yumorlari, g‘azal, murabba’ va muxammaslarining asosiy obrazi – lirik qahramoni, burch, vafo va sadoqat haqidagi fazilatlariga ega bo‘lgan pokdil, ma’naviy yetuk va ruhan boy inson sifatida tasvir topadi. U shoirga zamondosh aniq tarixiy shaxs, mustamlaka zulmi va zo‘ravonlik hukmron bo‘lgan davr farzandi, mehnatkash xalq vakili, uning na mol-u dunyosi, na amalu mansabi bor. Asarlarida tasvirlagan lirik qahramon birinchi navbatda shoirning o‘zi. Chunki u ham yo‘qsillik, adolatsizlik va tengsizlikdan jabr chekkan, qalbi qon bo‘lgan o‘zbek xalqining o‘sha davrdagi tipik vakili.

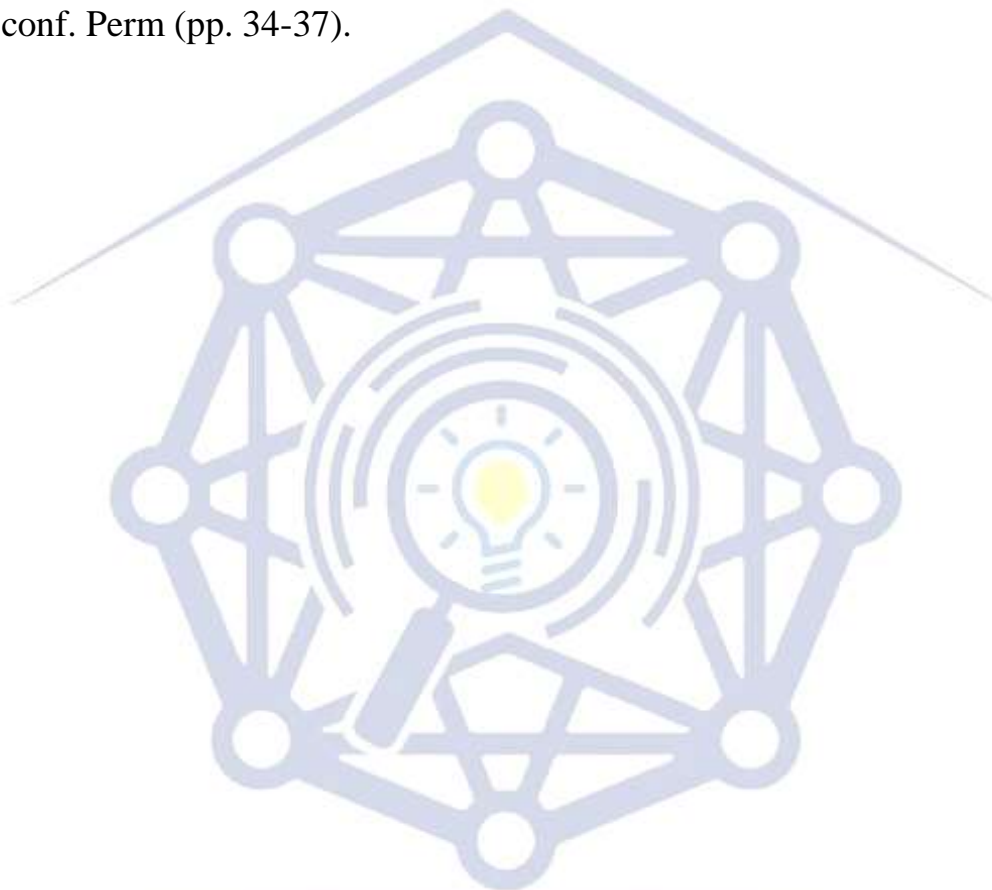
Huquqiy g‘oyalar aks etgan didaktik harakterga ega bo‘lgan asarlari bilan xalq qalbidan joy olgan shoir ijodi bugungi kunda bo‘lajak huquqshunos yoshlarga ham saboq bo‘lishi muqarrar.

Adabiyotlar:

1. Muqimiy. Asarlar to‘plami. T - 1960 2. Muqimiy. Saylanma. T – 2009
2. NX Ubaydullayev. The depiction of the image of a creative person in autobiographical inscriptions. Current research journal of philological sciences 2 (07), 36-39, 2021
3. Abdurasulov M. O‘zbek ma’rifatparvar shoirlari ilm-ma’rifat haqida. T.: “O‘qituvchi”. 1972.
4. N Ubaydullayev. Memuar asar tahlili. International conference on interdisciplinary science 1 (10), 268-273, 2024
5. Valixo‘jayev B. O‘zbek adabiyotshunosligi tarixi. T.: “O‘zbekiston. 1993
6. U Normuhammad. A LOOK AT THE HISTORY OF BIOGRAPHICAL WORKS OR MOSES. International Journal of Pedagogics 4 (12), 232-234, 2024
7. Karimov G‘. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent. 1976.
8. U Normuhammad. Biografik Asarlar Tarixi Yoxud Moziyga Bir Nazar. Miasto Przyszłości 55, 279-280, 2024.
9. Хакимов, М. (2024, November). Языковая картина мира и её теоретическое осмысление на примере итальянского языка. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 154-155).
10. Чуканина, Д. Б., & Хакимов, М. Р. (2016). использование видео и аудио педагогических технологий в изучении иностранного языка. Ученый XXI века, 55.

11. Хакимов, М. Р. (2020). Развитие инновационных технологий в системе высшего образования Республики Узбекистан. Re-health journal, (2-2 (6)), 163-164.

12. Danilov, O. E., & Pozdeeva, O. G. (2014). Features of distance learning. In Problems and prospects for the development of education: materials of the V Intern. scientific conf. Perm (pp. 34-37).

**Research Science and
Innovation House**

Challenges in teaching English for Technical students and their effective solutions

Проблемы преподавания английского языка студентам технических вузов и их эффективные решения.

Texnik yo'nalishdagi talabalar uchun ingliz tilini o'rgatishdagi muammolar va ularning samarali yechimlari.

Yavminova Nafisa Mashrobjonovna

Namangan Engineering Construction Institute, senior teacher

n36908854@gmail.com

Annotation: Teaching English to technical students presents unique challenges due to their specialized academic background and career-oriented focus. This article follows the required structure to explore these challenges and propose some unique effective solutions. The study identifies issues such as lack of motivation, insufficient language exposure, and curriculum rigidity. Possible solutions include incorporating technical content in language instruction, using technology-enhanced learning, and fostering an interactive learning environment. The findings suggest that a context-driven approach can improve English proficiency among technical students.

Key words: technical students, lack of motivation, project learning, digital tools, curriculum, and interactive methods.

Аннотация: Преподавание английского языка студентам технических вузов представляет собой уникальные проблемы из-за их специализированного академического опыта и ориентированной на карьеру ориентации. В этой статье представлена требуемая структура для изучения этих проблем и предложения некоторых уникальных эффективных решений. В исследовании определяются такие проблемы, как отсутствие мотивации, недостаточное языковое воздействие и жесткость учебной программы. Возможные решения включают включение технического контента в обучение языку, использование обучения с использованием технологий и содействие интерактивной среде обучения. Результаты показывают, что контекстно-ориентированный подход может улучшить уровень владения английским языком среди студентов технических вузов.

Ключевые слова: студенты технических вузов, отсутствие мотивации, проектное обучение, цифровые инструменты, учебная программа и интерактивные методы.

Annotatsiya: Texnik talabalarga ingliz tilini o'rgatish, ularning ixtisoslashgan akademik ma'lumotlari va kasbga yo'naltirilganligi tufayli o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqola ushbu muammolarni o'rganish va bir nechta samarali echimlarni taklif qilishga qaratilgan bo'lib talab darajasidagi namuna bo'yicha yozilgan. Tadqiqot motivatsiyaning yo'qligi, tilning etarli darajada ta'sir o'tkazmasligi va o'quv dasturining qat'iyiligi kabi muammolarni aniqlaydi. Kelib chiqishi mumkin bo'lgan yechimlardan biri deb til o'qitishda texnik tarkibni kiritish, texnologiyalar yordamida ta'lim olish va interaktiv o'quv muhitini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, kontekstga asoslangan yondashuv texnik talabalar o'rtasida ingliz tilini bilish darajasini oshirishi mumkin.

Kalit so'zlar: texnik talabalar, motivatsiyaning etishmasligi, loyihani o'rganish, raqamli vositalar, o'quv dasturi va interaktiv usullar.

Introduction

English proficiency is crucial for all branches as well as technical students as it enhances their academic success and career prospects in a globalized world. However, teaching English to this group of students poses significant difficulties due to their inclination toward technical subjects and lack of interest in language learning. Traditional teaching methods often fail to address their needs, leading to poor engagement and performance. This study aims to explore the main challenges in teaching English to technical students and propose practical solutions to enhance their learning experience.

Methods and literature analysis

This study is based on a literature review and qualitative analysis of teaching experiences in technical institutions. Data were collected through surveys and interviews with English language instructors and technical students from various universities. More specifically, surveys were conducted among first and second year students of Namangan Engineering Constructions institute. The study examined common difficulties, teaching strategies, and student feedback to identify effective solutions for improving English instruction in technical education.

Results

Challenges in Teaching English to Technical Students

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 03. March 2025

1. Lack of Motivation – Many technical students prioritize their core subjects and perceive English as secondary, resulting in low interest and engagement while thinking that they will now need it in future that’s why they all have no interest to the subject.

2. Limited Exposure to English – Since most technical subjects are taught in the native language, students have fewer opportunities to practice English outside the classroom and some students do not understand their specialty in their own language. So there is no use to explain them in English. They often do not catch the meaning of what you are saying or trying to explain them.

3. Curriculum Rigidity – Standardized English courses often fail to align with technical students’ needs, making lessons less relevant and engaging as they do not have English atmosphere.

4. Language Anxiety – Students often feel self-conscious about their English proficiency, leading to reluctance in speaking and participating in class activities. They used to translate the texts and learn by heart new words as they never stood up and talked during the classes

5. Lack of Qualified Instructors – Some English teachers lack familiarity with technical terminology, making it challenging to teach language skills in a context relevant to students’ fields as they do not have enough knowledge of some branches such as technical terms, technical equipment.

Proposed Solutions

1. Contextualized Learning – Integrating technical vocabulary, texts, and real-world examples in English lessons can make learning more relevant and engaging, creating special zone while English and technical world meet.

2. Technology-Assisted Instruction – Using digital tools, such as language learning apps, online simulations, and virtual labs, can enhance students’ engagement.

3. Project-Based Learning (PBL) – Encouraging students to complete projects or presentations in English on technical topics can improve both language skills and subject knowledge as teacher should provide them with useful language and specific terms

4. Interactive Teaching Methods – Role-playing, discussions, and collaborative activities can help reduce language anxiety and promote active learning. Make everyone stand up and act out, make them do dialogues and monologues.

5. Professional Development for Teachers – Providing training for English instructors on technical subjects can improve their ability to teach language skills in a

specialized context. Collaboration with technic teacher could be one of the effective solutions.

Discussion

The findings indicate that a traditional approach, grammar translation method or just learning by heart new words in teaching English is ineffective for technical students. A context-driven and interactive methodology is necessary to improve their language proficiency. The integration of technical content, digital tools, and active learning strategies can significantly enhance student motivation and performance. Furthermore, addressing teacher training gaps is essential for ensuring effective instruction.

Conclusion

Teaching English to technical students presents several challenges, including lack of motivation, limited exposure, and curriculum mismatches. However, by adopting contextualized, technology-enhanced, and interactive teaching methods, educators can create a more engaging in learning environment. Establishing cooperation with technical staff could be much more beneficial in teaching English to technical students as well. Above mentioned solutions and strategies might bring long-term effectiveness of these problems and explore additional strategies for improving English proficiency among technical students.

References

1. Azimova, D., & Yavminova, N. (2021). Psychological and pedagogical foundations of the implementation of game teaching methods in foreign language lessons. *Интернаука*, (20-6), 40-42.
3. Nafisa, Y., & Dildora, A. Improving the methodology of teaching English in the higher education system. Chief Editor.
4. Азимова, Д., & Кодирова, Ш. (2018). Инновационного обучения иностранному языку. Теория и практика современной науки, (1), 88-90.
5. Yavminova, N. (2024). Working with English students at different level: Strategies for Effective teaching. *Xorazm Mamun Akademiyasi Axborotnomasi*, (2024-11/3) 274-276.
6. Makhmudjanovna, A. D. (2023). Approaches to Studying Accounting and Auditing Terms. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(11), 573-576.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

7. Хакимов, М. (2024, November). Языковая картина мира и её теоретическое осмысление на примере итальянского языка. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 154-155).

8. Чуканина, Д. Б., & Хакимов, М. Р. (2016). использование видео и аудио педагогических технологий в изучении иностранного языка. Ученый XXI века, 55.

9. Хакимов, М. Р. (2020). Развитие инновационных технологий в системе высшего образования Республики Узбекистан. Re-health journal, (2-2 (6)), 163-164.

10. Danilov, O. E., & Pozdeeva, O. G. (2014). Features of distance learning. In Problems and prospects for the development of education: materials of the V Intern. scientific conf. Perm (pp. 34-37).

**Research Science and
Innovation House**

Ginkgo biloba o'simlikining tarqalishi va ahamiyati

Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo'nalishi 1-bosqich 103-guruh talabasi

Mar'ufjonova Mohigul Anvarjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ginkgo biloba o'simligi to'g'risida umumiy ma'lumot keltirib o'tilgan. Shuningdek Ginkgo biloba o'simlikining tarqalishi va ahamiyati haqida tushuncha berildi.

Kalit so'zlar: Ginkgo biloba, Ginkgoaceae oilasi, Antioksidant xususiyati, muqaddas darax. ,

Ginkgo (Ginkgo biloba) — ochiq urug'li o'simliklar bo'limining ginkgodoshlar oilasiga mansub hozirgi yagona vakili. Daraxtning bo'yi 40 m gacha, diametri 1 m gacha; yosh niholi ba'zi nina bargli daraxtlarga o'xshab ketadi, ammo borabora tashqi ko'rinishdan terak tusini oladi. Barglari bandli, yelpig'ichsimon, o'rtasida o'yig'i bor, kuzda to'kiladi. Ginkgo ikki uyli o'simlik, erkak va urg'ochi gullari kichikroq ko'chalarga to'plangan. Urug'i yumaloq, danakli mevaga o'xshaydi. Mevasi va urug'i yeyiladi. Jan. Xitoyning ba'zi joylaridagina yovvoyi holda o'sadi. Qrimning jan.da va Kavkazning Qora dengiz sohilida ekiladi.

O'rta Osiyoda ginkgoning barg va yog'och qoldiklari yuqori perm va trias davriga tegishli yotqiziqlarda topilgan. Hududda ginkgoning 15 dan ortiq turi o'sgan. Jumladan 2 turi Jan. O'zbekistonda, Tojikiston va Turkmanistonda o'sganligi aniqlangan. Ginkgoning bir qancha turlari Shim. O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va deyarli qamma davlatlarda yura, bo'r va uchlamchi davr qatlamlaridan topilgan. Ginkgo biloba – qadimiy daraxt turi bo'lib, u yer yuzida 200 million yildan beri o'sib kelayotgan yagona tirik qoldiq (relict) o'simlik hisoblanadi. U Ginkgoaceae oilasiga mansub va ba'zan "tirik qazilma" deb ataladi, chunki u dinozavrlar davridan beri deyarli o'zgarmagan.

Ginkgo biloba – ikki uyli o'simlik, ya'ni erkak va urg'ochi daraxtlar alohida o'sadi. U ko'plab ekologik sharoitlarga chidamli, shuning uchun shahar sharoitida ham yaxshi o'sadi. Radiatsiya va zararli moddalar ta'siriga juda chidamli bo'lib, Xirosima portlashidan omon qolgan bir necha daraxtlardan biri sifatida tarixda qolgan.

1.Dorivor xususiyatlari

- Ginkgo biloba asosan sog‘liq uchun foydali xususiyatlari bilan mashhur:
- Miya faoliyatini yaxshilaydi – qon aylanishini rag‘batlantirib, xotira va diqqatni oshiradi.
- Antioksidant xususiyatga ega – hujayralarni erkin radikallardan himoya qiladi.
- Yurak-qon tomir tizimini qo‘llab-quvvatlaydi – qon bosimini me’yorda ushlab turishga yordam beradi.
- Ko‘rish va eshitish qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi – ko‘z va quloqdagi qon aylanishini

Dorivor maqsadlarda – tabletkalar, kapsulalar, ekstrakt va choy shaklida. Kosmetika sanoatida – qarish jarayonini sekinlashtirish uchun kremlar tarkibida. Bog‘dorchilik va landshaft dizaynida – go‘zalligi va shahar muhitiga mosligi tufayli

2. Ekologik ahamiyati

- Shahar muhitiga moslashgan – havo ifloslanishiga va radiatsiyaga bardoshli.
- Yer eroziyasining oldini olishga yordam beradi – ildiz tizimi tuproqni mustahkamlaydi.
- Kuchli ekologik chidamlilikka ega – kasallik va zararkunandalarga qarshi tabiiy immunitetga ege

3. Madaniy va diniy ahamiyati

- Sharqiy falsafada Ginkgo uzoq umr va donishmandlik ramzi sifatida qaraladi.
- Xitoy, Yaponiya va Koreyada qadimiy ibodatxonalar yaqinida ekilgan.
- Ba’zi joylarda muqaddas daraxt hisoblanadi va himoya qilinadi.

Ginkgo biloba qadimdan Xitoy tibbiyotida ishlatilgan va hozirgi kunda ham ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda uning foydali ta’siri tasdiqlanmoqda. Biroq, undan foydalanganda ehtiyot bo‘lish kerak, chunki u qon suyultiruvchi dori vositalari bilan o‘zaro ta’sirga kirishi mumkin. Ginkgo biloba – yer yuzida eng qadimiy daraxtlardan biri bo‘lib, hozirgi kunda asosan Sharqiy Osiyo, ayniqsa Xitoy, Yaponiya va Koreya hududlarida o‘sadi. Ilgari bu daraxt butun dunyoga tarqalgan bo‘lsa-da, muzlik davrida boshqa hududlarda yo‘qolib ketgan.

Bugungi kunda insonlar tomonidan ekilgan shaklda quyidagi hududlarda keng tarqalgan:

- Xitoy – tabiiy holatda saqlanib qolgan yagona joy.
- Yaponiya va Koreya – qadimdan diniy va madaniy ahamiyatga ega.

- AQSh va Yevropa – shahar ko‘chalari va parklarida ekilgan.
- Markaziy Osiyo va Rossiya – qisman iqlimga momoslashtirilgan.

Bu daraxt atrof-muhit sharoitlariga juda chidamli bo‘lib, havo ifloslanishiga, kasalliklarga va hasharotlarga yaxshi bardosh bera oladi. Shu boisdan ko‘plab shaharlarda ko‘chalarga ekiladi.

Xulosa: Ginkgo biloba nafaqat dorivor o‘simlik sifatida, balki ekologik va madaniy jihatdan ham muhim hisoblanadi. Uning uzoq umr ko‘rishi va atrof-muhitga moslasha olishi uni biologik mo‘jiza darajasiga olib chiqadi. Bugungi kunda u butun dunyo bo‘ylab qimmatli o‘simlik sifatida yetishtirilmoqda va turli sohalarda keng qo‘llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raven, P. H., & Johnson, G. B. Biology of Plants. W.H. Freeman, 2018.
2. Tanford, C., & Reynolds, J. Nature's Robots: A History of Proteins. Oxford University Press, 2017.
3. Karimov N.K., Abdullayev M.A. "O‘simliklar anatomiyasi va morfologiyasi", Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2015.
4. Gulomov U.G. "Botanika: O‘simliklar hayoti", Toshkent: Fan, 2008.
5. Smith, A., & Lee, B. Cell Structure and Function. Academic Press, 2021.

Research Science and
Innovation House

**O‘zbekiston tog‘larida tarqalgan Juniperus L turkumining o‘simliklar
olamidagi o‘rni va senopopulyatsiyasi**

Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo‘nalishi 1-bosqich 103-guruh talabasi

Maxammadova Ominaxon Musojon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston tog‘larida tarqalgan archa turkumlari va uning ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot keltirilgan. Shuningdek O‘zbekiston tog‘larida tarqalgan Juniperus L turkumi uchun umumiy tushuncha, bu o‘simlikning o‘simliklar olamida tutgan o‘rni va senopopulyatsiya haqida ma'lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Juniperus L turkumi, archa-bodomzor fitotsenozi, archa-yantoq fitotsenozi, Archa-yalpiz va archa-efemer fitotsenozi, senopopulyatsiyasi

O‘zbekistonning tog‘li hududlarida Juniperus L. turkumiga mansub bir nechta archa turlari uchraydi. Ular quruq va baland tog‘ iqlimiga moslashgan bo‘lib, ekotizimda muhim o‘rin egallaydi. Archa daraxtlari tuproqni mustahkamlash, havoni tozalash va bioxilma-xillikni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Archalar O‘zbekistonning tog‘li hududlarida muvozanatni saqlashda va barqaror ekotizim yaratishda muhim ahamiyatga ega. Tuproqni eroziyadan saqlaydi – ildiz tizimi tuproqni mustahkamlaydi va shamol eroziyasining oldini oladi. Iqlimni barqarorlashtiradi – namlikni ushlab turadi va mikroiqlimni shakllantiradi. Havoni tozalaydi – chang va zararli gazlarni yutadi, kislorod ishlab chiqaradi. Hayvonlar uchun boshpana va oziq-ovqat manbai – qushlar va mayda sutemizuvchilar uchun muhim yashash joyi hisoblanadi. O‘zbekiston tog‘larida tarqalgan archalar (Juniperus L.) ekologik barqarorlikni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Ularning tabiiy yangilanishi sustligi va inson omili ta’sirida kamayib borishi ularni muhofaza qilish zarurligini ta’kidlaydi. Archalarni asrab-avaylash, qo‘riqxona va milliy bog‘larni kengaytirish, ekologik ta’limni kuchaytirish orqali ularning davomiyligini ta’minlash mumkin.

O‘zbekiston tog‘larida tarqalgan Juniperus L. (archa) turkumi o‘simliklari ekologik tizimda muhim o‘rin tutib, o‘ziga xos fitotsenotik va bioekologik xususiyatlarga ega. Ushbu turkum O‘zbekistonning tog‘li hududlarida keng tarqalgan bo‘lib, ekologik muhit barqarorligini saqlashda va mahalliy flora-faunaning yashash

sharoitlarini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda Juniperus L. turkumiga mansub bir necha tur mavjud bo‘lib, ular asosan: Chatqol va Qurama tizmalari, Zirabuloq, Turkiston, Hissar tog‘lari, Nurota tizmalari kabi hududlarda uchraydi. Archa o‘rmonlari yuqori balandliklarda (800–2500 m) tarqalib, quruq va tog‘ iqlim sharoitlariga moslashgan. Ular tog‘ ekotizimlarida muhim rol o‘ynab, quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Eroziyaning oldini oladi – archa ildizlari tuproqni mustahkamlaydi, shuning uchun ular tuproqni shamol va suv eroziyasidan himoya qiladi.
- Iqlimni tartibga soladi – havodagi namlikni saqlash va haroratni barqarorlashtirishga yordam beradi.
- Oziq-ovqat zanjirida ishtirok etadi – archa mevasi qushlar va yovvoyi hayvonlar uchun muhim oziq-ovqat manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Archa o‘rmonlari boshqa o‘simlik turlari bilan birga o‘ziga xos o‘rmon fitotsenozlarini hosil qiladi. O‘zbekistonda quyidagi asosiy fitotsenozlar uchraydi:

- Archa-bodomzor fitotsenozi – asosan, quruq tog‘ yon bag‘irlarida.
- Archa-yantoq fitotsenozi – tuproq sharoiti og‘ir bo‘lgan hududlarda.
- Archa-yalpiz va archa-efemer fitotsenozi – tog‘ yon bag‘irlarida.

Senopopulyatsiya – bu ma’lum bir hududda yashovchi va bir turga mansub bo‘lgan o‘simliklar guruhi bo‘lib, ularning yosh tarkibi, rivojlanish bosqichlari va yashash sharoitlari muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistondagi archa senopopulyatsiyalarining asosiy xususiyatlari tarkibi va tuzilishi, archa senopopulyatsiyasi ekologik muammolar, archa populyatsiyalarining barqarorligini ta’minlash yo‘llaridan iborat.

1. Tarkibi va tuzilishi

Archa senopopulyatsiyalarining yosh tarkibi asosan qari daraxtlar ustunligi bilan tavsiflanadi. Tabiiy yangilanish sust – ko‘chatlar kam uchraydi, chunki tabiiy sharoitlar va inson omili yosh nihollarning o‘shiga to‘sqinlik qiladi. Biomassaning sekin o‘shishi – archa daraxtlari juda sekin o‘sib, uzoq umr ko‘radi (300–800 yil).

2. Archa senopopulyatsiyalarining ekologik muammolari

Chorvachilik va antropogen bosim – chorva mollari yosh nihollarni payhon qilib, tabiiy yangilanish jarayoniga zarar yetkazadi. Noqonuniy daraxt kesish – yog‘ochi mustahkam bo‘lgani uchun noqonuniy ravishda kesilib, archa

populyatsiyasiga tahdid solmoqda. Iqlim o'zgarishi – qurg'oqchilik va harorat ko'tarilishi archa ekotizimiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

3. Archa populyatsiyalarining barqarorligini ta'minlash yo'llari

Tabiiy yangilanishni qo'llab-quvvatlash – archa ko'chatlarini sun'iy ekish va ularning tabiiy ko'payishini rag'batlantirish. Qo'riqlanadigan hududlar tashkil etish – archa o'rmonlarini muhofaza qilish uchun milliy bog'lar va qo'riqxonalarni kengaytirish. Noqonuniy kesishga qarshi kurash – nazoratni kuchaytirish va aholining ekologik savodxonligini oshirish.

Xulosa: O'zbekiston tog'laridagi Juniperus L. o'simliklari ekologik, fitotsenotik va xo'jalik ahamiyatiga ega bo'lib, ularning muhofazasi va barqaror boshqaruvi muhim ekologik vazifadir. Davlat darajasida choralar ko'rish, aholining ekologik ongini oshirish va ilmiy tadqiqotlar orqali archa ekotizimini asrab-avaylashga e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. Tanford, C., & Reynolds, J. Nature's Robots: A History of Proteins. Oxford University Press, 2017.
2. Karimov N.K., Abdullayev M.A. "O'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi", Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2015.
3. Gulomov U.G. "Botanika: O'simliklar hayoti", Toshkent: Fan, 2008.
4. Smith, A., & Lee, B. Cell Structure and Function. Academic Press, 2021.
5. Raven, P. H., & Johnson, G. B. Biology of Plants. W.H. Freeman, 2018.

**Research Science and
Innovation House**

Ginkgo biloba o‘simlikning botanik tavsifi tarqalishi va ahamiyatini

Andijon davlat pedagogika institutini

Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti

1 bosqich 103 guruh talabasi

Marufjonova Mohinur

ANNOTATSIYA. Ushbu tadqiqotda Ginkgo biloba o‘simligining botanik tavsifi, tarqalish geografiyasi va inson hayotidagi ahamiyati keng yoritiladi. Ginkgo biloba — yer yuzida million yillar davomida saqlanib qolgan qadimiy relik o‘simliklardan biri bo‘lib, u bugungi kunda farmatsevtika, tibbiyot, kosmetologiya va ekologiya sohalarida keng qo‘llanilmoqda. Tadqiqot davomida o‘simlikning morfologik va anatomik xususiyatlari, tabiiy va sun‘iy tarqalish hududlari, shuningdek, ekologik moslashuvchanligi o‘rganildi. Ginkgo biloba ekstraktlarining dorivor xususiyatlari tahlil qilinib, ularning inson salomatligiga ta’siri tibbiy tadqiqotlar asosida asoslab berildi.

KALIT SO‘ZLAR. Ginkgo biloba, relik o‘simlik, botanik tavsif, dorivor o‘simlik, farmatsevtika, ekologik moslashuvchanlik, biofaollik, tibbiyot, antioksidant.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Tabiatda ko‘plab qadimiy o‘simliklar yo‘q bo‘lib ketgan bo‘lsa-da, Ginkgo biloba bugungi kungacha o‘z hayotiyligini saqlab qolgan noyob turlardan biridir. Ushbu o‘simlik nafaqat biologik jihatdan qiziqarli, balki iqtisodiy va tibbiy ahamiyatga ham ega. Hozirgi kunda uning ekstraktlari Altsgeymer kasalligi, yurak-qon tomir kasalliklari, demensiya va boshqa ko‘plab nevrologik hamda metabolik kasalliklarni davolashda qo‘llanilmoqda.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi — Ginkgo biloba o‘simligining botanik tavsifi, tarqalish areali va inson hayotidagi ahamiyatini tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari: Ginkgo bilobaning morfologik va anatomik tuzilishini o‘rganish. O‘simlikning tabiiy va sun‘iy tarqalish hududlarini aniqlash. Ekologik moslashuvchanligini va turli iqlim sharoitlariga moslashuv darajasini tahlil qilish. Uning dorivor xususiyatlarini ilmiy tadqiqotlar asosida asoslash. Ginkgo bilobaning xalq tabobati va zamonaviy farmatsevtikadagi o‘rnini baholash.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalari Ginkgo bilobaning tabiatni muhofaza qilish dasturlaridagi o‘rnini, uning ekologik rolini hamda dorivor o‘simlik sifatida qiymatini tushunishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, olingan natijalar farmatsevtika va biotexnologiya sohalarida qo‘llanilishi mumkin.

Ginkgo biloba o‘simligining botanik tavsifi. Ginkgo biloba — Ginkgophyta bo‘limiga mansub yagona tirik qolgan vakil bo‘lib, u boshqa o‘simliklardan o‘ziga xos yaproqlari, urug‘ hosil qilish usuli va o‘sinh shakli bilan ajralib turadi. U quyidagi xususiyatlarga ega:

Yaproqlari: V-faqat shaklda bo‘lib, ikkiga ajralgan plastinkali.

Guli va urug‘lari: Changlanish jarayoni ikki bosqichda kechadi va urug‘lari mevasiz hosil bo‘ladi.

O‘sinh xususiyatlari: Uzoq umr ko‘radi (ba‘zi daraxtlari 1000 yildan ortiq yashaydi).

Ginkgo biloba o‘simligining tarqalishi. Ginkgo biloba tabiiy holda asosan Xitoy, Yaponiya va Koreya hududlarida uchraydi. Bugungi kunda u AQSh, Yevropa va Markaziy Osiyo davlatlarida ham sun‘iy yetishtirilmoqda. O‘simlik shaharlardagi ekologik holatni yaxshilash maqsadida ko‘chalarga ekilmoqda, chunki u havo ifloslanishiga chidamli.

Ginkgo bilobaning dorivor ahamiyati va tibbiyotda qo‘llanilishi. Uning barglaridan olinadigan ekstraktlar: Asab tizimi kasalliklarida: Altsgeymer, Parkinson, depressiya, demensiya. Yurak-qon tomir kasalliklarida: Yurak yetishmovchiligi, qon aylanishi buzilishi. Immunitetni mustahkamlashda: Antioksidant xususiyatga ega bo‘lib, qarish jarayonini sekinlashtiradi. Ko‘rish qobiliyatini yaxshilashda: Ginkgo ekstrakti ko‘z kasalliklarida qo‘llaniladi. Ginkgo biloba ekstraktlarining foydali ta’siri ilmiy tadqiqotlar bilan isbotlangan bo‘lib, hozirgi kunda farmatsevtika, xalq tabobati va biotexnologiyada keng qo‘llanilmoqda. Ginkgo biloba va ekologik ahamiyat. Ginkgo biloba atrof-muhitga chidamliligi bilan mashhur. U: Tuproq eroziyasini kamaytiradi. Havo sifatini yaxshilashda yordam beradi. O‘simliklar va hayvonlar uchun tabiiy yashash muhitini saqlab qoladi.

O‘simlikning bunday xususiyatlari uni urbanizatsiyalashgan hududlarda landshaft dizayni va ekologik loyihalarda muhim omilga aylantiradi.

XULOSA. Ginkgo biloba — bu nafaqat qadimiy relik o‘simlik, balki insoniyat uchun juda foydali biologik resursdir. Uning morfologik va ekologik xususiyatlari uni urbanizatsiya muhitida ham muvaffaqiyatli yetishtirish imkonini beradi. Tibbiyot va

farmatsevtikada Ginkgo bilobaning dorivor xususiyatlari keng o‘rganilgan va isbotlangan. O‘simlikning ahamiyatini oshirish va uning biofaolligidan samarali foydalanish uchun keyingi tadqiqotlar genom tahlili, biologik faol moddalar sintezi va ekologik barqarorlik bilan bog‘liq yo‘nalishlarda davom ettirilishi kerak..

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akhmedov, A. (2018). O‘simliklarning ekologik ahamiyati. Toshkent: Fan nashriyoti.

2. Karimov, B. (2020). Dorivor o‘simliklar va ularning tibbiyotdagi o‘rni. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

3. Xudoyberganov, R. (2019). O‘sib kelayotgan avlod uchun ekologik muhitni yaxshilashda manzarali daraxtlarning roli. Toshkent: Ekopress.

4. Xitoy an’anaviy tabobati institutining ilmiy ishlanmalari. (2020). Ginkgo Biloba va uning terapevtik xususiyatlari. Pekin: Xitoy Fanlar Akademiyasi.

5. www.ncbi.nlm.nih.gov – Ginkgo Biloba dorivor xususiyatlari bo‘yicha ilmiy maqolalar.

6. www.who.int – Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO) tomonidan Ginkgo Biloba bo‘yicha chop etilgan hisobotlar.

**Research Science and
Innovation House**

Ginkgo biloba o'simlikining botanika tavsifi, tarqalishi va ahamiyati

Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo'nalishi 1-bosqich 103-guruh talabasi

Azimova Mohinsa Nodirbek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ginkgo biloba o'simlikining umumiy tavsifi, bu o'simlikning o'simliklar olamida tutgan o'rni haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan, shuningdek, bu o'simlikning tabiatda tarqalish o'rni va ahamiyati haqida ham qiziqarli malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Ginkgo biloba o'simligi, yalang'och urug'li daraxtlar sinfi, tabiiy va madaniy tarqalishi.

Ginkgo biloba – dunyodagi eng qadimiy daraxtlardan biri bo'lib, taxminan 270 million yil oldin paydo bo'lgan va dinozavrlar davridan beri deyarli o'zgarmagan yagona tirik qoldiq o'simlik hisoblanadi. Ginkgo biloba – qadimiy yalang'och urug'li daraxtlar sinfiga mansub yagona turi hisoblanadi. Barglari yelpig'ichsimon, ikkiga bo'lingan, uzun bandli bo'lib, kuzda sarg'ayib tushadi. Daraxti 30–40 m balandlikka yetishi mumkin, po'stlog'i qalin va yoriqlangan. Ikkixil uyli o'simlik bo'lib, erkak va urg'ochi daraxtlari alohida bo'ladi. Urug'lari yong'oqsimon bo'lib, tashqi qavati go'shtli va yoqimsiz hidga ega. Po'stlog'i qalin, yoriqlangan va jigarrang tusda bo'lib, yosh daraxtlarda silliqroq bo'ladi. Barglari yelpig'ichsimon, ikki bo'lakli bo'lib, uzun bandli. Kuzda yorqin sariq tusga kirib, dekorativ qiyofaga ega bo'ladi. Guli yo'q, changlanishi shamol yordamida amalga oshadi. Mevasi yong'oqsimon bo'lib, tashqi qavati go'shtli va achchiq hidga ega. Ichida bir dona urug' bor. Ikki xil uyli o'simlik bo'lib, erkak va urg'ochi daraxtlari alohida bo'ladi. Urug' bilan va vegetativ usulda ko'payadi.

Ginkgo biloba tabiiy holda faqat Xitoyning tog'li hududlarida uchraydi. U yerda asosan ibodatxonalar yaqinida saqlangan va madaniy ekin sifatida etishtirib kelingan.

Tabiiy tarqalishi:

- Yovvoyi holda Xitoyning Jiangsu, Zhejiang, Anhui provinsiyalarida saqlanib qolgan.

- Ilgari Yevropa, Shimoliy Amerika va Osiyoda keng tarqalgan bo‘lsa-da, keyinchalik boshqa o‘simliklar bilan raqobatda mag‘lub bo‘lib, faqat Xitoyda saqlanib qolgan.

Madaniy tarqalishi:

- Yaponiya va Koreya – qadimdan bog‘ va ibodatxonalar yaqinida o‘stirilgan.
- AQSh va Yevropa – bezak va dorivor daraxt sifatida keng tarqalgan.
- O‘zbekiston, Rossiya va Markaziy Osiyo davlatlari – shahar ko‘chalari va bog‘larda ekilgan.

Ginkgo biloba dunyoning ko‘plab mamlakatlarida sovuqqa va kasalliklarga chidamliligi sababli shahar landshaftida faol ishlatiladi. Dorivor xususiyatlari Ginkgo biloba qadimdan an’anaviy Xitoy tibbiyotida ishlatilgan va hozirda ham farmakologiyada muhim ahamiyatga ega. Barglari va urug‘lari tarkibida: Flavonoidlar – antioksidant xususiyatlarga ega. Terpenoidlar – qon aylanishini yaxshilaydi. Ginkgolidlar va bilobalidlar – asab hujayralarini himoya qiladi.. Asosiy ta’siri miya qon aylanishini yaxshilaydi, xotira va diqqatni oshiradi. Alsgeymer va Parkinson kasalligida qo‘llanadi. Qon tomir kasalliklarida (ateroskleroz, insult, varikoz) qo‘llaniladi. Qon bosimini normallashtirishga yordam beradi. Ko‘z va eshitish qobiliyatini yaxshilaydi. Farmakologiyada qo‘llanilishi Ginkgo biloba asosida tayyorlanadigan dorilar: Bilobil, Tanakan, Gingium – miya faoliyatini yaxshilovchi preparatlar. Ginkgo ekstrakti – qon aylanishini yaxshilovchi biofaol qo‘shimcha. Ekologik va manzarali ahamiyati havo ifloslanishiga chidamli, shuning uchun shahar ko‘chalarida keng ekiladi. Tuproq va havoni zararli moddalar, og‘ir metallar va toksinlardan tozalash xususiyatiga ega. Kuzda barglarining yorqin sariq tusga kirishi sababli manzarali daraxt sifatida qadrlashadi. Oziq-ovqat sanoatida qo‘llanilishi Xitoy va Yaponiyada ginkgo urug‘lari qovurilib yong‘oq o‘rnida iste’mol qilinadi. Ayrim taomlarga ziravor sifatida qo‘shiladi. Ginkgo choylari sog‘liqni mustahkamlash uchun ishlatiladi.

Xulosa: Ginkgo biloba – noyob tirik qoldiq o‘simlik bo‘lib, uning dorivor xususiyatlari, ekologik ahamiyati va bezak sifatidagi qadri insoniyat uchun muhimdir. Uning dorivor moddalar bilan boy barglari va ekstrakti miya faoliyatini yaxshilaydi, qon aylanishini tartibga soladi va organizmni himoya qiladi. Shuningdek, havo

ifloslanishiga chidamli bo'lgani sababli shahar landshaftida keng ekilmoqda. Shu sababli Ginkgo biloba tabiat va inson uchun bebaho daraxtlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. Karimov N.K., Abdullayev M.A. "O'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi", Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2015.
2. Gulomov U.G. "Botanika: O'simliklar hayoti", Toshkent: Fan, 2008.
3. Smith, A., & Lee, B. Cell Structure and Function. Academic Press, 2021.
4. Raven, P. H., & Johnson, G. B. Biology of Plants. W.H. Freeman, 2018.
5. Tanford, C., & Reynolds, J. Nature's Robots: A History of Proteins. Oxford University Press, 2017.

**Research Science and
Innovation House**

O'zbekiston tog'larida tarqalgan *Juniperus L* turkumi botanik tavsifi, vakillari va ahamiyati

Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo'nalishi 1-bosqich 103-guruh talabasi

Numanova Zaynabxon Farxodjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston tog'larida tarqalgan *Juniperus L.* turkumi o'simliklarining botanik tavsifi, ularning vakillari va ekologik ahamiyatini yoritishga bag'ishlangan. Maqolada *Juniperus* turkumiga kiruvchi o'simliklarning xususiyatlari, ular o'sadigan biotoplar va ekologik roli batafsil tahlil qilinadi

Kalit so'zlar: Cupressaceae (Archa-doshlar) oilasi, *Juniperus L* turkumi, *Juniperus communis* va *Juniperus turkestanica* tur,

O'zbekiston tog'larida archa (*Juniperus L.*) turlarining keng tarqalishi kuzatiladi. Archazorlar asosan Hisor, Zarafshon, Turkiston, Qurama va Nurota tog' tizmalari hamda Pomir-Oloy tog'larida uchraydi. Ular tog'li hududlarda ekologik tizimning asosiy komponentlaridan biri hisoblanib, tuproq eroziyasini oldini oladi va tabiiy landshaft barqarorligini ta'minlaydi. *Juniperus* turkumi, o'simliklarning eng qadimgi va ekologik jihatdan muhim guruhlaridan biri hisoblanadi. Ushbu o'simliklar asosan tog'lik va tog'oldi hududlarida uchraydi va yuqori chidamlilikka ega bo'lib, qurug'ochilik va sovuqqa qarshi barqarorlik ko'rsatadi. O'zbekistonning Tyan-Shan, Farg'ona va Zarafshon tog'larida tarqalgan *Juniperus* vakillari, ayniqsa, *Juniperus communis* va *Juniperus turkestanica* kabi turlar muhokama qilinadi.

Juniperus L. turkumiga mansub o'simliklar Cupressaceae (Archa-doshlar) oilasiga kiradi va asosan doim yashil ignabargli daraxt yoki butalar hisoblanadi. Ular sovuq va qurg'oqchil iqlim sharoitlariga moslashgan bo'lib, turli tabiiy hududlarda uchraydi. Barglari yosh shoxchalarda ignasimon shaklda, katta yoshdagi o'simliklarda esa tangachasimon bo'ladi. Barglari to'q yashil yoki ko'kimtir-yashil rangga ega bo'lib, yuzasida qalin kutikula qatlami joylashgan. Archa mevalari botanik jihatdan sharbatli ko'saklar bo'lib, yumaloq yoki cho'ziq shaklda bo'ladi. Rangi ko'k, binafsha yoki jigarrang bo'lib, pishganda o'ziga xos hid chiqaradi. Archa yog'ochi qattiq va mustahkam bo'lib, chirishga bardoshli. Tarkibida efir moylari mavjud bo'lib, o'ziga xos hidga ega. Qurg'oqchilikka chidamlilik: Barglarida suv yo'qotilishini kamaytirish

uchun qalin kutikula qatlami mavjud. Tuproqdagi suv yetishmovchiligiga bardosh berish uchun chuqur ildiz tizimi rivojlangan. Sovuqqa chidamlilik: Archa turlari -30°C gacha bo'lgan sovuqlarga bardosh bera oladi. Sovuq mavsumda metabolizm jarayonlarini pasaytirib, energiya tejash tizimini ishga tushiradi. Changlanish va urug' tarqalishi: Shamol changlatuvchi o'simlik hisoblanadi. Mevalari qushlar va yovvoyi hayvonlar tomonidan yeyilib, urug'lari tabiatda tarqaladi.

O'zbekiston va Markaziy Osiyoda archalar asosan tog'li hududlarda tarqalgan bo'lib, ularning o'sish biotoplari quyidagilarga bo'linadi:

- Baland tog'li biotoplar (2000–3500 m). Turlari: *Juniperus turkestanica* (Turkiston archasi), *Juniperus semiglobosa* (Yarimsharcha archasi). Tuproq turi: Toshloq, skeletli tuproqlarda o'sadi. Iqlim xususiyatlari: Sovuq qish, yozda kam yog'ingarchilik bilan ajralib turadi. Ekologik ahamiyati: Balandlikdagi eroziyaning oldini oladi. Tog' ekotizimlarida bioxilmaxillikni saqlash uchun muhim.
- O'rta balandlikdagi tog' biotoplari (1500–2500 m). Turlari: *Juniperus seravschanica* (Zarafshon archasi), *Juniperus foetidissima* (Xushbo'y archa). Tuproq turi: Qisman unumdor tuproqlarda o'sadi. Iqlim xususiyatlari: O'rtacha yog'ingarchilik, lekin qurg'oqchil sharoitlarga moslashgan. Ekologik ahamiyati: Suv resurslarini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Mahalliy aholi uchun yog'och manbai hisoblanadi.
- Qurg'oqchil tog' etaklari (1000–1500 m). Turlari: *Juniperus seravschanica*. Tuproq turi: Qumloq va toshloq tuproqlarda o'sadi. Iqlim xususiyatlari: Yoz issiq, qish nisbatan yumshoq. Ekologik ahamiyati: Cho'l va yarim cho'l hududlarda tuproq eroziyasini kamaytiradi.

Archa chuqur ildiz tizimi yordamida tuproq qatlamlarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, baland tog'li hududlarda tuproq o'pirlilishining oldini olishda katta ahamiyatga ega. Archa chang va zararli gazlarni yutish qobiliyatiga ega. Yiliga 1 gektar archazor tonnalab karbonat angidridni yutishi mumkin. Tog'li hududlarda yog'ingarchilik suvlari archazorlar tomonidan tuproqqa singdiriladi, bu esa daryolar suv hajmini me'yorida saqlashga yordam beradi. Archazorlar ko'plab qushlar, kemiruvchilar va o'rmon hayvonlari uchun yashash joyidir. Archa mevalari qushlar va hayvonlarning oziq-ovqat manbai hisoblanadi. Archazorlar atmosferadagi CO_2 miqdorini kamaytirib, iqlim

isishining oldini olishga yordam beradi. Qurg'oqchilik sharoitlariga moslashgani sababli cho'llanishni kamaytirish uchun ishlatiladi.

Xulosa: Juniperus L. turkumiga kiruvchi archa turlari O'zbekiston tog'-daraxtzorlarining asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi. Ular tuproq eroziyasining oldini olish, suv resurslarini boshqarish, atmosferani tozalash va bioxilmaxillikni saqlash kabi ekologik jihatdan katta ahamiyatga ega. Shu sababli, archalarni muhofaza qilish, ularni kesish va degradatsiyasiga qarshi kurashish ekologik barqarorlik uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. Karimov N.K., Abdullayev M.A. "O'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi", Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2015.
2. Gulomov U.G. "Botanika: O'simliklar hayoti", Toshkent: Fan, 2008.
3. Smith, A., & Lee, B. Cell Structure and Function. Academic Press, 2021.
4. Raven, P. H., & Johnson, G. B. Biology of Plants. W.H. Freeman, 2018.
5. Tanford, C., & Reynolds, J. Nature's Robots: A History of Proteins. Oxford University Press, 2017.

**Research Science and
Innovation House**

**O'zbekiston tog'larida tarqalgan *Juniperus L* turkumi botanik tavsifi,
vakillari va ahamiyati**

Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo'nalishi 1-bosqich 103-guruh talabasi

To'lanboyeva Marjona Davronbek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston tog'larida tarqalgan archalar turkumlari to'g'risida ma'lumot keltirilgan. Shuningdek O'zbekiston tog'larida tarqalgan *Juniperus L* turkumi ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berildi.

Kalit so'zlar: *Juniperus L* turkumi, Cupressaceae oilasi, Zarafshon barchasi, Turkiston archasi, Yarimsharcha archa, Xushbo'y archa.

O'zbekistonda tarqalgan *Juniperus L.* (Archa) turkumi vakillari muhim ekologik va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, ular tog'li hududlarning o'simlik qoplami tarkibida yetakchi o'rin tutadi. Ushbu turkumga mansub o'simliklar Cupressaceae (Archa-doshlar) oilasiga kiradi.

Juniperus turkumiga kiruvchi o'simliklar asosan doim yashil, ignabargli daraxt yoki butalar hisoblanadi. Barglari ikki xil bo'lib, yosh shoxchalarda ignasimon, katta yoshdagi o'simliklarda esa tangachasimon shaklda uchraydi. Urug'lari mevasimon ko'sakchalarda rivojlanadi. Bu ko'saklar yumaloq yoki cho'ziq shaklda bo'lib, yetilgach, ko'k, binafsha yoki qizg'ish-jigarrang tusga kiradi. Changlanishi shamol yordamida sodir bo'ladi. Archa daraxtlarining tanasi qattiq yog'ochga ega bo'lib, ularda efir moylari mavjud.

O'zbekiston tog'larida archa turlarining bir necha vakillari uchraydi, jumladan:

- *Juniperus seravschanica* Kom. – Zarafshon archasi. Asosan Zarafshon va Turkiston tizmalari hududida tarqalgan. Balandligi 8–10 metr. Barglar yosh shoxchalarda ignasimon, kattaroqlarida tangachasimon Mevasi ko'k-binafsha tusli, dumaloq shaklda. O'sish sharoiti: 1500–2800 metr balandlikda yaxshi o'sadi. Xususiyatlari qurg'oqchilikka va sovuqqa chidamli.

- *Juniperus turkestanica* Kom. – Turkiston archasi. Pomir-Oloy va Hisor tog' tizmalari hududida uchraydi. Balandligi: 6–8 metr Barglari: Qisqa, ignasimon yoki tangachasimon. Mevasi: Qoramtir-ko'k rangli. O'sish sharoiti: 2000–3500 metr

balandliklarda uchraydi. Xususiyatlari: Yuqori balandliklarda ham o‘shish qobiliyatiga ega.

- *Juniperus semiglobosa* Regel – Yarimsharcha archasi. Baland tog‘ hududlarida, jumladan, 2000–3500 m balandliklarda tarqalgan. Balandligi: 5–7 metr. Barglari: Tangachasimon, quyuq yashil. Mevasi: Binafsha yoki to‘q yashil. O‘shish sharoiti: 2500–3500 metr balandliklarda o‘sadi. Xususiyatlari: Sovuqqa chidamli, tuproqni mustahkamlovchi o‘simlik.

- *Juniperus foetidissima* Willd. – Xushbo‘y archa. Kam uchraydigan tur bo‘lib, asosan janubiy hududlarda tarqalgan. Balandligi: 10–12 metr. Barglari: Qoramtir-yashil, xushbo‘y. Mevasi: Ko‘k-binafsha yoki jigarrang. O‘shish sharoiti: 1800–2800 metr balandliklarda o‘sadi. Xususiyatlari: Yaxshi efir moyi ajratishi bilan mashhur.

Ekologik ahamiyati tog‘li hududlarda yer eroziyasini oldini oladi, tuproqni mustahkamlaydi. Kislorod ishlab chiqarish va havoni tozalashda muhim rol o‘ynaydi. Ko‘pgina hayvonlarning yashash joyini tashkil qiladi

Xo‘jalik ahamiyati archalar yog‘ochi mustahkamligi sababli mebelsozlik va qurilishda ishlatiladi. Dorivor o‘simlik sifatida qadimdan ishlatiladi; archa shoxlari va mevasi bakteriyalar ga qarshi xususiyatga ega. Efir moylari parfyumeriya va tibbiyotda keng qo‘llaniladi. Bezash va landshaft dizaynida muhim o‘rin tutadi.

Xulosa: O‘zbekistonda archazorlar tabiiy muhitni saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Lekin ularning kesilishi va degradatsiyasi ekologik muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, archalarni muhofaza qilish va ularni qayta tiklash bo‘yicha chora-tadbirlar zarur. O‘zbekistonning tabiiy sharoitida archazorlarning muhofaza qilinishi muhim masalalardan biri bo‘lib, ularni saqlab qolish ekologik barqarorlik uchun katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. Raven, P. H., & Johnson, G. B. *Biology of Plants*. W.H. Freeman, 2018.
2. Tanford, C., & Reynolds, J. *Nature's Robots: A History of Proteins*. Oxford University Press, 2017.
3. Karimov N.K., Abdullayev M.A. "O‘simliklar anatomiyasi va morfologiyasi", Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2015.
4. Gulomov U.G. "Botanika: O‘simliklar hayoti", Toshkent: Fan, 2008.
5. Smith, A., & Lee, B. *Cell Structure and Function*. Academic Press, 2021.

ИЗМЕНЕНИЯ И РЕФОРМЫ В ОБРАЗОВАНИИ ДЛЯ ЛИЦ С
ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В УЗБЕКИСТАНЕ В 1941-1991
ГОДЫ

Галиев Салават Вильданович

Гулистанского государственного университета Докторант

galievsalavat@gmail.com

Kalit so‘zlar: Ikkinchi jahon urushi , SSSRda nogironlarini ijtimoiy himoya qilish, nogironlar uchun ta'lim, urush nogironlari faxriylarini qayta tayyorlash, SSSR nogironlari maktablari, ko'zi ojizlar va kar bolalar maktablari, ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar, Sovet ta'lim tizimi, O'zbekistondagi nogiron bolalar uchun ta'lim

Keywords: World War II, social protection of disabled people in the USSR, education for people with disabilities, retraining of war veterans, schools for disabled people in the USSR, schools for blind and deaf children, specialized boarding schools, Soviet education system, education for children with health disorders, school education in Uzbekistan after the war.

Ключевые слова: вторая мировая война, социальная защита инвалидов СССР, образование для людей с ограниченными возможностями, переобучение инвалидов войны, школы для инвалидов СССР, школы для слепых и глухих детей, специализированные школы-интернаты, советская система образования, образование для детей с нарушениями здоровья, школьное образование в Узбекистане после войны.

Вторая мировая война остро поставила вопрос о лицах с ограниченными возможностями в СССР. Согласно последним данным, в годы войны 3,8 миллиона человек были демобилизованы из рядов Красной Армии из-за ранений и болезней, из которых 2,6 миллиона стали инвалидами. В послевоенный период во всех республиках страны, в том числе в Узбекистане, различные государственные учреждения должны были организовать жизнь инвалидов Великой Отечественной войны. С учетом болезней и ранений требовалось создать санатории и интернаты, места для лечения и отдыха. Еще во времена войны были предприняты меры для облегчения получения образования для таких людей. В частности, дети военных, демобилизованных из-за ранений, дети

погибших на фронте, а также дети инвалидов I и II группы, инвалиды-студенты и дети инвалидов-учителей освобождались от оплаты за обучение.[1] Указом Совета Народных Комиссаров СССР от 6 мая 1942 года "О трудоустройстве инвалидов Великой Отечественной войны" было подчеркнуто, что для новых работников необходимо организовать массовое обучение. Людям, которые не могли работать на прежних местах, но стремились посвятить свои силы трудовой деятельности на фронте, были нужны новые специальности. В мае 1942 года эта задача была возложена на Народные Комиссариаты социального обеспечения союзных республик. На основании данного постановления Народный Комиссариат социального обеспечения должен был организовать переобучение инвалидов войны, создавать советы на фабриках и в местных комитетах, а также помогать в трудоустройстве инвалидов войны. Множество детей и подростков были не вовлечены в процесс обучения. Большая часть из них работала на заводах и в колхозах (25%), другие не ходили в школу из-за отдаленности учебных заведений (7,6%), отсутствия одежды и обуви, вступления в брак и других причин, в том числе инвалидности (65,5%). В 1952 году средства на школьное образование из бюджета союзных республик увеличились в два раза по сравнению с 1940 годом. Например, в Узбекистане на образование в 1940 году было выделено 30,7 млн рублей, а в 1952 году эта цифра увеличилась до 81,1 млн (рост на 264%).[2] Однако этих средств было недостаточно для полноценного развития школьной сети. Школы не строились по образцовым проектам, большинство учебных заведений не отвечали даже минимальным санитарным требованиям. Архивные документы свидетельствуют о том, что материально-техническое обеспечение школ было в плачевном состоянии: не хватало учебных шкафов, парты были в дефиците, из-за чего ученики сидели тесно, а зимой в школах не было топлива для обогрева. Строительство школ в сельской местности практически не велось. Еще одним примером тяжелых последствий войны является то, что количество общих школ и учащихся в республике после войны (с 1945/46 по 1950/51 учебный год) сократилось по сравнению с уровнем 1940/41 учебного года. Хотя постановление Совета Министров СССР о внедрении обязательного семилетнего общего образования в сельской местности было принято в 1949 году, закон не сработал несколько лет. Школы не строились по образцовым проектам, большинство учебных заведений не отвечали даже минимальным санитарным требованиям. Архивные документы свидетельствуют

о том, что материально-техническое обеспечение школ было в плачевном состоянии: не хватало учебных шкафов, парты были в дефиците, из-за чего ученики сидели тесно, а зимой в школах не было топлива для обогрева. Строительство школ в сельской местности практически не велось. В 1950-е годы строительство школ началось за счет колхозных средств. С 1951 по 1958 годы в Узбекистане было построено 1016 школ, рассчитанных на 107,500 мест, что позволило увеличить количество школ в сельских районах до 2091. Это на 155 школ больше, чем в 1946 году. В результате введения обязательного семилетнего образования в сельской местности, в 1949/50 учебном году было охвачено 57,808 учеников 5 классов, а в 1950/51 году — 111,219 учеников. Вместе с семилетними школами развивались и десятилетние. Однако, проблемы в обучении людей с ограниченными возможностями продолжали существовать. В частности, организации обучения для детей с нарушениями зрения не могли предоставить учебные места для более чем 3,000 таких детей. Также их профессиональное обучение было плохо организовано.[3]

В ответ на эти проблемы Совет Министров СССР в январе 1953 года принял решение "О мерах по улучшению обслуживания слепых". Согласно этому решению, было решено расширить сеть школ для слепых детей, обеспечить их учебниками и картами с рельефными изображениями, а также усилить штат дефектологов и педагогов. Кроме того, предусматривалось создание сети библиотек для слепых. В контексте борьбы с пандемией полиомиелита, Министерство здравоохранения СССР в 1957 году выпустило приказ о создании специальных школ для детей, пострадавших от полиомиелита. Данный приказ был принят не Министерством образования, а Министерством здравоохранения, что было связано с политической ситуацией того времени. Этот шаг был поддержан политическим климатом, который обеспечивал выделение бюджетных средств, а также предоставление учебных и медицинских кадров для таких учреждений. По официальным данным, начиная с 1959 года полиомиелит был ликвидирован на территории СССР. В СССР также появились специализированные школы-интернаты для детей, пострадавших от полиомиелита и церебрального паралича, что стало примером для других республик. Например, в Киеве (Украинская ССР) началось создание аналогичных образовательных учреждений. Причины такого расширения объясняются статистическими данными, которые показывают, что в 1959/60

учебном году в республике не было таких интернатов, но в следующие восемь лет было открыто десять таких учреждений. К 1984/85 учебному году в СССР было 67 школ-интернатов для детей с полиомиелитом и церебральным параличом.[4]

В 1961 году Совет Министров СССР принял постановление "О сроках обучения в средних школах для детей, больных полиомиелитом". Через два года Министерство образования СССР утвердило положение "Об интернатах для детей, больных полиомиелитом"[5], а в 1978 году был принят приказ Министерства образования СССР, регламентирующий деятельность этих учреждений. С течением времени система образования для детей с ограниченными возможностями развивалась, и в 1974 году был принят еще один важный документ, который касался профессиональной подготовки таких детей, улучшения их трудоустройства и обслуживания. К 1991 году в СССР была создана система специальных школ, объединяющая восемь типов учебных заведений для детей с различными ограничениями, включая школы для глухих, слепых, детей с нарушениями речи и умственного развития. В системе образования также были специальные классы в обычных школах, а также школы-интернаты и профессиональные учебные заведения для детей с ограниченными возможностями.[6]

Выводы. Государственная политика в отношении лиц с ограниченными возможностями в Советском Союзе была противоречивой. С одной стороны, была введена система социальной защиты инвалидов, с другой — установление инвалидности зависело от степени утраты трудоспособности, что исключало многих людей с ограниченными возможностями из списка тех, кто мог бы претендовать на льготы. Проблемы в области образования для детей с нарушениями здоровья оставались актуальными, и, несмотря на усилия государства, система образования для таких детей не всегда была доступна и качественно обеспечена.

Список литературы:

1. Кораблева Г.В. Модальность платного образования в России: история, проблемы, современность // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. — 2004. — Т. 3, вып. 3—1. — С. 159–162.
2. O‘zMA. R-94-fond, 5-ro‘yhat,5707-ish, 147-varaq

3. О мерах по дальнейшему улучшению обучения, трудового устройства и обслуживания лиц с дефектами умственного и физического развития : постановление Совета министров СССР от 17.01.1975 № 50 (Документ опубликован не был)

4. О дополнительных мерах по улучшению организации профессионального обучения и трудового устройства инвалидов : постановление Совета министров СССР от 10.12.1976 № 1010 // Свод законов СССР. 1990. Т. 2. С. 754-10

5. Об утверждении Положения о налоге с оборота : постановление Совета министров СССР от 30.06.1975 № 572 // СП СССР. 1975. № 17. Ст. 108. Учебно-производственным предприятиям Общества слепых и учебно-производственным предприятиям для слепых, находящимся в ведении министерств социального обеспечения союзных республик, льгота предоставлялась при условии привлечения ими полноценной рабочей силы в количестве, не превышающем 50% общей численности лиц, работавших на этих предприятиях

6. Кукушкина О.И. Развитие культурно-исторической традиции в коррекционной педагогике// Альманах Института коррекционной педагогике. 2010. Альманах №14. URL: <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-1/reabilitacija-sredstvami-obrazovanija-osobyje-obrazovatelny>

**Research Science and
Innovation House**

**OUTLINE
VOLUME-02, ISSUE-03**

1.	MINNATDORCHILIK NUTQIY AKTINING BOSHQA TILLARDA O‘RGANILISHI Mirjalol Olimovich Ziyayev	6-9
2.	Мониторинговое исследование успешности учеников 4-х классов по дисциплинам «Естествознание» и «Математика» в рамках международной программы TIMSS Одинаева Хилола Бахтияровна Хамедова Нилуфар Азимовна	10-13
3.	Ko‘zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiya qilishdagi qiyinchiliklar va ularni yengish usullari Zuxra KABULOVA,	14-16
4.	MARKAZIY OSIYODA SUV RESURSLARINI BOSHQARISH MASALALARI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR Qoraboyev Zohidjon Bahodir o‘g‘li,	17-21
5.	SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH To‘ychiev Dilshod	22-23
6.	JADID MUTAFAKKIRLARINING TA‘LIM-TARBIYAGA E‘TIBORI Ilxom I. To‘xtanazarov	24-28
7.	Differences, Advantages, and Disadvantages of Private and Public Universities Sultonov Ravshan Komiljonovich Odiljonov Ozodbek Odiljonovich	29-34
8.	ВЫЯВЛЕНИЕ ПРЕДИКТОРОВ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНСУЛЬТОВ ПРИ АОРТОКОРОНАРНОМ ШУНТИРОВАНИИ Гуломитдинов С.Н., Бахадирханов М.М.	35-39
9.	Инфратузилма лойихаларини молиявий бошқариш Наргиза Абдугафаровна Умарова	40-44
10.	JOYLASHUV KATEGORIYASINI O‘RGANISHGA FUNKSIONAL-SEMANTIK YONDASHUV N.N.Zubaydova	45-50

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 03. March 2025

11.	YANGIQO‘RG‘ON SHEVASIGA OID AYRIM LEKSIK XUSUSIYATLAR Abdulxayeva Durdona Alisher qizi	51-55
12.	MAQOL VA MATALLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Raxmonberdiyeva Saida Abdulmuxamat qizi	56-63
13.	THE ROLE OF USING ONLINE INTERACTIVE APPLICATIONS IN LANGUAGE TEACHING Nasriddinova Manzurakhon	64-67
14.	MUQIMIY HAJVIY ASARLARIDA HUQUQIY MUAMMOLARNING AKS ETISHI Djurakulova Elmira Suyunovna	68-72
15.	Challenges in teaching English for Technical students and their effective solutions Yavminova Nafisa Mashrobjonovna	73-77
16.	Ginkgo biloba o'simlikining tarqalishi va ahamiyati Mar'ufjonova Mohigul Anvarjon qizi	78-80
17.	O‘zbekiston tog‘larida tarqalgan Juniperus L turkumining o‘simliklar olamidagi o‘rni va senopulyatsiyasi Maxammadova Ominaxon Musojon qizi	81-83
18.	Ginkgo biloba o‘simlikning botanik tavsifi tarqalishi va ahamiyatini Marufjonova Mohinur	84-86
19.	Ginkgo biloba o'simlikining botanika tavsifi, tarqalishi va ahamiyati Azimova Mohinsa Nodirbek qizi	87-89
20.	O'zbekiston tog'larida tarqalgan Juniperus L turkumi botanik tavsifi, vakillari va ahamiyati Numanova Zaynabxon Farxodjon qizi	90-92
21.	O'zbekiston tog'larida tarqalgan Juniperus L turkumi botanik tavsifi, vakillari va ahamiyati To‘lanboyeva Marjona Davronbek qizi	93-94
22.	ИЗМЕНЕНИЯ И РЕФОРМЫ В ОБРАЗОВАНИИ ДЛЯ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В УЗБЕКИСТАНЕ В 1941-1991 ГОДЫ	95-99

	Галиев Салават Вильданович	
23.	MUNDARIJA	100-102

**Research Science and
Innovation House**